

D-220.

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI PSZICHOLÓGIAI
SZAKCSOPORT KÖNYVTÁRA

A BÉKÉSCSABAI RUDOLF FŐGIMNÁZIUM TÖRTÉNETE

/1897-1924/

Szepesi Ildikó

Békéscsaba, 1981

Tartalomjegyzék

Bevezetés	1
Az iskola állami és egyházi irányítása	7
Az iskola igazgatója és tantestülete	17
A tanév rendje	35
Tantárgyak, tanterv	56
Tanulmányi eredmények, fegyelem	93
Befejezés	121
Jegyzetek	126
Felhasznált irodalom	137

1855-ben Békéscsaba lakossága kb. 30.000. Fő foglalkozás a földművelés; iparos, kereskedő, értelmiségi mindössze kb. 500 fő.

Azon szülők kérésére, akik fiaikat tudományos pályára szánták, Breznyik János¹ egy - az evangélikus egyház felügyelete alatt álló - magán algimnáziumot hozott létre - az első évben húsz diák részére. A vállalt feladatot 1858-ig eredményesen teljesítette.

Távozása idején az akkor Békéscsabára került Mokry Sámuel² vette át az iskolát, mely egyesült a szintén az évben Békéscsabára került Styaszny Soma³ kis iskolájával. Ez évben más jelentős változás is történt. A város tanácsa ugyanis az ág. hitv. egyháznak 43.000 Ft-ot adományozott azzal a feltétellel, hogy a kamatot egy négyosztályú alreál-gimnázium felállítására kell fordítania. A presbitérium ill. az egyház ezentúl tehát nemcsak pártfogó és felügyelő, hanem tulajdonos is volt. Átvette ugyanis az algimnáziumot, nyilvánosnak minősítette, főbb ügyeinek intézését az iskolai bizottmányra⁴ bízta, s ezentúl a tanárokat is ő fizette.

Az 1860/61-es tanévben indult be az első IV. osztály. Ekkortól számítva nehéz négy év következett az alreál-gimnázium életében: az alaptőke még nem volt az egyház tulajdonában; a presbitérium nem támogatta az iskolát, a nem elég méltányosan megfizetett tanárok is csak ideiglenesek voltak, taneszköz szinte nem is volt.

Anyagi okok s a reál irány iránt érdeklődők csekély száma miatt a presbitérium 1864-ben jóváhagyta, hogy a reál irányt megszüntessék iskolánkban /ez úgyis csak azért került az alapító oklevélbe, hogy könnyebben jóváhagyják az intézmény létesítését/; elhatározta, hogy minden osztályt egy épületben helyeznek el; és rendes tanárokat választanak. Szeptemberre ki is bérelt az egyház az államtól az alginmázium részére egy - akkor még - megfelelő épületet. A negyedik rendes tanári állás azonban anyagi nehézségek miatt betöltetlen maradt. A legszükségesebb berendezési tárgyakat és szemléltetőeszközöket is be kellett szerezni, mert az átalakulás idején az iskola egész vagyona mindössze két osztályra való rozszant bútorból, kb. 30 db ásványból, egy villanygép korongjából, két folyóirat romjaiból és a főkönyvekből állott. Ilyen körülmények között kezdte el a tanévet 81 növendék. Fejlődés csak lassan mutatkozott, bár a következő tanévben felvették a negyedik rendes tanárt, s a város lakossága is megmozdult az iskola érdekében. Előbb a város előljárósága, majd a helybeli polgári kör, sőt még egyesek is megemlékeztek az iskola szükségleteiről. /Az adományok döntő jelentőségűek voltak az iskola életében, különösen az első öt évtizedben. Az említett tanévben a következő célokra adakoztak a város lakói: az iskolai múzeumra 18 fő, a szegény fiúk javára 8 fő, a IV. osztály szükségleteire 14 fő, 2 szegénysorsú tanuló segélyezésére 70 fő./ Amin viszont adakozással se-

gíteni nem lehetett, az a tanárok túlterheltsége volt. Heti 25-27 órában tanítottak, s emellett javítások, korreptálások stb. foglalták le idejüket. Ezen nehéz időszak elején került iskolánkba Horváth János⁵, akit egy év múlva igazgató-tanárnak neveztek ki, mely tisztséget 1895-ig látta el.

"A tanügy iránti részvét lendületének" fokozódásából úgy látszott, hogy a város előljárósága és a közvélemény az iskola fenntartása mellett áll. 1870 augusztusában azonban az egyház elrendelte, hogy "magyar tannyelvű polgári iskolává alakíttassék"⁶.

Ez a változás azonban nem volt összhangban a közvélemény többségének óhajával. Ezért egy év múlva az iskolai bizottság visszaállította - a közel 100 diák érdekében - az alreál-gimnáziumot.

A reál irány iránt azonban egyre csökkent az érdeklődés; ezért a presbitérium 1876-ban visszaállította az algimnáziumot. A tizenkét évvel azelőtti - végeredményben sikertelen - kísérlet után azonban 1882 júniusában a presbitérium újra az algimnázium megszüntetéséről és polgári iskolává alakításáról határozott, pedig az az e célra tett városi alapítványból és a tandíjakból élt. Az egyház ezen javaslatát a városi képviselőtestület is - 21 : 8 arányban - elfogadta. A "nem"-mel szavazó csoport - élén az iskola igazgatójával - fellebbezést nyújtott be a megyéhez. Indoka - többek között - az volt, hogy szükségességét sokan érzik, melyet "fényesen igazol az a körülmény, hogy nem-

csak a b.-csabai casino, nemcsak egyes polgárok életökben és végrendeletileg, de maga az itt képzett ifjúság is ezen algymnasium emelésére, részint alapítványokat tettek, részint jótékony célú előadások jövedelméből s egyes adományozásokból tanszerekkel, mint physical eszközökkel ellátták úgy, hogy az intézet 20 éve alatt tekintélyes könyvtár és múzeum birtokába jutott a nélkül, hogy ezek beszerzéséhez akár az ág. hitv. evang. egyház, akár Csaba városa hozzájárultak volna." A fellebbezés eredménnyel járt; ez ellen azonban a város fellebbezett - most már a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, amit ennek következtében az ellentábor is megtett. Így tehát decemberben Trefort Ágoston miniszter zárta le az ügyet döntésével, mely szerint az iskola algimmázium maradt. Ezt a presbitérium tudomásul vette, de kijelentette, hogy fenntartásához az alaptőke kamatain kívül nem járul hozzá anyagiakkal. Erre pedig nagy szükség lett volna, mert a több mint 100 diákot befogadni nehezen tudó épületet bővíteni kellett; már/csak azért is; mert az épület szűkös volta miatt a miniszter - a tankerületi főigazgatón keresztül - kétszer megintésben részesítette iskolánkat. A megintés harmadszori megismétlődése az intézmény bezárását eredményezte volna. S a hiányzó összeg meglett, de más forrásból. A gyűjtőívek tanúsága szerint 1 év alatt 140-en 1.726 Ft 26 krajcárt adtak. Az építkezés 1892 szeptemberére készült el. Ekkor azonban tanárellátottsági problémák kezdődtek. Meghalt egy rendes tanár, az igazgató súlyosan

megbetegedett, s az ötödik álláshely végleges betöltése is problémát okozott. Az iskola igazgatását 1893 októberében Bukovszky János⁷ vette át - helyettesként, majd 1895. augusztus 15-től választott igazgatóként. Az 1895/96-os tanévben - a milleniumi ünnepségekre való előkészületekkel párhuzamosan jelentős előrehaladás történt a több mint 150 fős iskola főgimnáziummá fejlesztése ügyében. Régen érlelődő gondolat volt ez nemcsak az iskola nevelői, hanem a város haladó gondolkodású polgárai körében is. Az előkészítésre 30 tagú bizottságot választottak. Az felszólította az egyházat, a községet, a társadalmat arra, hogy az új iskolaépület felállítását adományokkal, alapítványok tételével segítsék. A presbitérium anyagi támogatást nem nyújtott, hanem javasolta, hogy a város az egyházzal együtt az államtól kérelmezze a fejlesztéshez szükséges összeget. Ez megtörtént, az állam ígéretet is tett, a város is jelentős összeget ajánlott fel, csak az egyház nem járult anyagilag hozzá. A terveket Alpár Ignác készítette, s ő jelölte ki a helyet is. Mivel az állam 1897-re már ki is utalta a 2.000 Ft működési költséget, a város pedig 2.500 Ft fenntartási segílyt adott, elkezdődhettek a beindítandó V. osztály fogadásának előkészületei.

1897. szeptember 6-án megkezdődött a tanítás a békéscsabai Ág. Hitv. Ev. Főgimnázium első V. osztályában.

1897. november 5-én a király beleegyezett abba, hogy - az 1858. évi alapító oklevélben kifejezett óhajhoz hiven - gimnáziumunk a "Rudolf" nevet viselhesse.

1898. július 13-án a kért államsegélyre vonatkozó szerződést⁸ a vallás- és közoktatásügyi miniszter aláírta.

Ezek a dátumok jelzik iskolánk történetének új fejezetét.

Ebben a tanulmányban tehát a bányai ág. hitv. evang. egyházkerületbe ill. a nagyváradi tankerületbe tartozó; a békéscsabai evangélikus egyház által fenntartott; államilag segélyezett; tehát az állam főfelügyelete alá tartozó - hivatalos és teljes nevén - Békéscsabai Ágostai Hitvallású Evangélikus Rudolf Főgimnáziumról lesz szó - 1924-ig, az iskolák történetében cezúrát jelentő középiskolai törvény életbe lépésének évéig.

A tárgyalt közel három évtized hazánk történetének egyik legmozgalmasabb időszaka volt, s a szocializmus, a progresszió erőinek fokozatos előretörése, majd a két forradalom lángja, azt követően pedig az ellenforradalom tombolása jellemezte. A nagy társadalmi forrongásból az oktatás, így iskolánk sem maradhatott ki, az ellentétek bizonyos mértékig intézményünk életére is kihatottak.

Az iskola állami és egyházi irányítása

Az itt tárgyalt időszakban a középiskolák állami irányítása és felügyelete a vallás- és közoktatásügyi miniszter jogköre volt.

A miniszternek az autonóm hitfelekezeti középiskolákkal - mint a miénk is - kapcsolatos feladatai az alábbiak voltak: ellenőrizni, hogy megfelelnek-e a törvényes követelményeknek; felügyelni - közvetve - arra, hogy az iskolák elérik-e az ismereteknek a tantervben kiszabott minimumát; kinevezni az államilag segélyezett középiskolák azon tanárait, akik az állami segélyből kapják fizetésüket; felügyelni valamennyi iskolai- és ösztöndíj-alapítványra. Joga volt: az általa kinevezett tanárokat máshová áthelyezni. A miniszter a leiratait az egyházi főhatóságon keresztül juttatta el az egyházi iskolákhoz.

A miniszter az autonóm vallásfelekezeti iskolákkal szemben főfelügyeleti jogát az 1777. óta létező tankerületi főigazgatóságokon keresztül gyakorolta. Élükön egy-egy főigazgató állt, kinek felügyeletet kellett gyakorolnia a hozzá beosztott iskolák fölött.

A főigazgatók a miniszteri rendeletvégrehajtásán s a nevelés és oktatás irányításán kívül - többek között - felülvizsgálták a tantárgyfelosztást és az órarendet, a jegyzőkönyveket; felmenthettek torna, szépirás és rajz alól - ha a tanuló egészségi állapota úgy kívánta; megengedhették a rendes időn túl jelentkező tanulók felvé-

telét; engedélyt adhattak két tárgyból való javító vizsgára, új tankönyvek bevezetésére stb. A főigazgató köteles volt minden hozzá tartozó iskolát évente legalább egyszer, de legfeljebb kétszer két napra meglátogatni. Ilyenkor átlagellenőrzés során - többek között - megnézte a dolgozatok javítását, illetve ellenőrizte a tanulók olvasottságát is. Jogai közé tartozott a nyilvános vizsgákon való megjelenés is.

Iskolánkban is megjelentek évente két-három napra, s a mélyreható vizsgálódás után tantestületi értekezleten összegezték tapasztalataikat, melyek - kivétel nélkül minden évben - kedvezőek voltak.

Az egyházi felügyelet érvényesítése során - évente többször is - megjelent az esperes -, aki az egyházmegye megbízásából ellenőrizte az oktatást - illetve az egyházközségi és az egyházmegyei felügyelő. Az evangélikus egyház egyházi hatóságai iskolai hatóságok is voltak. A középiskolák tekintetében a legfontosabb az iskolafenntartó egyházközség és annak iskolai tanácsa, valamint az egyházkerületi hatóság volt, mely utóbbi közvetített a középiskolák és a minisztérium között. Az egyház a tanügyre vonatkozó jogát az iskolai bizottságok közvetítésével gyakorolta.

Iskolánk főgimnáziumi bizottságának a tárgyaló időszak elején összetétel tekintetében nem volt meg az állandósága. A következő tisztségviselőkből állott: 2 majd 1 /egyházi-világi, egyházi/ elnök, jegyző, pénztáros, gond-

nok, tagok a községi képviselet /2 fő/, az egyház /10-12 fő/ és a tantestület /2-3-4 fő: igazgató, 1 tanár, ephorus, orvos/ részéről. Iskolánk kormányzóbizottságának új szabályrendeletét⁹ az egyetemes közgyűlés 1909. novemberében hagyta jóvá. A rendelet - többek között - kimondta, hogy a gimnázium összes ügyeit intéző bizottság tagjai: "a/ hivatalból: az egyházközség rendes lelkészei, az egyházközség felügyelői, a főgimnázium felügyelője, igazgatója, ephorusa, pénztárosa, gondnoka és ügyésze; b/ választás útján egyházi képviselőtestület által hat évre ... választott s a középiskolai nevelésügy célját és kívánalmait ismerő tizenkét egyházi tag; c/ a tanári kar által hat évre választott ág. h. ev. két tanár; d/ a községi képviselőtestület által kiküldött három községi képviselő"¹⁰.

E bizottság tett javaslatot a főgimnáziumi felügyelő /= a bizottság elnöke/ személyét illetően, kit azután az egyházi képviselőtestület választott meg - hat évre - "az egyházközség területén lakó és a középiskolai nevelésügy céljait és kívánalmait ismerő, magasabb képzettségű világi férfiak köréből"¹¹. A kormányzóbizottság választotta a tanárokat /kivétele: a miniszteri kinevezés alá eső állás betöltése/ - véglegesen; az igazgatót, a jegyzőt /a bizottságba beválasztott két tanár közül/, az ephorust /ő intézte az alumneum összes ügyeit/, az orvost /ő volt az egészségtan előadója is/, a pénztárost /"kezeli anyagi felelősség mellett a főgimnázium pénztárát és összes alapjait"¹²/;

a gondnokot /"felügyel a gimnázium épületére és annak jó-
karban tartására"¹³/, az ügyészt /" képviseli jogi ügyek-
ben a főgimnáziumot s jogi véleményt ad a bizottságnak"¹⁴/
- hat évre.

Ettől csak a Tanácsköztársaság rövid ideje alatt tért
el a középiskolai oktatás irányítása. A polgári demokra-
tikus forradalom győzelme után ugyanis még a Vallás- és
Közüoktatásügyi Minisztériumban, annak új, ún. reformosz-
tályán illetve a Közüoktatásügyi Minisztériumban /1919. I.
22-től/ kezdődtek meg a nevelésügy átszervezését előkészí-
tő munkálatok. A Tanácsköztársaság alatt viszont már a
Közüoktatásügyi Népbiztosság irányította az oktatásügy te-
rén zajló átalakító munkát. Megszűntek a régi tanügyigaz-
gatási szervek /tanterületi főigazgatóságok stb./, és a
közoktatás közvetlen irányítását, ellenőrzését ideiglene-
sen a helyi tanácsokon belül alakuló művelődési osztályok
látták el.

Iskolánkban az oktatás és nevelés a következő alapo-
kumentumok alapján történt: a középiskolai törvény, a
rendtartás, a gimnáziumi tanítás terve /tanterv/, az ún.
részletes utasítások és az érettségi vizsgálati utasítás.

Az "1883. évi XXX. törvénycikk a középiskolákról és
azok tanárainak képesítéséről" volt hazánkban az első tör-
vény, amely a középfokú oktatást polgári elvek szerint
szabályozta. "... nem valamely gyökeres újításra való tö-
rekvés hozta létre, hanem annak a szükségnek az érzete,

hogy rend jőjjön a létező állapotokba, és hogy elháríttassanak azok az akadályok, amelyeket a kötelességek és jogok vitás volta gördített a további fejlődés elé. Az új törvény tehát nem változtatott lényegesen a középiskolák addigi szervezetén és jogi természetén, hanem csak megadta a módját annak, hogy már régen vallott és elismert elvek alkalmazhatók is legyenek."¹⁵

A dualizmus rendszere törvény által biztosította, hogy az államnak joga legyen felügyelni valamennyi iskolára, az oktatás minden fokozatára. A felügyelet módja azonban nem volt kellően megszabva, emiatt a felügyeleti jogot a különféle felekezetek iskoláiban különböző módon gyakorolták. A protestáns egyházak középiskoláiban az állam felügyeleti joga papíron csak valláspolitikai szempontból, valójában tágabb értelemben is érvényesült. Az állam közvetlen vagy áttételes befolyása egyértelmű volt.

Az abszolutizmus bukása után hatalomra került osztályok érdekei megkivánták a középiskolai oktatás átalakítását. A reformok előkészítése a hatvanas években kezdődött meg, s a kiegyezés után teljesedett ki. A cél az volt, hogy a nemzeti törekvéseket nagyrészt figyelmen kívül hagyó Entwurftól eltérő, nemzeti alapon álló középiskolát hozzanak létre, melyben a két iskolatípus nem különül el az eddigi mértékben. Eötvös József - vallás- és közoktatásügyi miniszter -, aki elsőrendű feladatának ugyan a népoktatás rendezését tartotta, hozzálátott a középiskolai oktatás kérdéseinek kidolgozásához, s 1870

áprilisában benyújtotta az országgyűlésnek a középiskola reformjáról szóló törvényjavaslatát. Ebben korszerű, a modern polgári társadalom igényeit kielégítő középiskolastruktúrát kívánt létrehozni, mely hatosztályos gimnázium utáni háromévfolyamos liceumból illetve hétosztályos reáliskolából áll. 1871-ben bekövetkezett halála azonban megakadályozta abban, hogy javaslatát a képviselőházban megvédje. Utóda - Pauler Tivadar - pedig megelégedett a meglevő iskolarendszer rendeletekkel történő továbbalakításával.

A középiskolai törvény előkészítése 1873-ban új lendületet kapott. Trefort Ágoston minisztersége idején az Országos Közoktatási Tanács a reform kidolgozására bizottságot nevezett ki. Egy évtizeddel ezután, 1883-ban került ötödször a törvény a parlament elé, mikor is végül megkapta a szavazattöbbséget.

Az 1883. évi XXX. törvénycikk a dualizmus időszakának középiskolai alaptörvénye, mely kisebb kiegészítésekkel 1924-ig volt érvényben. A törvénycikk öt fejezetre oszlik. Az I. /1-27. §/ a középiskolák szervezetével, a II. /28-54. §/ a középiskolák igazgatásával és felügyeletével, a III. /55-59. §/ a magán középiskolákkal, a IV. /60-70. §/ a középiskolai tanárok képesítésével, az V. /71-74. §/ egyes intézkedésekkel foglalkozik.

A Tanácsköztársaság célul tűzte ki az iskolaszervezet reformját. Ha az megvalósul, akkor ez, az 1883. évi

középiskolai törvény alapjaiban ingott volna meg, hiszen középiskolán nyolcosztályos gimnáziumot és reáliskolát értett. De a rövid idő miatt csak terv maradt az ötéves, kétfokozatú s a szakmunkásképzők felé nyitott középiskola, ahová nyolcosztályos népiskola elvégzése után lehetett volna beiratkozni.

A rendtartás. A középiskolák külső és belső rendjére vonatkozó szabályokat a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium először az 1869-ben kiadott "Gimnáziumi Rendtartás és Fegyelem" című füzetben foglalta össze. Ezt 1876-ban követte újabb rendtartás. Jelentős változás benne, hogy az iskolaévet az addigi négyidőszak helyett háromra osztotta, megszorította az érdemjegyek számát, s a fegyelemről csak néhány pontban szólt. A tárgyalt korszakban az 1890-ben kiadott, az előzőtől alig különböző rendtartás volt érvényben, de ez csak a miniszter rendelkezése és vezetése alatt álló középiskolákat kötelezte. "Az autonóm egyházak azokban a pontokban, amelyeket a középiskolai törvény az ő autonóm jogkörükbe utal, a miniszteri rendtartástól eltérően is intézkedhetnek és iskoláik számára külön rendtartást állapíthatnak meg."¹⁶ A magyarországi ág. hitv. ev. egyház középiskolái számára az 1903. évi november hóban tartott egyetemes gyűlés is adott ki külön egy négy részből álló rendtartást - I. A tanári testületről /1-12. §/, A tanári értekezletek /13. §/, II. A tanulmányok rendje /14-22. §/, III. A fegyelemről /23-30. §/, IV. Az iskolai évről /31-62. §/ -, mely az iskolai

élet szinte minden jelentős kérdésével foglalkozik. Egyes paragrafusaiban a miniszteri rendtartással teljesen meg-
egyezően intézkedik.

A tanterv. A kiegyezés után elérkezettnek látszott az idő, hogy egy egységesen megalkotott, a hazai viszonyokat és az általános európai műveltség követelményeit egyaránt tekintetbe vevő tantervvvel végre állandóságot hozzanak a középiskolai oktatásba. Ez az igény 1879-ben valósult meg. Az ekkor megjelent tanterv 1883-ban és 1890-ben kisebb-nagyobb módosításokon ment át. Idővel a minisztérium - a közvélemény nyomására - kénytelen volt teret engedni a fennálló tanterv újabb módosításával a kor követeléseinek. Különösen két irányban találta szükségesnek és lehetőnek a javítást: "először abban, hogy jobban kidomborodjék a nevelés nemzeti jellege, aztán abban, hogy a kétirányú középiskolától nyújtott műveltség lehetőség szerint egyenlő értékűvé tétessék".¹⁷ Az e szellemben módosított tanterv 1899-ben lépett életbe, s 1924-ig volt érvényben.

A Tanácsköztársaság ideje alatt - a tanulói önállóságnak nagy teret engedő, a természettudományos ismeretek fontosságát hangsúlyozó - új tanterv készült - kollektív munkában. Legnagyobb haszna lett volna, de így is legnagyobb érdeme, hogy az elmélet helyébe a gyakorlatot helyezte, az életre kívánt felkészíteni.

A tantervekben a középiskolai törvény által megjelölt sorrendben követik egymást a tantárgyak. A fejezetcímet jelentő tantárgymegnevezés után áll a tanítás során elérendő cél - néhány pontban megfogalmazva. Ezt a tananyag osztályonkénti felosztása, a heti óraszám feltüntetése illetve a dolgozatokra vonatkozó rendelkezés követi.

Részletes utasítások. Már az elmúlt századokban is érezték annak szükségességét, hogy a kitűzött cél elérésének biztosítása és a tanítás egyöntetűségének elérése végett útbaigazításokat adjanak a tanároknak, miként járnak el a tantervben megszabott anyag feldolgozását illetően. Már a Ratio Educationis is adott némi útbaigazítást. Az Entwurf viszont, mely lényegében három évtizeden keresztül volt az alapja középiskolai oktatásunknak, a tanítás módjára nézve nem adott semmiféle utasítást. A tanárok a hagyományokra és saját belátásukra voltak utalva.

Az 1879. évi tantervet, mely elsősorban a tanítás módszereinek javításától várta a haladást, módszeres utasítások nélkül el sem lehetett volna képzelni. Épp ezért az Országos Közoktatási Tanács a tantervvel egyidőben kidolgozta az utasításokat is. Az 1899. évi revidiált tantervhez újakat dolgozott ki, melyet 1903-ban adtak ki Részletes utasítások címmel. Ennek felosztása csaknem teljesen megegyezik a tantervével.

Érettségi vizsgálati utasítás. Az érettségi vizsga intézményét az 1883. évi középiskolai törvény megtartotta. Ennek értelmében a vallás- és közoktatásügyi miniszter megállapította s 1884-ben kiadta a rá vonatkozó utasítást. Ennek 1896-ban készült új lenyomata, mely már tekintettel volt az 1890. évi XXX. törvénycikk intézkedéseire is. Ez az utasítás 35 §-ban tisztázza az érettséggel kapcsolatos kérdéseket.

Az iskola igazgatója és tantestülete

Az előírások tételeit a tantestület tagjai, a tanárok ültették át a gyakorlatba a tanítás, nevelés napi munkájában.

A tanárképzésről - egymást váltva - az állam ill. az egyház gondoskodott, s a vizsgák jellege is változott. 1880-ban mondták ki először, hogy "a teljes tanári képesítés csak ötévi szakszerű készülés után nyerhető el"¹⁸. 1882-től három fokozata volt a tanárvizsgának: "alápvizsgálat" - két évi főiskolai tanulmány után, "szakvizsgálat" - a negyedik év végén, pedagógiai "vizsgálat" - az ötödik év végén. Ezt az évfolyamot vagy tanulással, vagy tanítással kellett eltölteni. Az autonóm hitfelekezetek azonban még ebben az évben is maguk képezték tanáraikat. Az 1883. évi XXX. törvénycikk tette egységessé hazánk valamennyi nyilvános középiskolájára nézve a tanári képesítést. Ezután csak az állam képezhetett tanárokat. Az 1897-1924 közötti időszakban az 1888-ban kiadott tanárvizsgálati szabályzat volt érvényben. Ez több más tényező mellett a vizsgafokokat is megtartotta.

Egy nyolcosztályos gimnáziumban a tanárok száma - a másfelekezetű vallástanárokon, a szépirás, a torna s a rendkívüli tárgyak tanítóin kívül, az igazgatót is beleértve - legalább 11 kellett hogy legyen. A görögpótló tárgyak tanítása és párhuzamos osztályok létesítése a létszámot arányosan emelte.

Az igazgatót - a rendes tanárok közül - a fenntartó testület választotta - hat évre. A tantestületet ajánlási jog illette meg. Az autonóm egyházak által fenntartott középiskolák tanárait a fenntartó testület választotta - életfogytiglanra.

Ha az iskola államsegélyben részesült, akkor azon tanári állásaira, amelyet a szerződés értelmében a vallás- és közoktatásügyi miniszter töltött be, a pályázatot a fenntartó hatóság irta ki. A beérkezett folyamodványokat a maga javaslatával ellátva terjesztette fel a miniszterhez. A más felekezethez tartozó tanulók hitoktatóját az illető felekezeti hatóság alkalmazta - a miniszter jóváhagyásával.

Azt a tanárjelöltet, aki tanári oklevelét megszerezte s "fedhetetlen előéletű, magyar állampolgár"¹⁹ volt, "1-3 évig terjedő időszakra először csak helyettes tanári minőségben"²⁰ alkalmazták. Ha ez alatt az idő alatt "hivatásuknak kellőleg megfeleltek"²¹, akkor léphettek elő rendes tanárrá. Aki az oklevelét még nem szerezte meg, azt csak okleveles egyén hiányában vették fel, s a további alkalmazás feltétele az volt, hogy három év alatt oklevelét megszerzi.

Vallástanár vagy lelkész lehetett, vagy olyan férfiú, aki középiskolai vallástanári vizsgát letette.

A gimnázium élén az igazgató állt. A magyarországi ág. hitv. evangélikus egyház középiskolái rendtartásának /1903/ 7. ill. 8. §-a szerint az igazgató kötelességei az alábbiak voltak:

"1. Az illetékes hatóság határozatait végrehajtani, illetőleg végrehajtatni. 2. Az iskolai helyiségek rendbentartásáról gondoskodni. 3. Az iskolai törvényeket humanus módon, részrehajlatlan igazsággal végrehajtani. 4. A tanterv megtartására s a használt tankönyvek megfelelő voltára felügyelni. 5. A tanítás folytonosságát és összhangzatosságát ellenőrizni s a tanárok tevékenységét folytonos figyelemmel kísérni. 6. Az intézetben a tanári testülettel együtt a hazafias érzelmet és protestáns evangéliumi szellemet fejleszteni, őrizni és ápolni, és minden eltérést ez irányban meggátolni. 7. A fenntartó testület az intézetben esetleg előforduló hiányokra figyelmeztetni s az intézet beléletére vonatkozó reformokat megindítani. 8. Az intézetet az egyházi főhatósággal, valamint a kormánnyal s bármely világi hatósággal és egyesekkel szemben tanulmányi, fegyelmi és adminisztratív ügyekben képviselni; a fenntartó testület jogainak épségben tartásával. 9. A kormány s az egyházi hatóságok által a törvény értelmében bekivánt kimutatásokat idejében beküldeni. 10. A nem illetékes úton hozzá érkező, az autonómiába és törvénybe ütköző kívánságokról és rendeletekről az illetékes egyházi főhatóságot értesíteni. 11. A kivánt bizonyítványmásodlatokat és egyéb okmányokat a szabályszerűleg megállapított módon kiállítani. Általában az intézet beléletének kormányzása és intézése egész súlyával az igazgató vállaira nehezedik s a bármely irányban elkövetett mulasztásért a felelősséget ő viseli."

Az igazgató jogait így határozták meg: "1. A tanároktól megkövetelni, hogy az iskolai törvények megtartassanak. 2. Hogy a tanterv utasításához alkalmazkodjanak s a tankönyvek megválasztásában a fennálló normatívumot kövessék. 3. Hogy betegségüket vagy bármely más természetű akadályoztatásukat neki jókor tudomására hozzák, hogy a helyettesítésről kellő időben gondoskodhassék, mely irányban tett intézkedéseinek a tanárok feltétlenül engedelmeskedni tartoznak. 4. Joga, illetve kötelessége az egyes osztályokban az előadásokon jelen lenni; a kijavított írásbeli dolgozatokat, osztálynaplót ellenőrzés végett koronként bekövetelni. 5. Az intézet főbb mozzanatai számára /beiratkozás, vizsgák/ az időt a tanári karral együtt megállapítani; s a fenntartó testületnek bejelenteni. 6. A tanári értekezleteket bármikor összehívni, s minden, az intézetre vonatkozó ügy felől értesítést szerezni. 7. A tanári híványokat aláírni, a tanárok szolgálati bizonyítványait kiállítani, a felügyelővel együtt. 8. Három szabad napot engedélyezni. 9. A tanároknak, szükség esetén, egy hétnél tovább nem terjedhető szabadságot engedélyezni. 10. A gimnáziumi mindennemű egyesületre felügyelni s működésüket ellenőrizni. 11. Az érettségi vizsgálatok kivételével az összes vizsgálatokon elnökölni vagy helyettest rendelni. Általában joga van az igazgatónak mindamaz intézkedések megtételére, melyek a gimnázium szellemi életének emelésére szolgálnak."

Az igazgatónak kötelességét teljesíteni és jogával élni kellett; tehát a felsoroltak mind a feladatait képezték. Ezeken - az igazgatási feladatokon - kívül azonban tanítási órát is kellett tartania, mégpedig maximum 10-et, minimum 6-8-at.

A tanároknak - mint megnevezésük is jelzi - a legfontosabb feladatuk a tanítás. Heti kötelező óraszámuk 18 volt; de 25-nél többet semmi esetre sem tarthattak. Ez a szám a rajztanár esetében 20 ill. 28, de egy 1903-as rendelet szerint 18 is lehetett.

A kötelezőt meghaladó számú tanítási órák díjazásával először a helytartótanács 1863. évi rendelete foglalkozott. Kimondta, hogy csak akkor kerülnek díjazásra, ha a pluszmunka legalább három hónapig tart. Ezt nem "szentesítette" az 1883. évi törvény; de más konkrét utasítást sem adott. Ezért egy 1885-ös rendelet a három hónapot egy hónapra módosította, kimondván azonban, "ha a helyettesítés nem terjed egy hónapnál tovább, az ebbeli működés oly csekélység, hogy ezért jutalomdíjra senki sem tarthat igényt."²² Így kellett eljárni a tárgyalt időszakban is helyettesítés vagy más okból keletkezett óratöbblet esetében; ha ezeket a minisztérium előzetesen jóváhagyta.

A tanárok nemcsak a tanórák alatt voltak felelősek a fegyelemért, hanem a szünetben is. "Az óráközök alatt az osztály fegyelmére azon tanár ügyel fel, ki a következő órában az osztályba megy..."²³

A tanár másik fontos feladata az osztályfőnöki teendők ellátása. Az egyes osztályok élére "az igazgatóval egyetértve a tanári értekezlet"²⁴ azt jelölte ki, akinek ott a legtöbb órája volt. Egy korabeli osztályfőnök jogai és kötelességei a következők voltak: "1. A fegyelem kezelése az osztályban, a mulasztások igazolása, az egy napra terjedő órák elengedése, s amennyiben súlyosabb vétés nem forog fenn, a büntetések kiszabása és végrehajtása.... 2. A tanulók mellékfoglalkozásait figyelemmel kísérni s a netán észlelt túlterhelés ellen a tanári értekezleten felszólalni. 3. Az osztálynapló pontos vezetése és a 18. §-ra való figyelemmel arra ügyelni, hogy a tanulók túl ne terheltesse. 4. A szülőket fiaik rossz előmeneteléről s magaviseletéről értesíteni. 5. Az osztályfő készíti el az osztály bizonyítvány-könyvét s vezeti be abba a tanulók osztályzatát, írja a szülőknak szánt értesítőket s állítja ki az évi bizonyítványokat az igazgató aláírása mellett. 6. Ügyel az osztály tisztaságára s a brendezési tárgyak és tanszerek rendbentartására. 7. Osztálytanulóit az osztályban tanító többi tanárral felváltva az iskolán kívül is figyelemmel kíséri, lakásukon meglátogatja, s szüleikkel vagy helyetteseikkel a nevelés sikere érdekében állandó érintkezésben lenni igyekszik."²⁵

A tantestület tagjainak szépszámu értekezleten is részt kellett venniük. Az esetleges elmaradást igazolni kellett. Egy tanéven belül a következő tanácskozásokat tartották: "a/ A rendes havi értekezletek, melyeknek tárgyai

elsősorban a folyó adminisztratív ügyek s melyeknek napját a tanév elején a tanárok az első tanácskozáskor szótöbbséggel állapítják meg. Az igazgató azonban a szükséghez képest a kitűzött napon kívül is hívhat össze tanári gyűlést s azon a tanárok szintén mindnyájan megjelenni tartoznak; s a tanárok többségének kívánságára bármikor össze kell hívnia az értekezletet. b/ Ellenőrző és osztályozó értekezletek, melyeken a tanári testület az összes tanulók tanulmányi előmenetele s magaviselete felett mond ítéletet és az első félévi és évvégi osztályzatokat megállapítja. c/ Módszeres tanácskozások, a tanítás összhangzatosságának biztosítása céljából évenként kétszer, ú. m. szeptember és február hónapok közepén. d/ Évnyitó és évzáró értekezletek az év kezdetével és bezárásával felmerülő ügyek elintézésére."²⁶

A tanárok tilalmakkal is találkoztak, pl.: - tilos volt a tanítványok magánoktatása, - mellékfoglalkozás el látása felekezeti főhatósági engedélyhez volt kötve. A megszorítás okai voltak: a/ nem minden mellékfoglalkozás fér össze a tanári hivatással, b/ a túlterhelés elkerülése az oktatás eredményessége érdekében. Lapszerkesztésre középiskolai tanár csak miniszteri engedéllyel vállalkozhatott, de politikai lap szerkesztését még ő sem engedélyezte. E tilalmak megszegése esetén is az ág. hitv. ev. egyház fegyelmi szabályzata²⁷ szerint jártak el az illetővel szemben.

A tárgyalt időszak első 4 évében - a főgimnáziummá válásból eredően - iskolánkban új évfolyamok indultak. Emiatt évente két-két új tanárra volt szükség. Egyes években - az iskolánkba jelentkező tanulók nagy száma miatt - párhuzamos osztályokat kellett indítani, s ez is újabb tanerők beállítását követelte. Új pedagógusok kellettek - harmadsorban - az évek során iskolánktól megvált tanárok helyett is.

Szám szerint: a 27 év alatt - az 5 régi mellé - 32 új tanerő jött iskolánkhoz /a más felekezetű vagy helyettes vallástanárok, az énektanító és az orvos kivételével/, s 22 távozott.

Bekerülni iskolánkhoz kétféle úton lehetett 1898-tól, a szerződés aláírásának évétől. Mint annak 5. pontja kimondja: "A fenti pontban megállapított 13 rendes tanár közül - a hittanárt és rajztanárt is ide értve - nyolczat az eddigi mód szerint, törvényes kellékekkel és képesítéssel bíró egyének közül a gymnasium kormányzásával megbízott bizottság választ, ötöt pedig nyilvános pályázat útján, a gymnasiumi bizottság ajánlatára... a vallás- és közoktatásügyi magy. kir. Miniszter úr nevez ki és pedig végleges alkalmazással. A Miniszter úr által betöltendő tanszékek a következők: egy ó. classikai, és egy modern philologiai, egy mathesis-phisikai, egy természetrajzi-földrajzi és egy mértani s szabadkézi rajzi és szépirási, összesen öt rendes tanári tanszék."²⁸

Számos esetben előfordult, hogy okleveles nem pályázta meg az iskolánk által meghirdetett állást, s emiatt az 1908/09-es tanév volt az első; amikor az iskola tantestülete megfelelt a vele szemben támasztott követelményeknek, vagyis minden tagja rendes tanár volt. Hogy ez mennyire jelentős dolog, azt az is szemlélteti, hogy már az 1899/1900-as Értesítőben is szenvedélyes hangon fejezték ki ezirányú óhajukat: "Vágyva vágyunk az után az idő után, amikor gymnasiumunknak is állandó tanári kara lesz. Reméljük, hogy ezt az időt egy-két év múltán elérjük... mert csakis állandó tanári kar... lesz képes megfelelni mindazoknak az igényeknek, a melyeket támaszthat irányában nemcsak az iskola, hanem a társadalom is." ²⁹

Ezt az állapotot ezenkívül csupán öt évben sikerült megteremteni a tárgyalt időszakon belül.

Az eltávozásokkal kapcsolatban megjegyzendő, hogy a rendes tanárok közül csak 2 mondott le állásáról /még az 1900-as évek elején - egy ill. négy évi itt-tartózkodás után/, a többi kényszerűségből vált meg az iskolától: 1 egészségi állapota miatt nyugdíjba vonult, 1 eltűnt a harctéren s 5 meghalt. A helyettes, az óraadó és a kisegítő tanárok pedig szerződésük lejártá miatt távoztak. A más vallású hitoktatók nagyon sűrűn váltakoztak.

A tárgyalt időszakban 2 igazgató vezetése alatt dolgozott a tantestület, melybe 1916/17-ben női tanerők is bekapcsolódtak, ha rövid időre is.

A tanárok megterhelésének mértékére - amikor csak lehetett - nagy gonddal ügyeltek iskolánkban, mert látták a fokozása esetén bekövetkező problémákat. Sőtén az 1899/1900-as Értesítőben olvasható, hogy "Tagadhatatlan továbbá, hogy túlnagy óraszámmal megterhelt tanár nemcsak hogy egészsége rovására dolgozik, hanem tanításában sem képes mindenkor oly eredményt elérni, mint akkor, ha elegendő pihenője van. ... Tapasztalati tény, hogy a fokozott mértékben igénybe vett szellemi erő csak bizonyos ideig szolgál kielégítő eredménnyel, azontúl, ha a rendesnél nagyobb mértékben működtetjük, lankadni kezd s elgyengül."³⁰

A háború alatt azonban erre sem lehettek tekintettel, hisz a viszonylag kisszámú tantestület csaknem fele katonai szolgálatot teljesített, s egy kivételével a többiek is csak azért nem vonultak be, mert a Honvédelmi Minisztérium a csekély tanári létszámba való tekintettel felmentette őket. Magas óraszámban /volt, hogy a tanár 26, az igazgató 17 órát látott el hetente/ - díjazás nélkül - tanítottak ekkor, helyettesítve más szakos kollégájukat is. Egyes tantárgyakból azonban még így is csökkenteni kellett a heti tanítási órák számát, hisz volt, hogy 9 osztályt lőn en tanítottak mindössze.

A tanításon és nevelésen kívül számos iskolai és iskolán kívüli elfoglaltságuk volt a korabeli tanároknak. Ezek különösen megsaporodtak a rendkívüli - háborús - években, amikor az itthonmaradottak más feladatuk mellett

vagy helyett bekapcsolódtak a Vöröskereszt munkájába; háborús témákról előadásokat tartottak, hadikölcsön jegyzésére buzdították, és sok más - a háborúval kapcsolatos - funkciót is elláttak.

A tantestületnek a tárgyalt időszak alatt működő 37 tanárából 13 20 évig vagy annál tovább dolgozott iskolánkban. A következőkben az ő rövid életrajzuk olvasható, melyből kitűnik az is, hogy csaknem mindnyájan aktív részesei voltak a város kulturális- ill. sportéletének.

Achim Károly

1872. január 27-én született Békéscsabán. A középiskola alsó négy osztályát iskolánkban; a felső négyet Szarvason végezte. Önkéntesi évét letöltve Pestre ment, ott elvégezte a testnevelési tanfolyamot; majd visszatért Békéscsabára. Itt elvállalta a tornaegylet művezetőségét, s gimnáziumunk testnevelő tanára; majd 1899-től rendes tornatanára lett. Iskolai munkáján kívül is tevékenyen részt vett a társadalom sportmozgalmaiban. A Csabai Atlétikai Club megalapításának lelkes szószólója, majd tevékeny munkása volt. 1947-ben halt meg.

Babich Pál

1867. június 26-án született Kismartonban. Középiskolai tanulmányait Sopronban végezte. Az egyetem befejezése után - 1894-ben - iskolánkhoz került, ahol szaktár-

gyait - a német és a latin nyelvet - nagy szeretettel tanította. Ő alapította meg iskolánkban az alumneumot. 37 évi munka után iskolánkból vonult nyugdíjba. Ez alkalomból 1000 P-s ösztöndíj-alapítványt tett a jó magaviseletű, szorgalmas tanulók számára.

Balás Ádám

1872. december 6-án született Békéscsabán. A középiskola alsó négy osztályát iskolánkban, a felső négyet Szarvason végezte. Tanulmányait Budapesten a jogi egyetemen folytatta, de csakhamar átlépett a bölcsészeti karra, ahol latin nyelvből és történelemből szerzett oklevelet. Pályáját Vágújhelyen kezdte, majd Eperjesre került. 1898-ban görög szakos diplomát is szerzett. 1899-ben nevezte ki a miniszter iskolánkhoz rendes tanárnak. 31 évi itt-tartózkodás után ment nyugdíjba, mely alkalomból 1000 P-s ösztöndíj-alapítványt tett. Iskolai tevékenységén kívül - többek között - a Vöröskereszt-egylet jegyzője /1912/13-1915/16/, helyettes titkára, Tudakozó Irodájának vezetője /1915/16/ és a békéscsabai polgárőrség parancsnoka /1914/15-1915/16/ volt.

Bukovszky János

1859. október 8-án született a Zólyom megyei Radványban. A középiskola alsó négy osztályát Besztercebányán, a felső négyet Selmecbányán végezte. Innét a budapesti e-

gyetemre ment, s ott 1883-ban szerzett oklevelet mennyiség-tanból és természettanból. Egyévi nevelősködés után elfogadta iskolánk meghívását, ahol egy évig helyettes, majd rendes tanárként, 1895-től pedig mint igazgató működött. Az ő vezetése alatt vált iskolánk főgimnáziummá, s kapott az intézmény új, modern épületet. 33 évi áldozatos munka után vonult nyugdíjba. Az iskolai tevékenységein kívül választmányi tagja volt a Békéscsabai Múzeum-egyesületnek /1907/08-1912/13/, valamint zsinati tag volt /1913/14-1915/16/. 1917. január 31-én hunyt el.

Dr. Czinkotszky Jenő

1892. január 28-án született Csanádalbertin. Középis-koláit a szarvasi gimnáziumban végezte. Ezután a budapesti egyetemre iratkozott, de közben a heidelbergi egyetem hallgatója is volt. 1914-ben szakvizsgázott latin és német nyelvből és tett doktori szigorlatot. Még ebben az évben kinevezték iskolánkhoz helyettes tanárnak, de már ebben az évben be is hívták katonai szolgálatra. 1918-ban tért vissza, mikortól is 1945. november 1-ig rendes tanárként működött. Ekkor a Külügyminisztérium Kulturális Osztályára nevezték ki. 1949-ben ez az intézmény megszűnt, ekkor a budapesti Műszaki, majd 1957-ben az Orvostudományi Egyetemen szervezte meg az idegen nyelvi lektorátust. Ez utóbbi helyen tanított - miközben tankönyveket is írt - 1960 júniusáig, amikor is - 46 évi szolgálat után - nyugdíjba vonult. 1968. január 4-én hunyt el.

Jéger József

1870. augusztus 4-én született Nyiregyházán. Középiskolai tanulmányait a helybeli főgimnáziumban végezte. Ezt követően a budapesti egyetemen természetrajzot és földrajzot tanult. 1893/94-től kezdődően három évig a kecskeméti ref. főgimnázium helyettes, majd egy évig a budapesti ref. főgimnázium óraadó tanára volt. 1897-ben került iskolánkba, ahol 37 évig tanított. E tevékenységén kívül - többek között - a békéscsabai Múzeum-egyesület könyvtárosa /1907/08-1912/13/ és a Vöröskereszt-egylet békéscsabai fiókjának pénztárosa /1907/08-1915/16/ volt.

Laurovics /Bakay/ Ferenc

1883. márciusában született a Csanád megyei Nagylakon. Középiskolai tanulmányait Iglón végezte. Ösztöndíjjal tanult tovább a kolozsvári ill. a hallei és a württembergi egyetemen; és Kolozsváron szerzett tanári diplomát történelem-földrajz szakon. 1906-ban iskolánkban helyettes tanári állást kapott; majd önkéntes katonai idejének leszolgálása után rendes tanárnak nevezték ki. Gimnáziumunk sportkörének egyik megalapítója volt. 1914-ben hadba vonult. A háborúból rokkantként tért vissza, de tovább tanított iskolánkban, sőt 1919/20-ban az eforusi teendőket is ő látta el. 1934-ben a "Laurovics" vezetéknevet - édesanyja emlékére, családtágjaival együtt - "Bakay"-ra változtatta. 1941-ben - nyugdíjba vonulása alkalmából a bánya-

kerületi ev. püspöki hatóság dicséretben részesítette 35 évi szolgálata elismeréséül; és elnyerte a nyug. címzetes igazgatói címet. 1971-ben éreméreméjét kapott. 1973. januárjában hunyt el.

Mockovcsák /Csák/ János

1880. június 7-én született Besztercebányán. Középiskolai tanulmányait szülőhelyén végezte. 1904-ben szerzett latin-görög szakos diplomát a kolozsvári egyetemen. Gyakorló évét Késmárkon töltötte. 1904 szeptemberétől tanított iskolánkban - rendes tanárként. Nyolc éven keresztül /1911/12-1918/19/ ő látta el az eforusi teendőket. 1934-ben a "Mockovcsák" nevet "Csák"-ra magyarosította. 1938-ban - 35 évi tanári munka után - ment nyugdíjba. 1965. február 7-én hunyt el.

Pataki Sámuel

36 évig tanított iskolánkban. Eleinte helyettesített, majd vele töltötték be a matematika-fizika szakos rendes álláskeretet. Az 1914/15-ös tanév folyamán hadba vonult, s 1915 januárjától 1921 novemberéig fogságban volt. 1936-tól ő volt az iskola igazgatója. 1945. november 1-én-saját kérelmére - nyugdíjba vonult.

Dr. Rell Lajos

1874. október 14-én született Zomborban /Nógrád megye/. Középiskolai tanulmányait Szarvason végezte. A budapesti

egyetemen szerzett magyar-latin szakos diplomát. Ezután a kolozsvári ref. kollégiumban tanított. 1898 szeptemberétől iskolánk tanára, 1916-tól pedig igazgatója volt. Ő alapította meg nálunk az Önképzőkört, s mindvégig az elnöke is maradt. Iskolai teendői mellett számos iskolán kívüli funkciót is ellátott. Ezek közül a legfontosabbak: igazgatója volt a békéscsabai munkás gimnáziumnak /1908/09-1909/10/, alelnöke a helybeli Függetlenségi Körnek /1910/11-1912/13/, alelnöke az Auróra zenei, irodalmi és képzőművészeti körnek /1912/13-1915/16/, titkára a békéscsabai Múzeum-egyesületnek /1907/08-1912/13/, tagja a Gyermektanulmányi Társaságnak /1907/08-1915/16/. Több önálló mű, tanulmány, cikk szerzője volt. 38 évi eredményes, kitartó munka után vonult nyugdíjba. 1952. április 3-án Szekszárdon hunyt el.

Ságuly József

1881. szeptember 9-én született Békéscsabán. 1920-tól nyugdíjazásáig iskolánkban működött rendes tanárként. Nemcsak az iskolai énekkart vezette /1920/21-1922/23/, hanem a város zenei élete érdekében is sokat tett. Szimfonikus zenekart alakított, melyben maga is játszott. 1955. július 17-én halt meg.

Székely Vilmos

1876. július 30-án született a Vas megyei Ottóházán. Középiskolai tanulmányait a soproni liceumban végezte.

1903-ban szerzett latin-görög szakos tanári oklevelet a budapesti egyetemen. Pályáját iskolánkban kezdte, s 28 évig állt szolgálatában. Közben - 1914-1918 között - katonai szolgálatot teljesített, s kétszer hadifogságba is került. Bevonulása előtt - 1907/08-1911/12 között - a békéscsabai Sport-Club titkára, majd - 1912/13-1913/14-ben - az Auróra zenei, irodalmi és képzőművészeti kör választmányi tagja volt. Nevét ösztöndíj-alapítvánnyal is megörökítette iskolánkban.

Zvarinyi Lajos

1864. augusztus 29-én született a Pest megyei Csomád helységben. Szarvason érettségizett 1883-ban. Ezután a műegyetemre akart iratkozni, de mivel gyámja nem győzte volna a budapesti taníttatását, teológiára ment. A papi pályával azonban nem tudott megbarátkozni, ezért házinevelő lett. 1893-ban mégis megszerezte a rajztanári oklevelet, s Kisújszálláson majd Sopronban tanított. Iskolánkban 1899-től 1925-ig, nyugdíjba vonulásáig volt tanára. 87 éves korában hunyt el.

Tartalmas, tevékeny életet élt. Tanítványa volt többek között Mazán László, a gimnázium őt követő rajztanára, Vidovszky Béla festőművész. Hozzáértően foglalkozott a fényképezéssel is. Az 1900-as évek szép csabai képeslapjai az ő fényképei alapján készültek.

Mint a rövid életrajzokból is kiderül, többen tagjai voltak az Aurórának. Megalakulásáról így ír a Békés című

lap 1913. március 8-i száma: "Az Aurora művészeti és irodalmi kör Békéscsabán. Az irodalomtörténet ismerői előtt csaknem száz éves reminiscenciák ébrednek fel az Aurora név hallatára. A múlt század elején is volt egy irodalmi kör; mely a hasonló-című folyóirat köré csoportosult. Vasárnap Aurora név alatt Békéscsabán zene, irodalom és képzőművészeti egyesület létesült. Vasárnap este 6 órakor tartotta a Rudolf-főgimnázium egyik termében alakuló közgyűlését, melyen az irodalom és művészet barátai közül nagyon sokan megjelentek. Dr. Rell Lajos főgimnáziumi tanár nyitotta meg az összehívók nevében a közgyűlést. Lelkes, tartalmas beszédben fejtegetvén az ilyen irodalmi és művészeti egyesületek tagadhatatlanul fontos hivatását. A megnyitó beszéd után dr. Peszkár Jenő ismertette az alapszabálytervezetet, melyet beható vita után elfogadott a közgyűlés és elhatározta annak jóváhagyás végett a belügyminiszterhez leendő felterjesztését. Ezután a tisztikart alakították meg. Elnöke lett dr. Reisz Miksa, alelnök dr. Rell Lajos és dr. Remenár Elek, titkár dr. Lautner Vilmos. A tisztikaron kívül választottak 12 rendes és 5 pótválasztmányi tagot. Az új egyesületnek máris több tagja van száznál, ami a jövőre nézve legszebben biztató ígértet."³¹

A tanév rendje

1876-tól a nyári szünetet júliusban és augusztusban adták ki - az 1883. évi XXX. törvénycikk 20. §-ának megjelenése óta kötelező jelleggel. Ez volt érvényben időszakunkban is.

A tanév megkezdése előtt, augusztus utolsó napjaiban kellett tartani a felvételi, a javító és a pótló vizsgákat - az egyházi rendtartás alapján.

Felvételi vizsgát kellett tenni - annak az I. osztályba jelentkező tanulónak, aki a népiskola alsó négy osztályának elvégzéséről nem tudott nyilvános iskolától származó bizonyítványt felmutatni, - annak, aki a reál- vagy polgári iskolából gimnáziumba akart átlépni, ill. - annak, aki az eddig tanult görög nyelv helyett az 1890. évi XXX. törvénycikk 2. §-ában megnevezett tantárgyakat kívánta tanulni a következő évtől kezdve vagy fordítva.

Javító vizsgát tehetett az a tanuló, aki az évváró vizsgán egy vagy két tárgyból /ez utóbbi esetén azonban már a felekezeti főhatóságtól engedély kellett/ elégtelen érdemjegyet kapott. Egy 1887. évi rendelet³² értelmében nem volt javító vizsgára bocsátható az az egy tárgyból bukott diák, akinek a magaviselete "kevésbé szabályszerű" vagy "rossz" volt.

Pótló vizsgát tehetett az a tanuló, aki igazolni tudta, hogy az évváró vizsgát betegség vagy egyéb jelentős ok miatt nem tette le vagy megszakítani kényszerült.

A felvételt ill. a beiratást 1894-ig szeptember első 3 napján kellett tartani. Később azonban már a Rendtartás³³ e kitételének módosított formája volt érvényben, mely szerint a középiskola valamennyi osztályába június 30. és július 5 között lehet beiratkozni; szeptemberben csak akkor van beiratás, ha nem telt be a létszám.

Iskolánkban az egyes rendelkezések nem teljesen valósultak meg. A felvételi vizsga és a beiratás szeptember első napjaiban zajlott.

Egy 1886. évi miniszteri rendelet³⁴ értelmében a felvételnél a helybeli tanulókat előnyben kellett részesíteni. Iskolánk ezt úgy valósította meg, hogy a békéscsabai gyerekeket már augusztus utolsó napjaiban beírták.

A beiratkozáson minden tanuló személyesen kellett, hogy megjelenjen szülője ill. gyámja vagy ezek megbízottja kíséretében. A gimnáziumokba akár nyilvános-, akár magántanulónak be lehetett iratkozni. Ez s a tanulókra vonatkozó- ilyen jellegű - mindennemű tudnivaló iskolánk Értesítőiben volt feltüntetve.

A magántanulók később is jelentkezhettek, de mindenestre a II. félév megkezdése előtt. A jelentkezéskor igazolniuk kellett, hogy az utolsó iskolai bizonyítvány megszerzése óta nem jártak nyilvános iskolába, s nem tettek magánvizsgát.

A Rendtartás szerint lányok csak magántanulók lehettek³⁵, s az órákon vendégképpen sem vehettek részt.

A mi iskolánkba azonban lányok is járhattak az 1912/13-as

tanévtől kezdve, mikor is az Egyházegyetem közgyűlése "ideiglenesen és próbaképen" megengedte, hogy bizonyos feltételek mellett "rendes bejáró s az év végén vizsgázó magántanulónak leányok is felvehetők legyenek".³⁶ Ez évben kilenc bejáró leány magántanulója volt iskolánknak, s ez a szám folyton növekedett. A témáról többek között ezt írja az az évi Értesítő: "A lányok külön órákőzi tartózkodási helyükről a tanárokkal egyidejűleg léptek be a tanterembe s így történt a tanteremből való távozásuk is. Jelenlétük a tanítási órákon semmiféle zavart nem okozott, sőt - mondhatni - jó hatással volt az osztályra úgy magaviselet, mint előmenetel tekintetében."³⁷ A felügyelő /Simon Ilona/ díjazását a szülők vállalták. Az iskolavezetés helyes szemléletének eredményét jelzi az 1915/16-os Értesítő e mondata is: "A kikben megvan a tehetség és kellő szorgalom, azoknak jelentkezését szívesen fogadtuk."³⁸ A következő tanévben ez áll az Értesítőben: "Ki kell emelnem itt bejáró leánytanulóinkat, kik az évvégi magánvizsgálatokon igen szép készütségről tettek tanubizonyosságot: 46 közül 21 volt jeles /45,6 %/ s csak 2 elégtelen /két tárgyból, 4,3 %/. A bejáró leánytanulók sem fegyelmi, sem tanulmányi tekintetben nem okoztak zavart, sőt példás magaviseletükkel jótékony hatást gyakoroltak a fiúkra is."³⁹

E "forradalmi változás"-ról beszámolt a Békésmegyei Közlöny 1913. január 12-i száma is: "Leányok a Rudolf-fő-

gimnáziumban. A modernség költözik nemsokára a csabai Rudolf-főgimnázium falai közé. Kilenc magántanuló gimnazista lány ugyanis azzal a kérelemmel fordult a gimnáziumi tanári karhoz, hogy engedje meg nekik az előadások látogatását, mert az a tanulást hasonlíthatatlanul könnyebbé teszi. A gimnáziumi tanári kar legutóbbi ülésén foglalkozott a kérelemmel és tekintettel arra, hogy az evang. egyház egyeteme már régebben a gimnazista lányok iskolalátogatása mellett foglalt állást, teljesítette is a kérelmet. A leánytanulók februártól látogatják az előadásokat."

A középiskolai törvény 17. §-a ill. a miniszteri rendtartás 11. §-a alapján egy-egy osztályba hatvannál több nyilvános tanuló rendszerint nem volt felvehető. Ezt a létszámot iskolánkban - az I. ill. II. évfolyamon - több esetben túllépték.

A tanulók összlétszámát megvizsgálva megállapítható, hogy a főgimnáziummá válás évétől kezdődően jelentős emelkedés mutatkozik, szemlélítetve ezen iskolatípusnak - az algimnáziumhoz viszonyítva - nagyobb vonzó hatását.

Év	a felvett tanulók összlétszáma	az I. osztályba felvett tanulók sz.
1893/94.	150	
1894/95.	163	
1895/96.	184	
1896/97.	186	
<hr/>		
1897/98.	208	52
1898/99.	257	67
1899/1900.	343	77
1900/01.	272	77

Év	a felvett tanu- lók összlétszáma	az I. osztályba fel- vett tanulók száma
1901/02.	360	65
1902/03.	344	54
1903/04.	368	63
1904/05.	339	40
1905/06.	360	62
1906/07.	347	47
1907/08.	329	46
1908/09.	346	55
1909/10.	330	63
1910/11.	308	59
1911/12.	330	63
1912/13.	331	53
1913/14.	320	56
1914/15.	304	34
1915/16.	336	70
1916/17.	487	54
1917/18.	480	98
1918/19.	527	107
1919/20.	522	65
1920/21.	517	84
1921/22.	487	86
1922/23.	493	82
1923/24.	465	87

1901-től kezdődően azonban már kevesebben iratkoztak be I. osztályba. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy ebben az évben nyílt meg a polgári főiskola. A tanulók létszámának csökkenését eredményezte továbbá a "békési ev. ref. gymnasium" főgimnáziummá válása /1898/ és a gyulai r. kat. főgimnázium megnyitása /1903/. Jelentős csökkenés azonban az 1914/15-ös tanévben mutatkozik - ez viszont

természetes velejárója a háborús időszaknak. Az 1915/16-os tanévben kezdődő jelentős létszámemelkedést az Erdélyből menekültek gyermekeinek a felvétele /e tanévben 73 fő/, majd a fiúpolgári V. és VI. osztályának megszűnése s a felső leányiskola fennállásának bizonytalansága okozta. A tárgyalt időszak alatt a legmagasabb létszám az 1917/18-as és az azt követő tanévben volt iskolánkban. Ezt főleg a magántanulók számának nagyarányú megnövekedése okozta. Az 1919/20-as évben például 43 fiú és 94 lány magántanulója volt az iskolának. Ez abból fakadt, hogy a tragikus háborús veszteségeket szenvedett családok egy részének szüksége volt a fiúk mindennapos otthoni munkájára, más része leányai továbbtaníttatásával próbálta enyhíteni a férfi tagjainak elvesztésével keletkezett egzisztenciális gondjaikon. A háború vége, a román megszállás alatti helyzet, az anyagi gondok és a különféle járványok sem kedveztek a mindennapos iskolabajjárásnak, pedig Békéscsabán kiegyensúlyozottabb, nyugodtabb volt a légkör a más megyebeli helységekénél.

A 20-as évek elején állandósult az előbb elemzett időszakhoz viszonyítva alacsonyabb, de az 1916-ig jelentkező létszámnál jóval magasabb létszám.

A tanulók lakhely szerinti megoszlása igen változatos. A főgimnáziummá fejlődés négy évét vizsgálva megállapítható, hogy az I. osztályba beiratkozottaknak átlag 70 %-a volt csabai. A vidéki tanulók zöme Arad megyéből jött, de nem csak onnan. Amikor például megnyílt a VII., VIII. osz-

tály, az ezekbe járó vidékieknek körülbelül egyötödét a békésiek képezték, mert akkor ott még csak hatosztályos gimnázium működött.

A következő időszakra /13 év/ - melynek a háború vetett végét - az jellemző, hogy az I. osztályba beiratkozott tanulóknak már csak átlag mintegy 50 %-a volt csabai. E jelentős csökkenés is azt mutatja, hogy a csabai szülők éltek a polgári iskola adta lehetőséggel. Az összlétszám azonban csak néhány fővel csökkent, amiből az következik, hogy a vidékiek - s az adatok szerint ezen belül is főleg a más megyéből jöttek - száma nőtt. Békés megyén kívül Arad, Csanád, Bihar és Torontál megye küldte a legtöbb tanulót. Az I. osztályba beiratkozott nem Békés megyei tanulók létszáma: lásd a 42. oldalon.

A háborús években az egyre bizonytalanabbá váló helyzet miatt a vidékiek száma csökkent. Megjegyzendő, hogy a távolabbról jövők száma már az 1913/14-es tanévben is lényegesen kevesebb volt az előző évek átlagánál. A háború befejezését követő években az I. osztályba iratkozott csabai tanulók az összlétszámnak átlagosan 82 %-át képezték, tehát csökkent a vidéki tanulók száma. Az iskola vonzáskörzete a trianoni határoknak megfelelően változott. Arad megye kevesebbet szerepel az adatok között, mert csak egy járása maradt Magyarországon. A vezető szerepet Csanád megyével megosztva vette át, s utána Bihar következett. Még mindig azonban e három megye adta a nem Békés megyei tanulók nagyobb részét.

Megye	1901/02	1902/03	1903/04	1904/05	1905/06	1906/07	1907/08	1908/09	1909/10	1910/11	1911/12	1912/13	1913/14
Arad	3	7	2	2	5	-	1	2	2	8	5	6	1
Bihar	-	1	2	1	3	1	3	3	3	2	-	3	-
Csanád	2	3	1	1	3	3	3	5	5	3	4	1	-
Hunyad	2	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-
Jász-Nagyk.-													
Szék	1	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	2	-
Liptó	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-
Nógrád	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-
Pest-Pilis-Solt	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-
Temes	-	-	3	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-
Tolna	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Torontál	2	-	1	2	-	3	-	1	1	4	-	-	2
Trencsén	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Zólyom	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Az ország más													
részéből	2	1	1	-	1	1	-	2	-	4	1	1	2

Összefoglalásként megállapítható, hogy a tárgyalt időszakban a VIII. osztályosok összlétszámának átlagosan 51 %-a volt helybéli, 17 %-a Békés megyei és 29 %-a más megyebeli. Figyelemre méltó a viszonylag magas százalékaránya a más megyebelieknek, akik szinte egyesével jöttek az ország különböző részeiből.

A szülők foglalkozását tekintve az mutatható ki, hogy a tárgyalt időszakban a VIII. osztályokba járó tanulók szüleinek termelési ágazatok ill. fő foglalkozási kategóriák

szerinti megoszlása átlagosan az alábbi volt:

őstermelés	16 %
ipar	10 %
kereskedelem	22 %
értelmiség /hivatalnok is/	30 %
egyéb	22 %

Alaposabban megvizsgálva például az 1910/11-es tanévet, megállapítható, hogy az I. osztályosok szüleinek foglalkozás szerinti megoszlása a következő volt:

Középbirtokos és bérlő	4
Kisbirtokos és bérlő	12
Kisbirtokos-napszámos	2
Egyéb gazdasági segédzemély	2
Kisiparos	6
Ipari tisztviselő	1
Nagykereskedő és nagyvállalkozó	1
Kiskereskedő és kisvállalkozó	7
Kereskedelmi vagy közlekedési tisztviselő	3
Egyéb kereskedő és közlekedési segédzemély	3
Köztisztviselő és közhivatalnoki díjnok	3
Pap	2
Tanár, tanító	6
Másféle értelmiségi és ezek segédje	1
Nyugdíjas vagy jövedelemből élő	3

Magánzó, eltartásos	2
Egyéb	1
Összesen	<hr/> 59 ⁴⁰

A tárgyalt időszakot két részre bontva kimutatható, hogy a háborúig terjedő években az I. osztályos tanulók szüleinek 19 %-a őstermelő, 17 %-a iparos, 21 %-a kereskedő ill. vállalkozó, 31 %-a tisztviselő ill. értelmiségi és 12 %-a egyéb kategóriájú. Az őstermelők nagy részén közép- és dagparasztot, az iparosok zömén kisiparost, a kereskedőkén kiskereskedőt kell érteni ezen időszakban. A nagybirtokosok, nagykereskedők gyermekeiből évente egy-egy tanuló került az iskolába, a nagyiparosokéból egy sem. Ez a megoszlás részben megfelelt a csabai viszonyoknak, másfelől azt tükrözte, hogy ezek a felsőbb rétegek a nagyvárosokba vagy külföldre járatták gyermekeiket. Az egyes kategóriákban egy-egy fővel a segédszemélyzet ill. a munkások gyermeke is képviseltette magát. Ezek száma a lakosságban elfoglalt arányukhoz képest elenyészően kicsi volt.

A világháború utáni években - országos szinten - ugrásszerűen emelkedett az alkalmazottak nélküli, önálló kisiparosok száma, de jelentősen nőtt a nagyiparban dolgozóké is. 1920-ban a nagyiparban foglalkoztatott munkáslétszám a kisiparéhoz képest 1 : 4 arányú volt.⁴¹ A békéscsabai ipar gyarapodása túlszárnyalta az országos átlagot, sőt más vidékek centrum-településeinek ipari fejlődését is.⁴² Így nem meglepő, hogy a háború utáni években az I. osztályos

tanulók között az iparban foglalkoztatott szülők gyermekeinek aránya magasabb volt az őstermelőknél. A 20-as években átlag 9 ipari ill. mezőgazdasági munkás származású tanuló is szerepel a főgimnázium I. osztályának névsorában.

A beírást követő valamely napon - a tantestület megállapodásától függően - az iskolai törvények felolvasása után, buzdító és tájékoztató szavak kíséretében az igazgató megnyitotta a tanévet.

A világháború ideje alatt, sőt az azt követő években is a megszokottnál későbbben kezdődött a tanítás. Volt, amikor ez csak néhány napot, de volt /1916/17-ben/, hogy egy hónapot is jelentett.

Az iskolai év évszázadokon keresztül két félévre oszlott. A miniszter a vezetése és rendelkezése alá tartozó középiskolák számára 1869-ben kiadott Rendtartásban a tanévet négy, az 1878. éviben három időszakra osztotta. Az 1890-ban kiadott csak annyit módosított az előzőkön, hogy a második időszak végét virágvasárnap előttről március 31-re tette. Az autonóm egyházak által fenntartott középiskolákra nézve e változások nem voltak kötelezőek, ezért sok helyen mindvégig megtartották a két félévre való felosztást. Egy 1903-ban kiadott miniszteri rendelet⁴³ a tanévnek ismét két félévre való felosztását rendelte el. Az Ág. Hitv. Ev. Középiskolák Rendtartása is e rendelet szerint intézkedett.⁴⁴ Iskolánk is ez évben tért át a tanévnek évharmadokról félévekre való felosztására.

A tanítási óráknak az egy napon belüli felosztására - az órarendre - nagy gondot fordítottak a tárgyalt időszakban. Több dokumentum /az Ág. H. Ev. Középiskolák Rendtartása 49. §-a; az 1899. évi tantervhez készült Általános utasítások 20. pontja, az Igazgatói Utasítások 9. §-a/ is foglalkozott vele. Készítésekor figyelembe kellett venni, hogy a legnehezebb tárgyak - "különösen a latin nyelvi és matematikai tanulmányok" /Általános utasítások 20. pont/ - órái reggelre essenek, s az órák egymásutániségában legyen a kellő változatosság.

A tárgyalt időszakban volt napirenden annak a kérdésnek az eldöntése, hogy a tanítási órákat csak délelőtt vagy délelőtt és délután tartsák. Az 1892. évi 56.859 szám alatt kelt rendeletből az olvasható ki, hogy Csáky Albin miniszter még csak fenntartásokkal engedélyezte a csak délelőtti tanítást. Az 1903-ban az ág. hitv. ev. középiskolák számára kiadott rendtartás 59. §-ában azonban már arról lehet olvasni, hogy több iskolában "csakis a délelőtti tanítás van szokásban".

A fennmaradt adatok szerint a mi iskolánkban az 1909/10-es tanévben foglalkoztak érdemben e kérdéssel. Hogy miért éppen ekkor s mire jutottak, arra feleletet ad az az évi Értesítő idevonatkozó részlete: "A tanári kar foglalkozott a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak 31.581-1910. számú leiratával. A többség, kiindulva abból a tapasztalatból, hogy a negyedik tanítási órában a tanulók nagy része már igen szórakozott és kimerült, a

rendes tantárgyak tanítási idejének kizárólag a délelőtti órákra való beosztását kívánatosnak nem véleményezte; a helyi viszonyok különben is ez idő szerint még nem olyanok, hogy ezt az intézkedést elkerülhetetlenné tennék. Igaz, hogy az egyfolytában való tanítás mellett is igen nyomós érvek szólnak, leginkább pedig az a körülmény: hogy míg ez utóbbi berendezkedés mellett a tanulók idegfezsültsége csak öt órán át tart, addig a délelőtt-délutáni tanításnál majdnem nyolc órát vesz igénybe. A rendeletnek ama pontjára, hogy a heti háromnál több órával szerepelő tantárgyaknál másfélórás tanítási idő kísérletképpen alkalmaztassék, a tanári kar egyhangúlag oda nyilatkozott, hogy ez a próbálgatás az órarend összeállításában s az iskolai rend fenntartásában nagy nehézségeket okozna s egyáltalán nem felelne meg a hozzáfűzött várakozásnak.⁴⁵ Mindennek ellenére a következő tanévben mégis megkísérelték, s "Miután az egyfolytában való tanítás próbája az 1910/11. iskolai évben intézetünkben is több előnnyel, mint hátránnyal járt, a kormányzó-bizottság kérvénnyel fordult a bányakerületi közgyűléshez, hogy a délelőtti tanítás főgimnáziumunkban állandósíttassék. Az 1911. évi bányakerületi közgyűlés a tanügyi bizottság ajánlatára a kérelmet teljesítette."⁴⁶ Így tehát ezután iskolánkban is csak délelőtt tanították.

Kivételt képeztek azonban a háborús s az azt követő évek, mikor is az épület s a berendezés nem iskolai célo-

kat szolgálván igen tönkrement. 1920. szeptember 30-ra sikerült úgy helyreállítani, hogy ismét megkezdődhetett a csak délelőtti tanítás.

A Rendtartás előbb említett §-ából kitűnik az is, hogy ahol délelőtt-délutáni tanítás volt, ott is "szünet" volt szerda és szombat délután, valamint az is, hogy mikor voltak még szünetek: "a vasárnap, a nemzeti és protestáns ünnepek, karácsonykor 12 nap, húsvétkor 14 nap, pünkösdkor 4 nap, az első félév végén 3 nap, az igazgató által évenként igénybe vehető 3 igazgatói szabad nap. A más vallású tanulók a vallás- és közoktatásügyi minisztertől kijelölt ünnepnapjaikon nem kötelezhetők az iskola látogatására." Ezen csak rendkívüli esetben lehetett változtatni. Iskolánkban ilyen pl. az 1920/21-es tanévben volt, amikor is "A tanítás folyamatát ... fűtési nehézségek zavarták meg"⁴⁷, s emiatt a karácsonyi szünetet 5, a félévit 11 nappal meghosszabbították, de a húsvétit 3, a pünkösdit pedig 2 nappal megrövidítették. Itt emlitem meg, hogy iskolai ünnepséget kellett tartani minden tanév elején és végén, ezen kívül március 15-én, a király nevenapján és megkoronázásának évfordulóján, az 1898. évi V. törvénycikk értelmében április 11-én annak emlékére, hogy V. Ferdinánd király az 1848. évi törvényeket ekkor szentesítette, az 1898. évi 4.196 szám alatt kelt rendelet értelmében november 19-én - adózva ezzel Erzsébet királyné emlékének, de egyes években más jeles évfordulót is megünnepeltek az iskolák. Nálunk - többek között - megemlékeztek az aradi vér-

tanúkról 1899/1900-ban, megünnepelték Vörösmarty Mihály születésének 100. évfordulóját az 1900/01-es tanévben, ünnepséget rendeztek Kossuth Lajos születésének 100. évfordulóján az 1902/03-as tanévben, II. Rákóczi Ferencre és Deák Ferencre emlékeztek 1903/04-ben, emlékünnepséget rendeztek II. Rákóczi Ferenc, Thököly Imre és bujdosó társaik hamvainak hazaérkezése alkalmából - az egyházi főhatóság intézkedésére - az 1906/07-es tanévben, Arany János-emlékünnepséget tartottak születésének 100. évfordulója alkalmából 1916/17-ben, s több évben is megrendezték a reformáció ünnepét.

Általában a sajtó is beszámolt róla, ha iskolánkban a dolgos hétköznapiakat ünnepségek szakították meg.

Megtudhatták belőle az érdeklődők, hogy az egyes években mikor tartották az évnyitó istentiszteletet, ill. hogy az aradi vértanúkról általában az önképzőkörön belül emlékeztek meg, de volt - 1901 októberében -, hogy a helyszínre utazott "A békéscsabai Rudolf-főgimnázium ötvenkilenc tanulója"⁴⁸, ott "megkoszorúzta a tizenhárom vértanú sirjét s az egész napot a város megtekintésére és tanulmányozására fordították".⁴⁹

A Békésmegyei Közlöny beszámol arról is, hogy 1903-ban Rákóczi Ferencről is megemlékeztek iskolánkban. "Ez alkalomra a nagy tornaterem teljesen megtelt ünneplő közönséggel, melynek nagy része ugyan az intézet ifjúságából telt ki, de jól esett látnunk, hogy a község társadalmának vezető férfiai, lelkes hölgyei is együtt ünnepeltek az

ifjúsággal, s a Bukovszky János igazgató vezetése alatt megjelent teljes tanári karral."⁵⁰ A műsort nagyon dicseríte a lap, de egy kivetnivalót talált az ünnepséggel kapcsolatosan: "... kívánatos azonban, hogy az ifjúság fegyelmezettségére több gond fordíttassék, nehogy a zsidó, zümmögő láboszosztató zürzavar károsan befolyásolja a magas színvonalon álló ünnepélyek sikerét."⁵¹ 1900. az az év, mikor a Békés című lap említést tesz arról, hogy "A b.-csabai ág. hitv. ev. Rudolf-gymnázium is megünnevelte a reformáció évfordulóját október 31-én. Az ünnep a gymnasium szép tág tornacsarnokában folyt le, hová a protestáns tanulók reggel 8 órakor a tanári karral egyetemben összegyültek, de nem jelentek meg azok, kiket leginkább megilletne hogy ilyenkor jó példával előljárva, ott legyenek minden gymnaziumi ünnepélyen, t. i. a presbyterium és a gymnaziumi bizottság, sem az ország legnépesebb ág. hitv. ev. egyházi papjai közül egy sem. Csupán egy gymnaziumi bizottsági tag volt jelen. Ilyen nagy a részvétlenség és közöny a két testület részéről a gymnasium ünnepélyei iránt."⁵²

A március 15-i ünnepségek lefolyásáról szinte minden évben tudósítottak a lapok. Arról, melyet 1900-ban tartottak, így ír a Békés című újság: "1848. márczius 15-nek 52-ik évfordulóját, ha külsőleg nem is - mert a főgymnasium, polgári leányiskola, állami, elemi iskola, polgári kör, iparoskör és néhány lelkes hazafi házában kívül, más épületen nemzeti zászló nem lengett, - de bensőleg annál lelkesebben ülték meg... Az iskolában a tanítás szünetelt...

9 órakor az ág. hitv. ev. Rudolf-főgimnázium tornacsarnokába sietett a közönség", ahol "nagy számú hallgatóság jelenlétében kezdődött meg a főgimnázium ifjúsági "Önképzőkör" által rendezett ünnepély".⁵³

Az 1906. március 15-i ünnepséget megelőző cikkben ez olvasható: "...az ünnepséget ezután megható, szép aktus fogja követni. Az ifjúság megkoszoruzza Kossuth Lajos hazánkfiának az intézet lépcsőházában felállított mellszobrát, melyet Horvay Mihály, a csabai Kossuth szobor alkotó mestere ajándékozott az intézetnek."⁵⁴

1903 májusában lelkes hangú cikk tudatta Békés megye lakosságával, hogy "Az ág. ev. Rudolf-főgimnázium növendékei hangversennyel és saját hozzájárulásukkal hozták össze a torna kör alaptőkéjét és azt az összeget, amely egy zászló beszerzéséhez szükséges. És most már meg van a szép, diszes zászló, az együttérzés és összetartás jelvénye. Az új zászlót jövő vasárnap ünnepélyes aktusok között avatja fel a tornakör."⁵⁵ Magáról a zászlóról ezt tudhatták meg az érdeklődők: "A zászló kék brokátselyem, gazdag aranyhimzéssel; egyik oldalán Csaba cimere Főgimnáziumi Tornakör; a másikon az ország címerével, Békés-csabai ág. hitv. ev. Rudolf-főgimnázium felirattal."⁵⁶

A tárgyalt időszakban a diákélethez szorosan hozzátartozó hangversenyekre, bálakra, műsoros estekre időben felhívták az érdeklődők figyelmét a sajtó útján, mely azután ezek lefolyásáról is részletesen tájékoztatta az olvasókat. Megtudjuk belőle, hogy voltak alkalmi és rend-

szeres szórakozási lehetőségek, de mindegyik közös vonása az volt, hogy valami hasznos célra - általában az alumneum javára, de volt, hogy a Segélyező-egyesület céljaira, egy esetben a budapesti Jókai-szobor ill. a nagyszalontai Arany-szobor felállítására, valamint a Groó Vilmos nevére tett alapítvány gyarapítására - fordították a bevételt.

Voltak olyan hangversennyel vagy más műsorral egybekötött táncmulatságok, melyeket kifejezetten az alumneum javára rendeztek. Ez esetben - az időpont, a helyszín, a belépőjegy ára és a műsorszámok felsorolása kíséretében - ilyen vagy hasonló mondat jelent meg a lapokban: "Felülfizetések tekintettel a jótékony célra, köszönettel fogadtatnak és hírlapilag nyugtáztatnak."⁵⁷ Ezen rendezvényeket eleinte az iskola "tornacsarnok"-ában, később pedig a Nádor szálloda télikertjében tartották. A lázas készülődést mindig siker koronázta. Ennek tényét az 1913. április 13-i Békés című újság például így adta tudtul: "... úgy anyagilag mint erkölcsileg fényesen sikerült. A főgimnázium ifjusága büszkeséggel takinthat vissza e szereplésre, mert az estély műsora nemcsak tartalmas és érdekes volt, hanem a szereplők is kitűnően megállották a helyüket. A közönség nem is fukarkodott tetszésének és elismerésének nyilvánításával, minden egyes szám után zajosan ünnepelte a szereplőket." "Hangverseny után kedélyes táncmulatság volt, mely belényult a hajnali órákba,"⁵⁸ Volt azonban olyan év is, amikor az ilyen jellegű rendez-

vény bevételét sem az alumneum kapta, hanem a "tornacsarnok villamos világításának berendezésére...jövedelmezett".⁵⁹ Itt jegyzem meg, hogy volt viszont olyan év is, amikor gyűjtést rendeztek az alumneum javára. Az adakozók névsorát s az adományt a sajtó folyamatosan közölte.

Az újságok tanúsága szerint nagy esemény volt minden évben a majális. "Varázsoljátok elő a mai nap reggelén diák-álmaitokat, kiknek fejét az élet viharai megviselték, vagy haját beezüstözték s akkor megértitek, miért volt tegnap és ma reggelig izgatott minden diák. Ma fog lezajlani a Széchenyi-ligetben a csabai gymnasium ifjúságának majálisa."⁶⁰

Ilyen és hasonló stílusú bevezető szövegek után mindig részletesen beszámoltak a lapok az előkészületekről s magáról az eseményekről, mely az 1898. évben így zajlott le: "A csabai ág. ev. Rudolf-gymnasium ifjúsága ... már reggel 8 órakor lelkesítő zene hangjánál és a tanári karral egyetemben, nemzeti zászlók erdeje közepette, vonult ki. Délelőtt csolnakázással, tornajátékokkal, versenyzéssel, hol szebbnél szebb díjak osztattak ki, töltötték el a legjobb kedv mellett az időt... Délben a feldiszitett pavillonban 100 terítékű közebéd volt... Délután 3 órakor megjelent a polgári leányiskola növendékse-rege s megindult a táncz, mely éjfélig folyt a legvidámabb kedv mellett."⁶¹ Hogy ezenkívül még mit észlelt a Békés című lap tudósítója, arról is beszámolt az újság: Az ebéden "ott volt a város intelligenciájának színe-java;

a gymnásiumi bizottság, városi előljáróság, járásbiróság, a tanári kar, néhány tanító stb., csupán a gymnáziumi bizottság elnöksége tündöklött; - mint ez április 11-ki ünnepély alkalmával is - távolmaradásával. ... Kabós Bálint ... éltette a csabai lelkes és áldozatkész közönséget, majd Bukovszky János ... Dr. Zsilinszky Mihály államtitkárért üritette poharát. Majoros József pedig a gymnáziumi bizottságot éltette. Most is, mint általában, - mi nem igen feltűnő Csabán, - nem találkozott sem a számos gymnáziumi bizottsági tagok, sem a nagyszámu intelligens közönség sorában senki, ki csak egy árva szóval is megemlékezett volna az ifjuságról, vagy a kötelességét nagy buzgósággal teljesítő tanári karról!"⁶²

1903-ban tudósítottak arról, hogy "A csabai Rufolf-főgymnázium - az előző évek szokásától eltérőleg - az idén nem majálist, hanem juniálist rendez..."⁶³. Ezenkívül ez évben fordult elő az is először, hogy "... künn ebédelt a ligetben a gimnázium 330 tanulója..."⁶⁴. "A ligetben", igen ott, mely ligetről így ír a Békésmegyei Közlöny 1905. június 4-i száma: "Anélkül, hogy a dühöngő patriotizmus szólna belőlünk, joggal mondhatjuk, az ország alföldi városai közül aligha dicsekedhet egy is olyan bájos ligettel, mint Csaba, amelynek büszkesége a Széchenyi kert."

Egy másik szép hagyományról is rendszeresen beszámoltak a lapok, ez volt az ún. matúrabál. Ha volt valami egyedi vonása, ha nem - úgy tűnik -, mindig nagy jelen-

tőségű, hangulatos esemény volt mind a tanárok, mind a diákok életében. "A csabai Rudolf-főgimnáziumnak ez évben érettségit tett ifjai vasárnap este bankettet rendeztek a Széchenyi-ligeti vendéglő termében. Búcsúzásra jöttek össze ezen a lakomán, hogy mielőtt szétszélednének, részben tanulmányaikat folytatni, részben megékezdni a küzdelmes életet, lezárva nyolc iskolaév porát, barátságos pohárcsengések között mondjanak egymásnak isten hozzádot. Az érettek búcsúlakomájának a teljes tanári karon kívül illusztris vendégei is voltak, nevezetesen a Csabán időző Zsilinszky Mihály dr. államtitkár és Zsilinszky Endre dr. iskolai felügyelő."⁶⁵ "Ma ... már nyilvánvaló, ki rázta le magáról a gimnázium porát és ősi magyar szokás szerint áldomás követi a nagy eseményt. Az érett ifjak ma, csütörtökön este a Széchenyi ligeti pavillonban társasvacsorát rendeznek a tanári kar tiszteletére. Nagy esemény ez az ifjak életében és kedves bevezetése annak a hosszú küzdelemnek, melylyel szemben ezután kell büszkén megállaniok."⁶⁶

Visszatérve a dolgos hétköznapiakra meg kell említeni a tanulni akaró diákok segítőtársait, a tankönyveket, amik minden tárgyból rendelkezésükre álltak. Az evangélikus egyház középiskoláiban az egyetemes gyűlés által jóváhagyott könyveket lehetett használni. A tanári testületnek az államilag engedélyezetteket is felül kellett bírálni abból a szempontból, hogy nem tartalmazznak-e az egyház tanaival ellenkező tényeket.

Tantárgyak, tanterv

A tanév tehát munkás hétköznapiokból, ünnepnapokból ill. szüneti napokból állott. A hétköznapiok legfontosabb feladata a rendes tantárgyak elsajátíttatása ill. elsajátítása volt.

A gimnáziumi oktatás rendes tantárgyai voltak - az 1883. évi XXX. törvénycikk 3. §-a alapján:

- a/ hit- és erkölcstan
- b/ magyar nyelv és irodalmának történelme
- c/ latin nyelv és irodalom
- d/ német nyelv és irodalom
- e/ görög nyelv és irodalom
- f/ földrajz
- g/ Magyarország történelme
- h/ egyetemes történelem
- i/ bölcsészeti előtan /lélektan és logika/
- k/ mennyiségtan
- l/ természetrajz /állattan, növénytan, ásványtan/
- m/ természettan /mai nevén: fizika/ és vegytan
- n/ mértani rajz
- o/ szépirodalom
- p/ testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra.

Az e/ pont idővel módosult, mégpedig amiatt, hogy a hazai gimnáziumokban a görög nyelv tanításának sohasem volt valami mély gyökere. Oktatásának hasznosságát sokan tagadták. Az 1890. évi XXX. törvénycikk 1. ill. 2. §-a

szerint a gimnáziumokban a görög nyelv tanulása nem volt kötelező. Helyette a következő tantárgyakat lehetett választani: "a/ a magyar irodalom bővebb megismertetése, kapcsolatban a görög remekírók műveinek megismertetésével magyar fordításban s a görög irodalom- és művelődéstörténet alapvonalai, b/ a rajz /mértani és szabadkézi elemekkel/".

Az V. osztályba lépő tanulók szülőjére vagy gyámjára hárult az a feladat, hogy válasszon a két lehetőség között.

Iskolánkban erre csak az 1899/1900-as tanévben került sor, mert az előző két évben indított V. osztályban még - élve az 1890. évi XXX. törvénycikk 3. §. adta lehetőséggel - görögpótló tanfolyamot nem szerveztek. A választás megkönnyítése érdekében az Értesítőkből rendre megjelentették a következő szöveget: "Az a tanuló, aki a nyelvekben már a IV. osztályban jobb előmenetelt tanusított, mint a reáliákban, válassza a jövő évre a görög nyelvet; az pedig, ki nagyobb tehetséget és hajlamot érez és tanusít a reáliák, mint a nyelvek iránt, a görögöt helyettesítő tárgyakat válassza."⁶⁷ A menet közbeni változtatásra - sikeres felvételi vizsga esetén - iskolánkban is megvolt a lehetőség.

A tantárgyak pontos megnevezése már az ugyanazon évi tanterv - óraterv viszonylatban sem teljesen azonos /pl.: torna: tornázás - 1883, magyar nyelv: magyar nyelv és irodalom - 1899/, a két említett tanterv megnevezései közt

is vannak különbségek /pl.: tornázás - 1883: testgyakorlás - 1899; rajzoló geometria - 1883: rajzoló geometria és szabadkézi rajz - 1899/, előfordul, hogy egyik sem egyezik meg a törvényben lefektetett megnevezéssel /pl.: hit- és erkölcstan - 1883. évi XXX. törvénycikk: vallás-
tan - tantervek, bölcsészeti előtan /lélektan és logika/
- 1883. évi XXX. törvénycikk: filozófiai propedeutika -
tantervek/, mindezek következtében az Értesítőben sem egyöntetű a tantárgyak megnevezése.

Bár az 1883. évi XXX. törvénycikk 8. §-a megadta a felekezetek által fenntartott tanintézeteknek azt a jogot, hogy a felekezeti főhatóság maga állapítsa meg az alkalmazandó tantervet, de a 47. §. b/ pontja kimondta, hogy az olyan középiskolák, amelyek államsegélyben részesülnek, az országos tantervet tartoznak követni. Épp ezért az egyes tantárgyak tanítása - a tárgyalt időszakban - tulajdonképpen az 1883-ban /két évig/ ill. az 1899-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kiadott módosított tantervek alapján történt.

A tantervvvel foglalkozva - mely többek között a tananyag elosztását közli, de feltünteti az óraszámot is - nézzük az 59. oldalon található óraterveket!

Iskolánkban a tantervi változást figyelembe vették, sőt - az Értesítő tanúsága szerint - egyes tantárgyak esetében hamarabb is életbe léptették, mint ahogy kötelező lett volna.

Az 1883. évi óraterv

Folyószám Tantárgyak	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Az órák összege
1. Vallástan	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2. Magyar nyelv	6	5	3	4	3	3	3	3	30
3. Latin nyelv	6	7	6	6	6	6	6	5	48
4. Görög nyelv	-	-	-	-	5	5	5	4	19
5. Német nyelv	-	-	4	3	3	3	3	2	18
6. Történelem	-	-	4	3	3	3	2	3	18
7. Földrajz	4	4	2	-	-	-	-	-	10
8. Természetrajz	-	-	-	3	2	3	-	-	8
9. Természettan	-	-	-	-	-	-	4	4	8
10. Matematika	3	4	3	3	4	3	3	2	25
11. Rajzoló geometr.	3	3	2	2	-	-	-	-	10
12. Philos.propædū- tika	-	-	-	-	-	-	-	3	3
13. Szépirás	1	1	-	-	-	-	-	-	2
14. Torna	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Órák száma osztályonként	27	28	28	28	30	30	30	30	231

Az 1899.évi óraterv

Sorszám Tantárgyak	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Az órák összege
1. Vallástan	2	2	2	2	2	2	2	2	16
2. Magyar nyelv	5	5	4	4	3	3	3	3	30
3. Latin nyelv	6	6	6	6	6	5	5	4	44
4. Görög nyelv	-	-	-	-	5	5	5	4	19
5. Görög helyett vá- lasztható tárgyak	-	-	-	-	5	5	5	4	19
6. Német nyelv	-	-	4	3	3	3	3	3	19
7. Történet	-	-	3	3	3	3	3	3	18
8. Földrajz	3	3	2	-	-	-	-	-	8
9. Természetrajz	2	2	-	3	3	3	-	-	13
10. Természettan	-	-	-	-	-	-	4	4	8
11. Matematika	4	4	3	3	3	4	3	2	26
12. Rajzoló geometr.	3	3	2	2	-	-	-	-	10
13. Filozófiai propædū- tika	-	-	-	-	-	-	-	3	3
14. Szépirás	1	1	-	-	-	-	-	-	2
15. Testgyakorlás	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Összesen:	28	28	28	28	30	30	30	30	232

A háború ideje alatt szükségessé vált óraszámcsökkentés néhány tantárgy /történelem, földrajz, természetrajz, rajzoló geometria/ kivételével mindet érintette általában egy, de a mennyiségtant három /I., II., VI./, a görögöt s az azt pótló tárgyakat mind a négy, a tornát mind a nyolc évfolyamon.

A korabeli tantervekben a "vallástan" után első helyen állt a "magyar nyelv és irodalom"; szemléltetve ezzel is e tantárgy fontosságát. Nevében két fogalom szerepel egymással mellérendelve: a "nyelv" és az "irodalom". A gyakorlatban is két részre oszlott ez az egy tantárgy. Az óraszám egy részében minden évfolyamon olvasmányok tárgyalása folyt, a másik részében pedig elméleti oktatás.

Ez utóbbi azonban szinte évfolyamonként más néven szerepelt, általában konkrétan megnevezve ezáltal a tárgyalt elméleti anyagot a következőképpen: I. és II. osztályban nyelvtan, III-ban szintén, bár az 1883. évi tanterv még ide vette a hangsúlyos verselés elméletét is. A IV. osztályban stilisztika és verstan volt az 1883. évi szerint is, - bár abban a tantervben nem szerepelt még minden évfolyamon ilyen konkrétan az évi anyag megnevezése. Az V. osztálytól kezdve azonban egyéves eltolódás figyelhető meg a két tantervben megjelölt tananyagok között, mely abból adódik, hogy a korábbi egy teljes évet /V. évfolyam/ szánt szerkesztéstanra. Ezen az évfolyamon tehát míg az 1899-es szerint retorika, az 1883-as szerint szerkesztéstan szerepelt. A VI-ban újabban poétikát, míg azelőtt - következés-

képpen - retorikát tanítottak. A VII-VIII. osztályban az 1899-es tanterv szerint irodalomtörténettel foglalkoztak. Az 1883-as erre csak az utolsó évet szánta, s VII-ben a poétikára kerített sort.

A grammatikát nem véletlenül tanították az első osztályokban. Nagyon szükséges eleme a tantárgynak, sőt valamikor a legfontosabbnak vélték. Bár a korabeli pedagógia már "nem teszi a grammatikát uralkodó studiummá, de nem is veti el, hanem besorozza azon többi elméleti tanulmány körébe, melyek mind összefüggnek a nemzet legfontosabb, legértékesebb tanulmányával: a nemzeti irodalommal."⁶⁸

Mivel a tanítás alapjának a művet, az olvasmányt tekintették, ennek megtárgyalására általában nagyobb óraszámot fordítottak:

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	évfolyam óra/hét
olvasmány	3	3	2		2	2			óra/hét
elmélet	2	2	2		1	1			óra/hét
Összesen	5	5	4	4 [✱]	3	3	3	3	óra/hét

[✱] Nem a heti, hanem a havi óraszámot osztották két részre, mégpedig 10 : 6 arányban az olvasmányok javára.

/A kimutatás az 1903-ban megjelent Utasítások alapján készült./

Ravasz Árpád a Magyar Pedagógiában megjelent cikkében ezen felosztást - az alsó három évfolyamon - úgy tartja célra-vezetőnek megvalósítani, hogy "...úgy az olvasmányi, mint a nyelvtani órák folytonosan és nem fölváltva tartandók meg...

Szóval három egymásután következő óra olvasmányra, két egymásután következő pedig nyelvtanra fordítottatik."⁶⁹

Már előljáróban is meg lehet állapítani, hogy a két - úgymond - résztantárgy az egyes évfolyamok során egyre szorosabb kapcsolatban volt egymással. Ez úgyannyira nyilvánvaló, hogy az utolsó két évfolyamon - mint látható is - már nem is határoztak meg számukra külön óraszámot. S hogy csakis egynek lehet és kell tekinteni ebben az időben ezt a tantárgyat, azt mutatja az is, hogy mikor az elérendő célt meghatározták - más szavakkal ugyan, de azonos gondolatokat magukba sűrítve - az egyes tantervek, akkor is egységben foglalkoztak vele. Ezen cél⁷⁰ elérése érdekében hármas feladatot kellett teljesíteni a tanároknak: - értelmes olvasáshoz szoktatni a tanulót, hogy képes legyen nemzeti irodalmunk beható megismerésére és élvezetére, - megismertetni a tanulót a nyelv rendszerével, az írásművek szerkezetével, a műfajokkal és nemzeti irodalmunk fejlődésével, - gyakorlással fejleszteni a nyelvi kifejezés szabátosságát. A feladatok kapcsán sok részkérdéssel kellett foglalkozni. A következőkben az 1899-ben kiadott tanterv és a rá vonatkozó - 1903-ban kiadott - utasítások alapján tekintem végig, mit és hogyan tanítottak e tárgy keretén belül.

Az első három osztályban - gondos válogatásban - mesét, mítoszt, mondát, történelmi tárgyú elbeszélést, egyszerű lírai verset s elbeszélő költeményt olvastattak, mivel azt vallották, hogy az olvasás kezdő fokának az érzelmek, indulatok egyszerű megfogalmazása, a népies előadás-

mód felel meg legjobban. Ezeknek a műveknek az értelmes olvasásán kívül tartalmuk elmondása és a versek szó szerinti megtanulása volt a konkrét feladat.

Ezen három évfolyam anyagán belül a rendszert nem a művek keletkezésének ideje szolgáltatta, hanem az olvasmányok tartalma tekintetében megvalósuló "történeti rend". A XVII. századig kísérték végig történelmünket, de a tárgyalt művek ennél nagyobb intervallumban keletkeztek. Olvastak a tanulók népköltészeti és műköltészeti alkotásokat, foglalkoztak a jelzett időszakhoz kapcsolódó nemzeti mondákkal és Jókai-művekkel egyaránt. Az olvasmányokkal párhuzamosan futó nyelvtan konkrét feladata az anyanyelv szerkezetének alapos megismerése, a célja pedig a helyes olvasás és írás begyakorlása volt. Ezek érdekében hangtannal /a hangok csoportosításával, hangtani változásokkal/, szótannal /szófaj-tannal és toldalékolással/, mondatannal /az egyszerű és összetett mondat- és a mondatrészekkel/ foglalkoztak.

A IV. osztályban kezdődött a szorosabb értelemben vett irodalomtanítás, hisz a cselekmény mellé - a következő három évfolyamon - a forma többi eleme /stilus, szerkezet, verselés stb./ és a tulajdonképpeni tartalom /téma - mondanivaló/ is felsorakozott mint a műelemzés szempontja. Ekkortól fokozottabban egymásra épült a tantárgy két része, hisz az olvasmányok mellé - logikusan - a stilisztika, a retorika és a poétika került. Főképpen ezek határozták meg az egyes évfolyamokon az olvasmányok jellegét. Melléjük elsőnek a stilisztikát párosították, hisz a nyelv-

vi kifejezésmód az első, ami az olvasót megragadja. Annak érdekében, hogy a nyelvezet tanulmányozása során követendő példa álljon a tanulók előtt, Arany János Toldiját jelölték ki olvasásra. Az, hogy verses művet választottak központi alkotásként, nem volt véletlen, mert még IV-ben sorra került a verstan részbeni tanulmányozása is - Faludi-versektől Arany-versekig terjedő skála alapján.

S mivel a megfigyelés az irodalmi mű külső alakjáról, a nyelvi kifejezésmódról a belső szerkezetre irányul, a felsőbb osztályokban ennek megfigyelése következett. V-ben a prózai /de nem szépirodalmi/ művek elméletével foglalkoztak - retorika, VI-ban pedig a versekével - poétika címszó alatt. A tudományos, ismeretterjesztő próza kiemelkedő jelentőségű darabjait a műfajok fejlődésének menetét szem előtt tartva /elbeszélő próza, történetírás, értekezés, szónoki beszéd/ vették sorra. Így vált szemléletesebbé szerkezetük egyre bonyolultabb volta. Tinóditól Jókaiig sok jeles alkotó művét olvastatták - ez évfolyamon már nemcsak az iskolában, hanem házi olvasmányként is. A verstanon belül főképpen a műfajokkal és az esztétikai alapfogalmakkal foglalkoztak behatóbban néhány nagyobb és sok kisebb terjedelmű verses olvasmány kapcsán. A magyar irodalom Zrinyitől Petőfiig terjedő szakaszának reprezentánsai mellett még Szophoklész és Shakespeare műveit is olvasták a VI. osztályban a tanulók. Az utolsó két évfolyamon az olvasmányok mellé irodalomtörténet párosult, de itt már - mint említettem - szinte lehetetlen szétválasztani a tantárgyat két

ágra, oly szoros a kapcsolat közöttük. A korszakok művelődéstörténeti jellemzésén kívül a mű egészének és megírása körülményeinek összefüggését kellett megvilágítani a tanárnak - továbbra is az esztétika elvét előtérbe helyezve. Célszerű volt segítségül hívni a magyar irodalom fejlődésének és egyes alkotásainak megértéséhez az idegen nyelvek tanulása során megismert világirodalmi műveket ill. a velük kapcsolatban elsajátított ismereteket is. Az elmélet ezekben az osztályokban az új olvasmányokon kívül azokra a művekre is épült, melyeket az előző években olvastak a tanulók. Az ezen az évfolyamon először olvasott művek már csupán kiegészítésként szolgáltak. De velük együtt már szinte teljes a lista; hisz Gyulai Pállal - mint korban utolsó íróval - bezárólag csaknem minden jeles magyar szerzőtől elemeztek néhány művet VIII. osztály végéig a tanulók.

Ezeket kellett tudni a diákoknak. Az elsajátítás minikéntjére vonatkozóan az 1899. évi 1.513 szám alatt kelt miniszteri rendelet a túlterhelés elkerülése végett - a módszerek fontosságát hangoztatva - megállapította, hogy a tananyagot az iskolában kellene elsajátíttatni, s otthonra már csak a megszilárdítás és a szükség szerint feladott házi feladat elkészítése kellene, hogy maradjon. Kimondta: arra kell törekedni, hogy vasárnap ne kelljen se tanulni, se leckét írni a diáknak.

Iskolánkban alig lehetett és - ahogy több mint fél évszázad távlatából következtetni lehet - nem is igen volt eltérés a tantervektől. Az egyes évfolyamokon az azokra

kijelölt témákkal foglalkoztak. A tantervekben feltüntetett olvasmányoktól való esetleges eltérést pedig a "Részletes Utasítások" engedélyezte.

A kívülről megtanulandó versek számát nem határozták meg központilag abban az időben, de mai szemmel nézve úgy tűnik, iskolánkban igen sokat követeltek. Például az 1899/1900-as tanévre vonatkozó Értesítőben az I. osztálynál ez olvasható: "Könyvnélkül megtanulta az osztály... az olvasókönyvben található összes költeményeket."⁷¹ Persze, nem lehet tudni, hogy ez mennyit jelentett, de az, hogy az 1897/98-as tanévben a IV. osztályosoknak 27 verset kellett tudni, már mindenképp jelentős követelmény volt.

Annak bemutatása után, hogy mit kellett tanítani, mit lehetett követelni magyarból a korabeli iskolában, feltétlenül szólni kell arról, hogy hogyan, milyen módszerekkel, milyen elvek szerint kellett tanítani. Ehhez az - általam már eddig is felhasznált - "Részletes Utasítások" adott a korabeli tanárnak valóban részletes - s sok szempontból ma is korszerű - útbaigazítást. A következőkben ezt kívánom megvilágítani néhány idézettel.

Az utasításban a következő szellem érvényesül: "Általában az egész tanítás legyen gyakorlati..."⁷² Ezt tükrözik a következő gondolatok is: "Sohasem szabad szem elől téveszteni, hogy nem a nyelvtani szabályok megtanul-tatása a cél, hanem a nyelv szerkezetének világos megértetése."⁷³ A nyelvtankönyvet az első két osztályban csak akkor kell használni, "mikor az osztály elemzés útján

már megismerkedett egy-egy nyelvi jelenséggel."⁷⁴ "Sem a retorikai, sem a poétikai tanítás nem az elmélet kedvéért van. A tanítás főfeladata a prózai és költői irodalomnak maradandó értékű, műfajilag is tipikus termékeit megismertetni és elemeztetni."⁷⁵ Az olvasmányok feldolgozásával foglalkoznak a következő idézetek is: "Az olvasásra ajánlott műveket úgy kell tárgyalni, hogy eszthetikai hatásuk lehetőleg érvényesüljön. Ezt előmozdítja e fokon is a kellő ...előkészítés, a tárgyi és nyelvi akadályok elhárítása és a tárgyalás fõszempontjainak kitűzése."⁷⁶ "Hogy a stilisztikai elemeknek neveket adjunk, mellékes és utolsó teendő ... Valamely költemény előadásának megvilágítása nem fog tehát abban állani, hogy a metaforákat és a többi trópusokat kikerestetjük s minden képes kifejezést ellátunk a műszó címkéjével. A beszéd virágait nem kell kiszedni az előadás szövedékéből s nem szabad őket magukban tekinteni; hanem a maguk helyén, az illető szövegbeli kapcsolataikban kell feltüntetni mivoltukat és hatásuk természetét."⁷⁷ "... a tanár, ahelyett, hogy kész ítélettel lépne föl, inkább azon legyen, hogy magukat a tanulókat rávegyesse: mi szép bennük és miért?"⁷⁸

A tantárgyon belüli ill. a más tárgyakkal való koncentrációnak nagy jelentőséget tulajdonítottak abban³⁰ időben is: "A novellák és elbeszélő költemények tárgyalásában figyelmet kell fordítani ... a mű szerkezetére is, hogy ily módon jókor kezdjük fogékonnyá tenni a tanuló lelkét

a későbbi irodalmi tanítás iránt."⁷⁹ "Minden olvasmány mellett tanácsos útalni hasonló tárggyal foglalkozó vagy hasonló természetű művekre, amelyeket az érdeklődő tanulók haszonnal olvashatnak; s e tekintetben az ifjúsági könyvtárt a tanítás szolgálatába kell vonni..."⁸⁰ "Ami az olvasmányok sorrendjét illeti, a tanár úgy jár el leghelyesebben, ha az egyes műveket lehetőleg oly időben olvastatja, mikor a történeti tárgyalás folyamán sorra kerülnek..."⁸¹ Az olvasmányok feldolgozásakor "különösen kiemelendők ... a történeti adatok is, hogy előkészületül szolgálhassanak a történet rendszeres tanításához"⁸².
"... bő alkalom kínálkozik a mellékmondatot helyettesítő igenévi szerkezetek tárgyalására, ami később nagy segítségül szolgál az idegen nyelvek /latin, német/ nehezebb mondat szerkezeiteinek megértésében."⁸³ "A korszak jellemzésénél figyelem fordítandó ... a művelődési élet különböző ágaira és ezek egységére. ... legalább jó másolatokban bemutatandók legnevezetesebb műemlékeink is. ... Voltaképp csak a történetben, a latinban és görögben, a poétikában, esetleg a rajzoktatásban szerzett idevágó ismereteiknek föllelevenítéséről és új vonatkozásokba hozataláról van szó."^{83a}

Az utolsó két év anyaga - az irodalomtörténet - az, ami a gondosan megfogalmazott utasítások ellenére is a tanítás során a legnagyobb gondot jelentette - országos szinten s így feltehetően nálunk is. A Magyar Pedagogia több ízben

igyekezett e témában is segítséget nyújtani a szaktanároknak, de ezen cikkek írói sem vallottak egységes elveket. Mig Weszely Ödön 1903-ban az irodalomtörténet tanításának háromféle módját tartotta lehetségesnek /rendszerező irány, kultúrtörténeti irány, életrajzi irány/⁸⁴, addig Palágyi Lajos 1908-ban már azt vallotta, hogy "mi a fennálló különböző iskola-nemekre, évfolyamokra, órarendekre való tekintet nélkül csak a tárgynak magának módszerét kutatjuk s nem csak a nyolc osztályú középiskolának, hanem bármely más intézetnek helyes tanítási módját keressük: - a rendszerező iránnyal természetszerűen nem foglalkozhatunk."⁸⁵ Valóban igazak voltak tehát Dr. Miklós Elemér szavai, mely szerint "nincs meg a kellő egyöntetűség"⁸⁶. Arról azonban biztosítanak a folyóirat cikkei, hogy az útkeresés során a korabeli pedagógusok sok ma is helytálló következtetésre jutottak. Például: ... az előadásokat a minimumra redukáljuk; inkább ajánlani kellene, mint kötelezni."⁸⁷ Ezen tananyag kapcsán központi kérdésként vetődött még fel, hogy "... mire legyünk inkább tekintettel, a milieure vagy az egyénre?"⁸⁸ A kérdés ezen konkrét formában való megfogalmazója arra a következtetésre jutott, hogy az előbbivel más tárgy is foglalkozik, tehát az utóbbira kell a főhangsúlyt fektetni.

Az írásbeli munkákra vonatkozó utasítások között olvashatók: "A tanár ügyeljen rá, hogy a tanulók valami logikai vázlat szerint rendezzék az anyagot s ne legyen munkálatuk adathalmaz."⁸⁹ "Igen célszerűek az olyan feladatok, amelyek a tanulóknak alkalmat adnak összehasonlításokra és összefoglalásokra."⁹⁰

Az írásbeli dolgozatok javításakor "A gyakrabban előforduló hibákat tárgy szerinti csoportosítással az osztályban kell megbeszélni."⁹¹ Megjegyzi még a "Részletes Utasítások", hogy "Óvakodni kell sok név, évszám és könyvcím emlegetésétől és betanultatásától; azonban ... a főtények alapos tudása megkövetelendő."⁹² A kívülről megtanult versek elmondásakor "a tanár ne az érzelmes előadásra, hanem inkább az értelmi hangsúlyozásra helyezzen súlyt"⁹³.

Dolgozatot minden évfolyamon irattak. Az alsó négy osztályban havonta kettőt, V-től viszont már csak egyet. Az első három évfolyamon az iskolában készültek ezek az írásművek, IV-ben, V-ben részben az iskolában, részben otthon, s az utolsó két évben már csak házi dolgozatokat irtak a tanulók. Az alsó osztályokban csak kifejezetten a nyelvtan, a helyesírás, a szabatos kifejezés gyakorlására szolgáltak, III-tól pedig már - alapos előkészítés után - önálló fogalmazást kellett írni. Ez úgy értendő, hogy a tartalommesélésen, a képleírásen, az elbeszélés reprodukálásán ill. az önálló elbeszélésen, leírásen, értekezésen, fejtegetésen, beszéden, jellemzésen át VIII-ra eljutottak a tanulók a teljesen önálló, több szempontot figyelembe vevő műelemzésig.

Hogy milyen mértékben voltak képesek a mi iskolánkban ezeket a feladatokat megoldani, arra vonatkozólag nem maradtak fenn adatok. Az országos tapasztalat azonban az volt, hogy "a mi az írásbeli dolgozatok által napjainkban elért eredményt illeti, valljuk meg az igazat, növendékeink leg-

nagyobb része nem éri el azt a célt, melyet az írásbeli dolgozatok elibe az utasítások kitűznek; mert a jobb tanulóktól eltekintve, a tanulók zöme nagyon gyöngén tud fogalmazni. ... a tanulók nagyobb része még a felső osztályokban sem képes az ilyen egyszerű feladatot /tartalmi kivonat elkészítése/ sem megoldani, nem képes kerekded formában; az anyag célszerű elrendezésével és helyes kifejezésekkel elbeszélni az olvasmány tartalmát. Hát ha még olyan dolgozatot kell készíteniök, a melyben már önálló gondolatoknak kell lennie?"⁹⁴ Pedig "A magyar írásbeli dolgozatok készítésére tanterveink igen nagy súlyt fektetnek és módszeres utasításokat is adnak arra nézve, hogy az írásbeli dolgozatok értéke miképpen növelhető. A felügyeletnek is egyik legfontosabb feladata, hogy az írásbeli dolgozatok készítésének módját és az elért eredményt ellenőrizze."⁹⁵ - írja Barcsa János a Magyar Pedagogiában, majd pedig kifejti, hogy a hatékonyság növelése érdekében a legfontosabbnak a következőket tartja:

- "1. Minden dolgozat csak alapos előkészítés után adandó fel...
2. Az élő szóbeli előadás szabatosságára nagyobb súly fektendő."⁹⁶

A probléma azonban természetesen nem oldódott meg egyik napról a másikra. Ezt bizonyítja, hogy a jelzett folyóirat hasábjain tíz év múlva is azt adja tudtunkra, Fürst Aladár, hogy a Budapesti Tanári Kör 1912. évi közgyűlésének "is egyik legfontosabb tárgya volt a magyar fogalmazástanítás"⁹⁷.

Az eredmény tehát sokat váratot magára. "Pedig a tanár agyondolgozza magát az írásbeli dolgozatok javításával,

úgy, hogy hozzávetőleges számítás szerint egészen közönséges eset, hogy philologus tanár egy iskolaévben 3000 dolgozatot kénytelen javítani... Vajjon az írásbeli dolgozatok lélekölő munkájával elgyötört tanár, a ki 15-20 dolgozatot kénytelen naponként kijavítani, bír-e elég szellemi frissességgel a tanóra végzésére, a mi elvégre mégis csak fontosabb az írásbeli dolgozatok javításánál."⁹⁸ - írja ezen nagyon elgondolkoztató sorokat Barcsa János már idézett cikkében.

A dolgozatjavítás témakörében azonban meg kell említeni azt a tényt is, hogy magán a javítás módján legalább nem kellett problémáznia a tanárnak; mert - mint már jeleztem - azt az utasítás is meghatározta, s Foncs Gusztáv: A magyar dolgozatok javítása című írásában⁹⁹ még sok hasznos javaslattal ki is egészítette.

Iskolánk Értesítőiben megtalálhatók a megíratott dolgozatok címei. Hogy milyen változatos témákról készítették őket, azt kívánom szemléltetni egy-egy kiragadott példával.

Volt, amelyik az olvasmányokhoz kapcsolódott:

V. osztály: Toldi kalandja a farkasokkal /1899/1900/

VI. osztály: Vörösmarty Szózata /1911/12/

VII. osztály: Berzsenyi Dániel ódái /1905/06/

VIII. osztály: Miben gazdagította Petőfi költészetünket? /1916/17/, volt, hogy irodalomelméleti fejtegetést igényelt:

V. osztály: Mi az oka a ballada és a románcz között való különbségnek? /1899/1900/

VI. osztály: A naturalista irány a regényben és a drámában /1916/17/

VII. osztály: Népköltészet és műköltészet /1900/01/

VIII. osztály: A klasszikai éposz fejlődése irodalmunkban /1912/13/, de a történelmi:

V. osztály: Az abszolút rendszer visszaélései - Deák beszéde nyomán /1903/04/

VI. osztály: Kossuth Lajos 1848. július 11. beszédének vázlata /1899/1900/

VII. osztály: A gyarmatok jelentősége az anya-állam szempontjából /1901/02/

VIII. osztály: A reform kor /1908/09/
s a biológiai tárgyú dolgozat sem volt ritka:

V. osztály: Hogyan lesz a magból növény? /1900/01/

VI. osztály: Az állatok természetadta védelmi eszközei /1901/02/

VII. osztály: Mire kell ügyelnünk a szem egészség-tanánál? /1917/18/

VIII. osztály: Az alkoholizmus /1907/08/.

Az alsóbb évfolyamokon a környezet bemutatása is szerepelt témaként:

V. osztály: A csabai vásár /1899/1900/

VI. osztály: A csabai Kossuth-szobor /1905/06/.

Ezeket kívül - általában attól az évfolyamtól kezdve, amelyiken a tanulandó tárgyak sorába beléptek - a nyelvtan:

VII. osztály: A nyelvtudomány fontossága a nemzeti művelődés kutatásánál /1903/04/

VIII. osztály: A nyelvújítás főbb elvei /1902/03/,
a fizika /évente több dolgozat témájaként is/:

VII. osztály: A szabad-esés /1899/1900/

VIII. osztály: Az elektromágnes a gyakorlati életben
/1915/16/;
a kémia:

VIII. osztály: Mérgek a mindennapi életben /1909/10/;
a földrajz:

VII. osztály: A földrajzi tényezők hatása a népek
művelődésére /1906/07/

VIII. osztály: A víz szerepe a természetben /1901/02/;
sőt egy évben a testnevelés is szolgált dolgozattémaként:

VI. osztály: A testgyakorlat üdítő hatása /1917/18/.

A cimek tanulmányozása során igen komoly felkészültséget igénylőkkel is találkozhatunk - különösen a VI. osztályban:

Az eszményítés a költészetben /Arany Vojtina Ars poet. al./ /1903/04/

Az indulat romboló hatása a Walesi bárdokban
/1913/14/

A színek szerepe a magyar népdalokban /1916/17/.

A komplexitásnak a dolgozattémákban való megnyilvánulása szintén a VI. osztálytól volt jellemző:

VI. osztály: Soroljunk elő a természet, az emberi cselekedetek és a művészetek köréből példákat, amely a fenségeshez tartoznak /1917/18/

VII. osztály: Magyarország irodalmi és politikai helyzete Kármán föllépésekor /1904/05/

VIII. osztály: A reformáció műveltségtörténeti jelentősége hazánkban /1902/03/.

Az iskolánkban is megvalósuló erkölcsi nevelés jelenlétét példázzák a következő dolgozatcímek:

VI. osztály: A sérelmeket homokba ird, a jótetteket márványba vésd /1907/08/

VI. osztály: "Csak az erénynek nyisd meg szived ajtaját." /1908/09/

VII. osztály: Minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs /1899/1900/

VII. osztály: "Iparkodjál kitűnni, de óvakodjál fel-tűnni." /1911/12/.

A háború ideje alatt minden évfolyamon egy-négy dolgozatnak a háború szolgált témájául; pl.:

V. osztály: Búcsúbeszéd katonai szolgálatra bevonuló iskolatársaimhoz /1916/17/

VI. osztály: Szeretnék-e katona lenni? /1914/15/

VI. osztály: A világháború és a diákélet /1915/16/

VI. osztály: Mit tehet a diák a háború ütötte sebek gyógyítására? /1915/16/

VII. osztály: A fizika elveinek alkalmazása a világháborúban /1915/16/

VII. osztály: Miféle költői anyagot nyújt a világháború? /1917/18/

VIII. osztály: A világháború egyévi mérlege /1915/16/

VIII. osztály: Mennyiben van hatással a világháború pályaválasztásomra? /1915/16/.

Bár az iskola birtokában volt dr. Rupp Kornél Magyar írásbeli dolgozatok /1897. Budapest/ című könyve, megállapítható, hogy iskolánk szaktanárai minden évben maguk gondolták ki e dolgozattípusokat, ugyanis nincs egyezés a könyvbeliekkel.

Összegzésképpen megállapítható, hogy iskolánkban az iratandó dolgozatok jellegét, számát - egy-két háborús évtől eltekintve - betartották, csupán a megírás helye /iskolai - házi/ tűnik úgy, hogy időnként eltért az előírásostól.

A dolgozatok akárhol készültek, bármely témáról és célból, a helyesírás mindig fontos elemük volt. Ezt tükrözi az az 1903. évi 862. szám alatt kelt rendelet is, mely az iskolai magyar helyesírással foglalkozik. Kiadásáig egyes helyesírási kérdések eldöntését a miniszter az irodalmi fejlődésre és a pedagógusra bízta. Ezt azonban maguk a tanárok sem tartották helyesnek. Mire azonban Barcsa János változtatást sürgető cikke megjelent a Magyar Pedagogiában - mely szerint: a helyesírás "begyakorlását jelenleg igen nagy mértékben megnehezíti az a körülmény, hogy napjainkban az is megtörténhetik, hogy ugyanazon intézetben egyik tanár egy, másik más elvet kö-

vet a helyesírásban, úgy, hogy nagyon is óhajtott volna a helyesírás egyöntetű szabályozása"¹⁰⁰ - akkorra már a miniszter is szükségesnek találta az egységesítést. Ennek érdekében az Akadémia és a Közoktatási Tanács új iskolai helyesírási szabályzatot dolgozott ki, melynek használatát a miniszter - bár csak a rendelkezése és vezetése alatt álló iskolákra nézve - a fent jelzett évtől kezdődően elrendelte. Iskolánkban tehát nem volt kötelező, 1903/04-től mégis ezt alkalmazták. A miniszter elrendelte továbbá, hogy az új tankönyvek és a régiak új kiadása "A magyar iskolai helyesírás"-hoz igazodjanak. Ezen szabályzat azonban még nem volt tökéletes. A gyakorló pedagógus kifogásait Pruzsinszky János még a megjelenés évében összegyűjtötte s a Magyar Pedagogia hasábjain meg is jelentette. Mai szemmel nézve ezek között voltak valóban jogosak /pl. egyes szavak helyesírása nem egyezett meg a forrással, ugyanis "A hivatalos szójegyzék állítólag a M. T. Akadémia szójegyzéke alapján készült."¹⁰¹/, de voltak olyanok is, melyek helyességét az idő azóta igazolta /a szavak elválasztásának kérdésében történt változtatást nem tartotta szerencsésnek/.

A legnagyobb jelentőségű dolgozat abban az időben is feltétlenül az érettségi dolgozat volt. A tárgyalt időszakon belül eleinte választási lehetőséget biztosítottak a diákoknak, később viszont mindenkit egy tétel kidolgozására kötelezték.

Álljanak itt tájékoztatóul azok a tételcímek, melyeket iskolánk érettségizőinek kellett kidolgozni:

- 1900/01 a/ A Toldi monda a magyar irodalomban
b/ Az erdélyi szabadságharcok fontossága
c/ A víz szerepe a természetben
- 1901/02 a/ A reformáció hatása a magyar irodalomra
b/ Katona Bánk bánjának tragikuma
- 1902/03 a/ Az első magyar műeposz
b/ A magyar honvédelem fejlődése
c/ Az energia és átalakulása
- 1903/04 a/ A Toldi monda Arany János feldolgozásában
b/ Magyarország és Ausztria viszonyának történelmi fejlődése
c/ A víz körútja a természetben
- 1904/05 a/ Petőfi költészetének főbb sajátosságai
b/ Hazánk küzdelme önállóságáért a Habsburgok alatt
c/ A mindenség energiája állandó
- 1905/06 Micsoda céloknak szolgálatában állott Petőfi költészete?
- 1906/07 Idegen irodalmak hatása a mi irodalmunkra
- 1907/08 A népies költészet hatása irodalmunkra
- 1908/09 A klasszikai eposz története
- 1909/10 A nemzeti érzés és irodalmunk
- 1910/11 Eötvös József írói pályája
- 1911/12 Költészetünk kapcsolata a nemzeti élettel
- 1912/13 Eötvös költészetének alapmotívumai

- 1913/14 Irodalmunk legértékesebb termékei
1914/15 Nemzetünk nagyjai és költészetünk
1915/16 Hősi küzdelmeink emléke költészetünkben
1916/17 Liránk a nemzet lelkesítésének szolgálatában
1917/18 Nemzeti történelmünk fontosabb eseményei és irodal-
munk
1918/19 Nem közlik.
1919/20 Nem közlik.
1920/21 A nemzeti önérzet költészetünkben
1921/22 Verses epikánk a nemzeti élet szolgálatában
1922/23 Az ezeréves Magyarország Petőfi költészetében
1923/24 Milyen célokért küzd Ádám az E. T.-ban s miért nem
éri el azokat?

A Tanácsköztársaság ideje alatt készült magyartanterv kifejezetten a műalkotás "belső művészi erő"-jének megér-
zését - a tartalmat - helyezte előtérbe a formával szemben.
A tantárgynak a világnézeti, esztétikai nevelésben is fon-
tos szerepet szánt. A tanterv készítői jelentős feladatnak
tekintették az olvasóvá nevelést. Évéggett a magyar irodal-
mi olvasmányokat kiegészítették napjaik íróinak, költőinek
/Ady Endre, Babits Mihály, Móricz Zsigmond/ alkotásaival,
s megkivánták, hogy a világirodalom legkiemelkedőbb képvi-
selőinek műveivel is foglalkozzanak a középiskolában. A
tanulói önállóságra nevelés érdekében a két felső osztály-
ban szemináriumszerű foglalkozások bevezetését tervezték.

Mindez azonban egyelőre csak terv maradt, s az előzőekben emlegetett olvasmányközpontú irodalomtanítás megvalósítása - az országos tapasztalatok alapján - még váratott magára. Ezt a tényt s az okát Komár Pálné így foglalta össze: "Az alacsony óraszámhoz még mindig túlméretezett elméleti anyag; a tankönyvekben érvényesülő erős esztétikai szempontok, de alapvetően az uralkodó irodalomszemléleti felfogás miatt az Utasításban kifejtett új irodalomtanítási elvek a gyakorlatban nem valósultak meg. Így a század első éveiben nem sikerült felszámolni az irodalomtanítás régi, elvont jellegét."¹⁰²

A gimnáziumokban a rendes tárgyakon kívül rendkívüli tantárgyakat is tanítottak. Tanításuk célját az 1933-ban kiadott Magyar Pedagógiai Lexikon így fogalmazza meg:

"... az iskola a tanulók valamely különös képességének fejlesztésére nagyobb alkalmat adjon ... a rendes tárgyakban való előhaladásukat elősegítse ... a tanulók műveltségüket a rendes tárgyak körén túl is bővíthessék".

Az 1883. évi XXX. törvénycikk a tantervre bizta a rendkívüli tárgyak kijelölését, az azonban - a szabadkézi rajz kivételével - nem intézkedett.

Egy 1892-ben kiadott miniszteri utasítás tette ezt meg - a miniszter rendelkezése és vezetése alatt álló középiskolákra vonatkozóan, de a gyakorlat azt mutatja, hogy a csak felügyelete alá tartozó is - kisebb módosításoktól eltekintve - e szerint cselekedett. Ezen utasítás alapján a

gimnáziumokban az ének, a francia nyelv, a gyorsírás, az egészségtan volt tanítható. 2. §-a kimondta, hogy az énektanítás minden osztály minden tanulójára kiterjesztendő, a francia nyelv és a gyorsírás tanítása III. osztálynál hamarabb nem kezdhető, az egészségtan VII-es és VIII-os tanulókból álló egyéves tanfolyamon tanítható. A 3. § lehetőséget adott a felsoroltakon kívül - a helyi viszonyokat figyelembe véve - a vidék nyelve I. vagy II-től, valamely modern kultúrnyelv /angol vagy olasz/ V-től, zene I-től, vivás VI-től és esetleg a kézimunka tanítására. Az 5. § alapján a rendkívüli tárgyak tantervét - a körülmények figyelembe vételével - az iskola maga állapíthatta meg. A 6. § a következő utasításokat adta: - ha valaki rendes tanulmányaiban elmarad, a rendkívüli tárgyaktól vagy azok egy részétől el kell tiltani, - ügyelni kell, hogy a tanulók heti óraszámja ne lépje túl a törvényben megszabott maximumot; - két újat egy évben elkezdni rendszerint tilos, - csak mérsékelt követelményeket szabad támasztani, - a tanítás gyakorlati tanítás kell hogy legyen, - a tanár serkentsen a házi munkára, de ne kötelezzon, - a jelentkező tanulókat célszerű csoportokba osztani. Az evangélikus középiskolák rendtartása a rendelkezés jogát - tekintetben is - a fenntartó hatóságnak tartotta fenn, mely a tantestület javaslatát figyelembe véve rendelkezett. Iskolánkban a rendkívüli tárgyak tanítása a következőképpen valósult meg: lásd 82. oldalon.

Rendkívüli tárgyak

	mű- ének	egész- ség- tan	francia nyelv	szabad- kézi rajz	gyors- írás	vivás	cél- lövés- szet	zene
1897/98	x	-	-	-	-	-	-	-
1898/99	x	-	-	-	-	-	-	-
1899/1900	x	x	x	x	x	-	-	-
1900/01	x	x	x	x	x	-	-	-
1901/02	x	x	-	x	x	x	-	-
1902/03	x	x	x	x	x	x	-	x
1903/04	x	x	x	x	x	x	-	x
1904/05	x	x	x	x	-	x	-	x
1905/06	x	x	x	x	x	x	-	x
1906/07	x	x	x	x	-	x	-	x
1907/08	x	-	x	x	x	x	-	x
1908/09	x	-	x	x	x	-	-	-
1909/10	x	-	-	x	x	-	x	-
1910/11	x	x	-	x	x	x	x	-
1911/12	x	x	x	x	x	x	x	-
1912/13	x	x	-	x	x	x	-	-
1913/14	x	x	-	x	x	x	-	-
1914/15	-	-	-	-	-	-	-	-
1915/16	x	-	-	-	-	-	x	-
1916/17	x	-	-	-	-	-	-	-
1917/18	x	-	-	-	x	-	-	-
1918/19								
1919/20				nem közlik				
1920/21	x	x	-	x	x	-	-	x
1921/22	x	x	-	x	x	-	-	x
1922/23	x	x	-	x	-	-	-	x
1923/24	x	x	-	x	-	-	-	x

1914/15-ben "A főgimnáziumi kormányzó-bizottság a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 114.811-1914. számú leirata folytán; tekintve a rendkívüli körülményeket, a szükséges helyiségek hiányát s hogy minden téren megtakarítást eszközöljön, szept. 7-ikén tartott ülésén elhatározta, hogy a rendkívüli tárgyak tanítása... szüneteljen."¹⁰³ 1918/19-ről és 1919/20-ról nincsenek idevonatkozó adataink.

Az énektanítás e tanévek ill. 1914/15 kivételével rendszeresen folyt. Az elméleti rész tanulása - heti 1 órában - minden I. osztályos tanulóra, az egyházi ének - heti 1 ill. 2 órában - minden I-IV. osztályos ág. hitv. evang. ill. egyes években minden protestáns tanulóra nézve kötelező volt. Énekkara minden évben volt az iskolának, csak míg egyes években vegyeskar /kb. 100 fővel/, addig más években férfikar /kb. 40 fővel/ szerveződött. A vegyeskarba az alsóbb éveseket is bevonták, a férfikarban azonban csak az V-VIII. osztályos tanulók vehettek részt. Az 1903/04-es tanév második felétől Daloskör néven szerepelt az énekkar, mely az iskolai ünnepségek állandó, sikeres résztvevője volt.

Az egészségtan 1899-től kezdődően kötelező rendkívüli tárgyként szerepelt iskolánkban. Eleinte csak a VII. majd a VIII. osztályosok számára jelentett heti 1-1 óra hasznos elfoglaltságot. Hasznosat, mert olyan mindenkit érintő kérdésekkel foglalkoztak, mint pl. a környezet tisztántartása, testápolás, fűtés - világítás, a levegő - légzés,

szellőztetés, fertőző betegségek - fertőtlenítés stb. Az oktatás csak azokban az években szünetelt, mikor az iskolának nem volt egészséggyógytanára /1907/08-1909/10/, ill. mikor a háború alatt az ezzel megbízott iskolaorvos katonai szolgálatot teljesített.

A francia nyelvet önként jelentkező III-os vagy annál nagyobb diákok tanulhatták egy, két ill. három csoportban - az igényektől függően. Olyan is előfordult, hogy az igények annyira lecsökkentek, hogy "A francia nyelvi tanfolyam a jelentkezők csekély száma miatt elmaradt."¹⁰⁴ De amikor volt érdeklődő, akkor egy-két év kivételével kezdők és haladók egyaránt jelentkeztek erre az általában heti 1 órás elfoglaltságra. A fenti idézet az 1912/13-as tanév Értesítőjéből való, s ettől az évtől kezdődően - a tárgyalt időszakban - többet nem is tanították, hasonlóan az angol nyelvhez, melynek viszont indítására jelent meg éveken át hiába az Értesítőben a felhívás: "A már régebben bevezetett melléktárgyakon kívül ... - kellő számú jelentkező esetén - angol nyelvi tanfolyamot is nyitunk, ugyancsak csekély tandíjfizetés mellett."¹⁰⁵

A szabadkézi rajzot önkéntes jelentkezés alapján lehetett tanulni - a háborús évek kivételével minden évben. Volt is jelentkező bőven /50-100 fő/ a nyolc évfolyam tanulói közül. Heti két órai elfoglaltságot jelentett, s a produkciók osztályzásra is kerültek. Bizonyos évek tavaszán a tanulók munkáiból kiállítást is rendeztek. Ezek igen sikeres vállalkozások voltak, sok érdeklődőt vonzottak.

Az akvarellek és olajfestmények jelentős része /volt mi-
kor 89 kép/ vevőre is talált. Mikor alkalom nyílt, kül-
földi kiállításokra is elküldték a diákok alkotásait.

1908/09-ben Gulyás Sándor és Ržehák János festményeivel
megnyertük a londoni kiállításon a Diploma of Honour-t és
az aranyérmet. A legkiemelkedőbbek, legszorgalmasabbak ju-
talmazására, mások ösztönzésére az iskola minden évben ke-
ritett lehetőséget /alapítvány, pályadíj, belépődíj, diák-
bál bevételének egy része stb./.

A gyorsírás tanítása - a rendelkezésemre álló adatok
szerint - a háborús éveken kívül is szünetelt néhány évig.
Ennek minden valószínűség szerint a kevés jelentkező lehe-
tett az oka. Amikor beindult, akkor is csak egy csoportnyi
diák kívánta tanulni /kivétel: 1899/1900 - három csoport!/
a heti egy órás tárgyat. Harmadikos koruktól vehettek részt
a tanulók az oktatáson, melyen a levelező gyorsírást sajá-
titották el; s hogy milyen szinten, az az érdemjegyekben
jutott kifejezésre. A kis csoport az 1912/13-as tanévtől
kezdve Gyorsíró-körre alakult. Alapszabálya - többek kö-
zött - kitűzte a kör célját: "A tagok gyakorlati kiképzé-
se a Gabelsberger-Markovits gyorsírásban, ezen rendszer
művelése és terjesztése."¹⁰⁶; kimondta, - hogy a körnek
tiszteletbeli, rendes, hallgató, pártoló tagjai lehetnek;
- hogy a kör tisztségviselői az elnök, a titkár, a tanfo-
lyamvezetők, a jegyző, a pénztáros, a könyvtáros és az
ellenőr; valamint megfogalmazta ezek jogait és kötelessé-
geit. A tagok kötelességeiről szóló § c/ pontja jól szem-

lélteti a korabeli fegyelmet: "úgy a gyűléseken, mint az illető tanfolyam óráin az összes rendes, illetve hallgató tagok kötelesek megjelenni, igazolatlan óramulasztás esetén 20 fillér, elkésés esetén 10 fillér büntetést fizetnek a tagok; ...".¹⁰⁷

Néhány évben vivást is tanulhattak a diákok heti két órában. Egyszerre kb. 10 tanuló sajátította el e sportágat az olasz iskola szerint.

Bizonyos években a zene is szerepelt a rendkívüli tárgyak között. Az erre jelentkezőkből állt össze a tizegynéhány fős iskolai zenekar, mely heti 2-3 alkalommal gyakorolt. Iskolai hangversenyeken, ünnepségeken, az önképzőkör ülésein léptek fel. Az Értesítőkből úgy tűnik, hogy hat év után a "zene" mint rendkívüli tárgy megszűnt, s csak az 1920/21-es Értesítőben olvashatunk újra e témáról, de ekkor már az "Egyesületek" között, "Ifjúsági zenekar" címszó alatt: "Ez iskolai évben alakult meg Huszár Béla VIII. o. t. ügyes vezetése alatt 12 taggal."¹⁰⁸ Ekkortól már a városi egyesületek ünnepségein is szerepeltek.

Ide sorolható még a katonai kiképzés /céllovészet/. Az 1909/10-es Értesítő így ír róla: "... már a múlt iskolai évben határozta el a tanári kar, hogy a VII. és VIII. o. tanulói részére bevezeti a céllovészetet. Miután azonban egyrészt a tanfolyamot vezető tiszt kinevezése, másrészt a tanfolyamhoz szükséges fegyverek és egyéb felszerelések csak az iskolai év végén érkeztek le, a tanfolyam megtartását a folyó iskolai évre halasztottuk el. - A honvédelmi

miniszter közben járására a belügyminiszter a helyben állomásozó 101. gyalogezred kötelékébe tartozó Barray Jenő főhadnagyot rendelte ki az ifjúság kiképzésére, akinek azonkívül óránként négy altiszt is segédkezett a gyakorlati kiképzésnél. A tanári kar részéről minden órán egy tanár volt jelen. Barray Jenő főhadnagy a tanfolyam eredményéről az igazgatósághoz a következő jelentést küldte be: "A tanfolyamon részt vett a VII. és VIII. osztály 61 tanulója. Az oktatás októbertől március közepéig minden hétfő délután 2-3 óráig; március közepétől május végéig minden szombat délután 1-6 óráig a helybeli katonai lövöldén történt..."¹⁰⁹ Ezután a tantervnek és annak az ismertetése következett, hogy kik lettek a győztesei a tanfolyam befejezéséül rendezett díjlövészetnek. 1912/13-ban található az Értesítőben utoljára a katonai kiképzésre vonatkozó utalás, mégpedig az, hogy "A céllövészeti tanfolyamot a lefolyt iskolai évben szüneteltettük; a bekövetkezett háborús viszonyok miatt máskülönben is el kellett volna maradni."¹¹⁰

Az önképzőkörök, az 1933-ban kiadott Magyar Pedagógiai Lexikon szerint: "Olyan isk. egyesületek, amelyeknek célja, hogy tagjaik magukat az előirt rendes isk. tanulmányokon kívül is szellemi téren műveljék, neveljék". Konkrét célja pedig "a magy. nyelv és a magy. szellem ápolása" volt.

Jelentősége: "Alkalmat ad a fiatalság külön tehetségeinek érvényesülésére; növeli az önállóságot, önbizalmat; hozzászoktat a nyilvános szerepléshez, tökéletesíti

az előadóképességet..., kimélyíti, legalább bizonyos irányokban, a tudást; ...alkalmat ad ...az önkritika kifejlesztésére s a más részről elhangzó bírálat megszívlelésére, mások tehetségének elismerésére".

Iskolánkban az 1899/1900-as tanévben - a VII. osztály megnyitásával egyidőben - a diákság kívánságára, a három felső osztály érdeklődő tanulóiból alakult meg az önképzőkör. Az alapszabályok más hasonló célú kör alapszabályai alapján, a tanulóifjúság kívánságainak figyelembe vételével készültek el. Kiterjedtek az önképzőkör életének minden területére, megjelölték működési terének keretét, szoltak üléseiről, a tisztségviselőkről, intézkedtek a mulasztásokról s a büntetésekről is. Kimondták, hogy működő tagok a VI-VIII., hallgató tagok az V. évfolyam tanulói lehetnek. Az elnök kivételével - akit a tantestület tagjai maguk közül választottak /az első negyedszázadban dr. Rell Lajos volt/ - a kör tisztségviselői a tanulóifjúság köréből kerültek ki. A rendes tagok 2, a hallgató tagok 1 korona tagsági díjat voltak kötelesek fizetni évente. Ezt a követelményt azonban az évek során többen nem teljesítették.

A megalakulástól számított első negyedszázad alatt az önképzőkör folyamatosan, minden évben működött. Átlagban 20 ülést tartottak. Megkülönböztettek nem nyilvános ill. nyilvános /csékély számú, általában csak március 15-én/ valamint rendes-, rendkívüli-, dísz- ill. ünnepi üléseket. A kör működése az 1902/03-as tanévtől kezdve

nem volt nyilvános, bár a március 15-i ünnepség műsorát továbbra is a tagok szavatai és munkái alkották.

A tagok munkálkodása két fő területen folyt. Szavallhattak ill. pályaművet vagy értékelést nyújthattak be. Az írásbeli bírálaton kívül azonban minden alkotást, produkciót szóban is értékelték, ez azonban "személyeskedéssé vagy botrányhajhászassá soha sem fajult".¹¹¹ Irhattak költeményt, novellát, beszédet, tudományos tárgyú művet, értekezést stb. Az irodalmi jellegű témák kidolgozása mellett 1914/15-től kezdve a választható művek sorába bevonult az útleírás, az 1923/24-es tanévben pedig már természettudományi kérdések fejtegetésére is sor került. Érdeklődés a szavaltatok iránt mutatkozott leginkább. Ezt igazolja az a tény is, hogy az elhangzott versek száma csaknem minden évben meghaladta a beadott dolgozatokét. Egyes években 1-2 pályázatot is hirdetett az önképzőkör. Az érdeklődés ez iránt - a tagok számához viszonyítva - általában csekély volt. S a beadott pályaművek színvonala sem ütötte meg mindig a kívánt mértéket, ezért előfordult, hogy éveken keresztül nem adták ki a kitűzött jutalmat.

A körben végzett munka intenzitása az évek során változó volt. Időnként csappant az aktivitás, míg más években valóban lázas munka folyt. Ez a tény csak bizonyos években magyarázható. Az 1914/15-ös és az 1915/16-os tanévben még igen élénk volt a kör élete, a tagok örömmel vállalkoztak a világháborúval kapcsolatos tételek kidolgozására. 1916/17-től kezdve azonban a kör életére is bé-

nitólag hatottak a háborús viszonyok. Az 1917/18-as tanévben pedig csak három hónapig működhetett a kör, melynek kilenc tagja bevonult katonának. Növelték viszont a látogatottságot az 1911/12-es tanévben próbaképpen bevezetett s a következő években már gyakori zenei előadások, melyek változatosabbá tették az üléseket, ezeket a szombat délutáni elfoglaltságokat. A kör az önképzés segédeszközéül olvasótermet tartott fenn, melyben folyiratok álltak a tanulók rendelkezésére. - Olvasóóra három volt hetenként. - Hogy ezek a folyóiratok sem csak az irodalommal voltak kapcsolatban, azt szemlélteti a következő felsorolás, mely a több éven keresztül járatott folyóiratok címét tartalmazza: Magyar Nyelvőr, Matematikai Lapok, Természettudományi Közlöny, Új Idők, Uránia, Vasárnapi Ujság. A kör szórakozást kereső tagjainak sakk állt a rendelkezésére.

Az iskola 1914/15. évi Értesítőjének az önképzőköréről szóló fejezetében a kör elnöke többek között - büszkeséggel és tisztelettel - így ír: "S beszámolónk elejére tisztelettel irunk egy másik nevet, a Gyóni /Áchim/ Gézáét: a világrendítő küzdelem legkimagaslóbb magyar költője önképzőkörünkben kezdte szárnypróbálgatásait, itt aratta első sikereit. Hogy ki Gyóni Géza, arról ma már hazánkban nem szükséges bővebben szólni. ..."¹¹²

E sorok megjelenése után két évvel, 1917. júniusában Gyóni Géza halott. Emlékére önképzőkörünk az 1917/18-as tanév folyamán a Gyóni Géza-önképzőkör nevet vette fel.

Osztálytársainak kegyelete "nemes alakját ércbe és márványba véste s intézetünk falán megörökítette".¹¹³

Ennek leleplezése országos ünnepség keretében történt. Az ünnepségsorozat 1922. október 21-én este kezdődött a Színházban, s másnap a Gyóni Géza-önképzőkör diszülésével folytatódott. Ezt és az ev. kistemplomban tartott "a költő emlékéhez kapcsolódó egyházi beszédet" követően az iskola előtt Gyóni Géza osztálytársa átadta az iskolának "a költő domborművü bronz képével diszitett márvány-emléktáblát; Bódy szobrászművész sikerült alkotását, amelynek felirata: "Gyóni Géza emlékének 1922. VIII. 20; iskolatársai".¹¹⁴ E szép ajándékot az iskola tantestülete nevében dr. Rell Lajos igazgató, a diákság nevében Dedinszky Gyula VIII. osztályos tanuló vette át.

Büszkék vagyunk iskolánk e jeles diákjára, s épp ebből fakadóan tudjuk elképzelni, milyen büszke lehetett Budapest legrégebbi középiskolája, a "II. ker. király egyetemi kat. gimnázium" s lehet ma az utóda, hogy példásan működő önképzőkörében oly sok jeles ember; kimagasló egyéniség kezdte tehetségét próbálgatni. Az persze vitathatatlan, hogy az iskola, de maga az önképzőkör is jóval régebben /37 évvel azelőtt/ kezdte működését - szintén a diákság kezdeményezésére -, mint ahogy Békéscsabán megtörténtek az első szárnypróbálgatások. Bár - az ezen értekezésben vizsgált korszakkal egyidőben - a kör ott nem egy vezetőtanár kezében volt, a szervezeti felépítésben, a munkálkodás területeiben különösebb változás ott sem igen történt. Mindössze azt lehet

megemlíteni, hogy az új vezetőtanár munkálkodása idején már rajzokra, festményekre is tűztek ki pályadíjat. Ez azért érdekes számunkra, mert a műfordításon és a felolvasáson kívül ez az, ami a tevékenykedési lehetőségek körébe nálunk nem került be. Különbség még ezen régi, patinás s a mi új önképzőkörünk között, hogy ott adományokkal, nálunk pedig a befizetett tagsági díjakkal gazdálkodhatott a kör; hogy náluk az egyes bírálókat idővel bíráló bizottság váltotta fel; s hogy ott a körnek saját könyvtára volt, és a legjobb pályamunkákkal az érdeklődők nyomtatásban is találkozhattak.¹¹⁵

Tanulmányi eredmények; fegyelem

A rendkívüli tárgyak tanulása és természetesen az önképzőkör látogatása is mindvégig délutáni elfoglaltság maradt, a délelőttökre elég program volt a rendes tantárgyakkal való - minél eredményesebb - foglalkozás. Annak, hogy ez milyen sikerrel járt, vagyis a diákok tanulmányi előmenetelének figyelemmel kísérése állandóan napirenden volt iskolánkban is. A tárgyalt időszakban a rendes havi értekezleteken ill. a karácsony és húsvét előtt tartott ellenőrző tanácskozásokon, ha valamely tanulót hanyagnak talált a tantestület, a szülőt azonnal értesítette róla, feltüntetve, hogy gyermeke mely tárgyból áll bukásra. Az ezt megelőző időkben ez a módszer nem is valósulhatott így meg, hisz - mint már szó esett róla - a tanév beosztása nem volt mindig azonos.

Először, mikor félévekre oszlott, mindkét félév végén volt vizsga és bizonyítványt is kaptak a diákok. Később mind a négy időszak végén osztottak bizonyítványt. Majd, a három időszakra való áttérés idején, decemberben és virágvasárnap előtt az értesítőbe, az év végén a bizonyítványba írták be a jegyeket. A két félévre való visszatérés után értesítőt csak január végén kaptak, s vizsgát csak év végén tartottak - az évi anyag átismétlése és összefoglalása után. Célja az volt, hogy a szaktanár a diák tudásáról év közben szerzett tapasztalatait kiegészítse. A kirendelt cenzor jelenlétében folyó nyilvános vizsgán azok feltét-

lenül feleltek, akik bukásra ill. kétes jegyre álltak. Az itt szerzett osztályzatot összevetették a szaktanár által javasolt év végi ill. a félévi jeggyel, s így született meg az osztályozó értekezleten a végső jegy, mely jeles /1/, jó /2/, elégséges /3/, elégtelen /4/ lehetett.

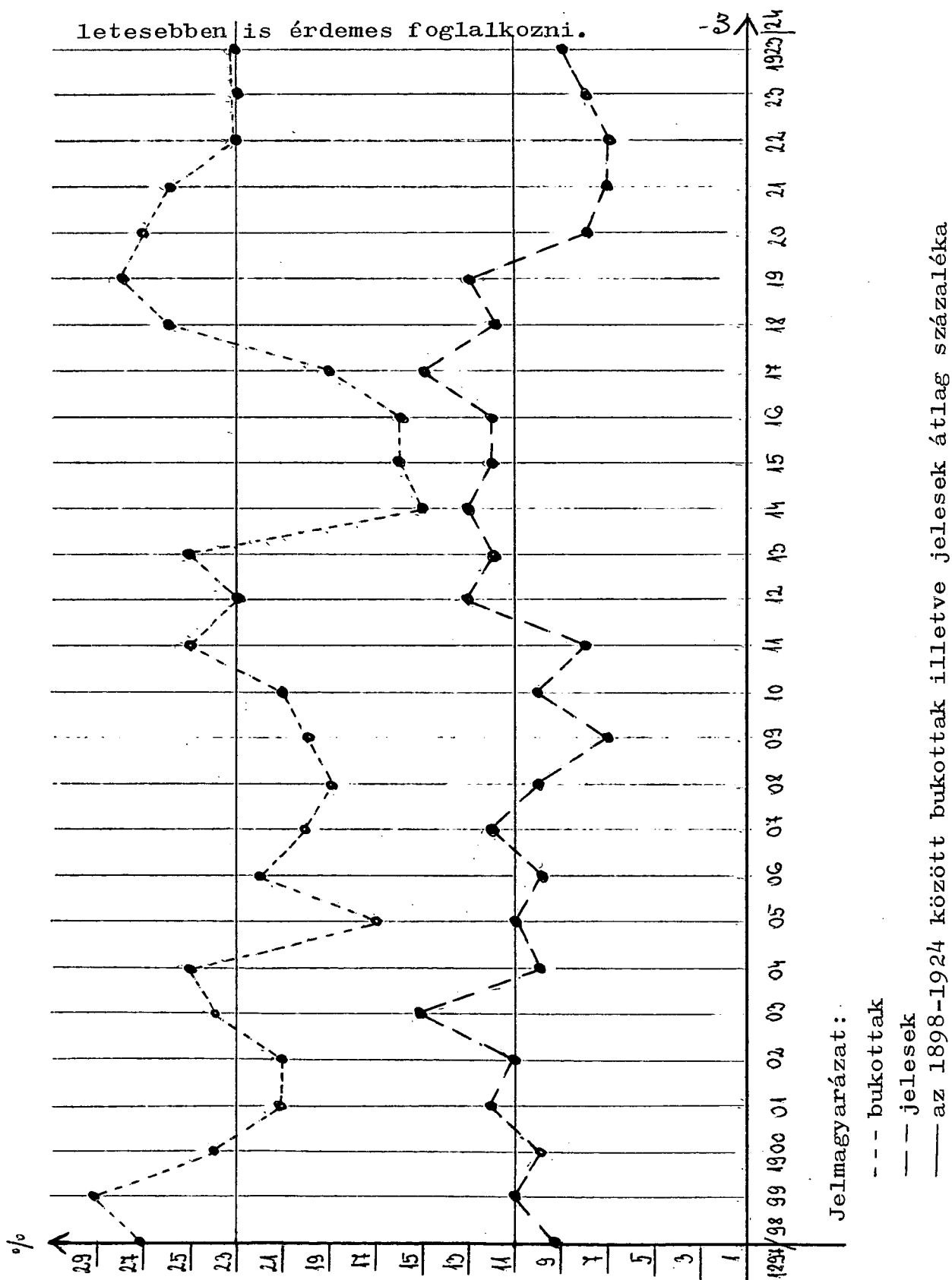
Az Egyházegyetem 1912. évi közgyűlése a következő határozatot hozta az osztályvizsgákkal kapcsolatosan, mely természetesen iskolánkra nézve is kötelező volt: "Minden iskolai év végén június havában osztályonként és tantárgyanként nyilvános összefoglaló vizsgálatok tartandók, melyeknek célja: 1. A tanulóknak alkalmat adni, hogy az év folyamán tanultakat a maguk egészében általános szempontból még egyszer áttekinthessék s így a tanítás legfőbb tudnivalóit és eredményeit rendszeresebb összefüggésben láthassák; 2. a szülőknak és a közönségnek is alkalmat adni, hogy az iskola belső életébe, egész éven át folyó munkájába bepillanthassanak. A vizsgálatoknak osztályozó jellegük nincsen. Egy-egy osztálynak naponként legfeljebb három tantárgyból lehet vizsgálat, egy-egy tantárgyra egy órát számítva. A vizsgálatokon az igazgató vagy helyettese elnököl. Ezen nyilvános vizsgálatok után a tanári testület tanácskozást tart a tanulók magaviseletét és előmenetelét jelző érdemjegyeknek végleges megállapítása végett."¹¹⁶

Az év végi eredményekről készült statisztikai táblázatból sok minden leolvasható:

Tanulmányi előmenetel %-ban/

	Minden tantárgyból jeles	Minden tantárgyból legalább jó	Minden tantárgyból legalább elégséges	Egy tantárgyból elégtelen	Két tantárgyból elégtelen	Több tantárgyból elégtelen	Az elégtelenek összesen
1897/98	9,0	19,0	44,2	7,5	7,0	13,0	27,5
1898/99	11,3	16,1	42,9	10,1	7,7	11,7	29,5
1899/1900	10,5	16,9	48,7	8,3	5,1	10,5	23,9
1900/01	12,1	21,7	44,6	7,6	5,4	8,5	21,5
1901/02	11,4	19,8	48,0	9,6	3,9	7,2	20,7
1902/03	14,7	18,9	41,9	9,1	10,4	4,9	24,4
1903/04	8,9	20,5	45,5	9,2	8,9	6,9	25,0
1904/05	11,4	22,6	49,5	7,4	6,8	2,2	16,4
1905/06	10,0	20,3	47,3	10,6	7,4	4,3	22,3
1906/07	11,7	20,5	48,2	8,4	8,1	3,0	19,5
1907/08	9,9	22,4	49,2	9,9	3,8	4,8	18,5
1908/09	6,7	18,3	55,2	8,2	7,9	3,6	19,7
1909/10	10,1	24,8	44,4	9,2	7,3	4,1	20,6
1910/11	8,3	26,7	41,0	12,4	9,5	2,9	24,8
1911/12	12,8	22,0	41,2	12,1	4,8	6,4	23,3
1912/13	11,6	19,8	43,1	13,5	7,9	4,1	25,5
1913/14	13,3	21,3	50,2	8,1	4,2	2,9	15,2
1914/15	11,7	21,5	50,7	7,7	3,3	5,0	16,0
1915/16	12,5	25,9	45,0	8,1	3,7	4,7	16,5
1916/17	15,1	23,5	42,7	8,4	5,3	5,0	18,7
1917/18	12,1	21,7	40,3	9,6	8,5	7,7	25,8
1918/19	13,1	25,2	33,2	9,8	9,1	9,6	28,5
1919/20	7,6	18,3	47,1	11,9	10,0	4,9	26,8
1920/21	6,7	19,7	47,1	7,1	10,0	9,2	26,3
1921/22	6,7	20,7	49,5	9,9	9,3	3,8	23,0
1922/23	8,3	20,6	47,6	13,8	6,8	2,7	23,3
1923/24	9,4	16,8	51,1	9,6	8,5	4,5	22,6

Közülük egyet - a bukottak /egy, két, több tárgyból/
ill. a tiszta jelesek arányát - kíván szemléltetni a kö-
vetkező grafikon, mellyel - bár önmagáért beszél - rész-
letesebben is érdemes foglalkozni.

Első rátekintésre - minden bizonnyal - a magas bukási arány /átlag 23 %/ a szembeötlő. A korabeli tantestület megpróbálta a gyenge előmenetel okát kideríteni. A tapogatózás általában a szorgalom hiányához vezetett. A-
llig néhány Értesítő számol be e téren javulásról, arról viszont már többször irtak, hogy a szorgalom az év vége felé - tartva a következményektől - emelkedett. Az okok között többször kerül említésre a csekély kötelességtudat. Egyedi eset, mikor a nagy bukási arányt azzal magyarázzák, hogy "Ezt a szokatlan nagy számot javarészből a tanulóknak túlnagy szeretete a football-játék iránt okozta..."¹¹⁷, vagy hogy - a háborús években - "Az apai fegyelem hiánya... s a katonai élet után való vágyakozás megbénították a nagyobbak szorgalmát..."¹¹⁸. Mint ez utóbbiból is látszik, nem egyértelműen a diákokat hibáztatták a gyenge eredmények miatt. Az 1901/02-es Értesítő pl. szintén külső körülményekről szól ezzel kapcsolatban: "... aránylag igen sok gyenge tehetségű növendékkel bajlódtunk s olyanokkal, kik csak azért látogatták intézetünket, mert még gyengék voltak arra a foglalkozásra, amelyhez ő nekik is kedvük volt s amelyre szüleik is szánták őket. Hála a magas kormánynak, hogy a jövőben ilyenektől ment marad a főgymnasium, mert a községben felállított állami polgári iskola alkalmas menedékük leend."¹¹⁹

1909/10-ben még ezeknél is szélesebb körben találták meg a bajok okát: "Korunknak az az áramlata: kevés munkával boldogulni s a mellett mennél többet szórakozni, saj-

nos, már középiskolai tanulóknál is mutatkozik."¹²⁰ Speciálisan az elsősök bukásának nagy számát a megfelelő alapok hiányában látták.

Az Értesítők tanúsága szerint a tantestület minden tőle telhetőt megtett a tanulmányi eredményen való javítás érdekében. A diákokat intő szóval, sőt becsukással ill. közvetetten - a szülőkön keresztül - is igyekeztek jobb munkára serkenteni. Intő cédulákat ill. időszakai értesítéseket küldtek nekik; személyes találkozásra hívták őket. Egyes években jöttek is viszonylag szép számmal a szülői értekezletre, ekkor meg is volt az eredmény, de a legtöbb évben csekély volt az érdeklődés úgyannyira, hogy 1908-ban pl. a következő kérelmet kellett, hogy hozzájuk intézze az iskola tantestülete a Békésmegyei Közlöny hasábjain: "Kérem a szülőkhöz, ...a t. szülők s a szülőhelyettesek, a házigazdák legnagyobb része feléje sem néz az intézetnek, legfeljebb akkor kereste föl a tanárokat, amikor már késő volt: a fiú fölött ott lebegett hanyagságának réme: a szekunda. A tapasztalatokon okulva tisztelettel s bizalommal fordul a tanári kar a szülőkhöz; azok helyetteseihez, a házigazdákhöz: akik Csabán vagy a közelben laknak, személyesen; akiket pedig nagy távolság választ el, levélben - minél gyakrabban /2-3 hónaponként legalább egyszer/ keressék föl az intézetet, mondják el fiukra vagy diájukra vonatkozó tapasztalataikat leplezetlenül, beszéljék meg együtt a teendőket. Ha tervünk sikerült - mondja a tanári kar a szülőkhöz intézett felhívásban -, ha felébresztettük

az érdeklődést iskolánk munkája, illetőleg a tanulók haladása iránt a szülőkhöz, akkor már csirájában igen sok keserű sóhajot fojtottunk el s egy hatalmas lépést tettünk ama boldogabb idők felé, amikor a tanítás s nevelés munkája a közérdeklődés középpontjában fog állani. Mert jegyezzük meg, hogy a jól nevelt ifjúság az állami s a társadalmi életnek, a haladásnak egyetlen biztos záloga, s ritkán véthet nagyobbat a szülő nemzete s az emberiség ellen, mintha nem igyekszik jól nevelni gyermekeit."¹²¹

Feltűnő a grafikonon, hogy egyes években /1897/98, 1898/99, 1919/20, 1920/21/ még a szokottnál is nagyobb mértékben eltávolodnak a vonalak egymástól, sejtetve /bár a táblázat többi adatát figyelembe véve biztosan is megállapítható/, hogy tanulmányi téren azok az évek különösen sok gondot okoztak. Az Értesítők erre vonatkozó megjegyzései - úgymond magyarázatai - az előzőekben általánosságban felsorolt okok között mind megtalálhatók. Az 1898/99-es tanévben pl. a szülői érdeklődés hiányát hangsúlyozták. Az 1920/21-es Értesítőben bár elismerik, hogy "A háborús évek s az utánuk következő zavaros idők hatását az idén is éreztük"¹²², de emellett azt is megállapítják, hogy "Sajnos, hogy tanulóink szorgalma sem volt olyan, amelyet nemzetünk mai nehéz helyzetében méltán elvárhattunk volna tőlük."¹²³

Természetesen voltak a tanulmányi munkában eredményesebb évek is, mint pl. az 1900/01-es, az 1902/03-as, az 1904/05-ös, az 1906/07-es, az 1907/08-as ill. az 1913/14-től

1916/17-ig terjedő időszak. Erre vonatkozó magyarázatot csak az 1904/05-ös ill. az 1906/07-es Értesítő tartalmaz. Az első esetben az előzőekben leírtakat igazolván ezt olvashatjuk: "...a szülők érdeklődése az iskola munkája iránt fokozódott;... A vidéki tanulók szállásadói is lelkiismeretesebben teljesítették kötelességüket s nagyobb felügyeletet gyakoroltak a gondjukra bízott tanulókra."¹²⁴ Az utóbbi a tantestület előrelátó, módszeres munkájával magyarázza a tényeket: "a megintettek között olyanok is vannak, a kiktől többet vártunk, mint amennyit tapasztaltunk, de akik határozott bukás alatt nem állottak"¹²⁵. Az 1900/01-es tanévben elért viszonylag jó eredményt valószínűleg azzal is lehet magyarázni, hogy 1901/02-ben a békesi gimnázium is főgimnázium lett, megnyílt az V. osztály, s iskolánk meg akarta tartani - kevésbé szorgalmas, de becsületes, formálható, már megszeretett - tanulóifjúságát.

Az 1913/14-1916/17 intervallumban úgy megközelítik egymást a vonalak, mint se azelőtt, se azután - a tárgyalt időszakban. Az átlagnál sokkal kevesebb elégtelent és az átlagnál sokkal több tiszta jelest a katonai szolgálat alól felmentett tanáraink adtak a nehéz körülmények között akkor még a tanulás terén - önmagukért - helytálló diákoknak. Bár a táblázatról, a grafikonról nem olvasható le, de föltétlen megjegyzendő, hogy az évek során a latin ill. a természettan bizonyult a legnehezebb tantárgynak. Az előbbinek az okát, mint "régi tapasztalat"-ot; az 1907/08-as

Értesítőben így fogalmazták meg: "... sok tanuló kivált a latin nyelv tanulását otthon hallott vagy más úton szerzett véleménye folytán feleslegesnek gondolja, s következőleg elhanyagolja."¹²⁶

A háborús évek alatt - mivel diákok is vonultak be katonai szolgálatra - igencsak felbomlott iskolánkban az év végi rend.

1915-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter egy az évi - 913-1915. eln. számú - rendelete értelmében azok a VI-os ill. VII-es tanulók /7 személy/, akiket a népfelkelői szemlén katonai szolgálatra alkalmasnak találtak, március 26-án megkapták osztálybizonyítványukat, hisz már a tavaszi szünet során be kellett volna vonulniuk. Mivel azonban ennek az időpontját későbbre tették, a szünet után is iskolába kellett járniuk. 1916-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszter egyik az évben kelt - 48.230-1916. számú - leirata alapján a sorozáson alkalmasnak talált /IV-es, VI-os, VII-es, VIII-os/ tanulók /13 fő/ már május 22-én megkapták az osztály-, a VIII-osok még az érettségi bizonyítványt is.

Egy másik leirat /40.962-1916. számú/ alapján azoknak, akik a VII. osztályt tavaly sikerrel elvégezték, de bevonulás miatt már nem végezhették el a VIII-at, vagy nem érettségizhettek le, május 25-től június 25-ig előkészítő tanfolyamot /heti 35 óra/ tartottak. Ezt azok is látogathatták, akik ebben az évben kaptak a VII. osztályról bi-

zonyitványt. E tanfolyam hallgatói - 14 fő - július 22-én szóbeli magán-, 23-, 24-én szóbeli érettségi vizsgát tettek - mindannyian kielégítő eredménnyel. [A Tanácsköztársaság ideje alatt a népbiztosság egy rendelettel megszüntette az év végi osztályozást, a vizsgákat, sőt az érettségit is. Az osztályzatok helyett két minősítést kívántak bevezetni: "megfelelt", "nem felelt meg". Az utóbbival értékelt tanulónak osztályt kellett volna ismételnie. Az érettségit külön tantestületi értekezlet helyettesítette volna.

Hogy az iskolában gördülékenyen s minél hatékonyabban folyhasson az oktatás, fegyelemre feltétlenül szükség volt, mint ezt már Comenius is megállapította: "Az iskola fegyelem nélkül olyan, mint a malom víz nélkül."¹²⁷

"A fegyelem" - a tárgyalt időszakban a mi iskolánk tevékenységét is szabályozó rendtartás 23. §-a alapján - "a gimnázialis nevelés azon gyakorlati része, mely a növendék szeszélyeit és önkényeit józan életszabályok és törvények által fékezi s ezáltal nemesebb erkölcshez, jog- és erényszerű cselekvési módhoz szoktatja."

A gimnáziumi tanuló magaviseletét az iskolai törvények szabályozták egészen az érettségi befejezéséig. Az Ág. H. Ev. Középiskolák Rendtartásának 25. §-a értelmében "minden intézet külön állapítja meg a fenntartó hatósággal egyetértve..." ezt az ún. fegyelmi szabályzatot, mit iskolánkban a beiratkozás alkalmával minden tanuló megkapott, az évnyitón az igazgató ismertetett, az osztályfő-

nők pedig osztályának bővebben megmagyarázott. Végrehajtását, betartását a fenntartó hatóság iskolai bizottsága ellenőrizte, a gimnáziumi felügyelő útján.

Iskolánkban - a tárgyalt időszakra vonatkozó - "A tanulókat illető fegyelmi szabályzat" alkalmazását még az 1883/84-es tanév kezdetével rendelte el az algimnáziumi bizottság.

Ebben - többek között - megfogalmazták, hogy a tanulót beszédében és cselekedetében, egész magaviseletében vallássosság, erkölcsösség, illedelmesség kell, hogy jellemezze. Megjelenése tiszta és rendes legyen. A tanítási órákat köteles látogatni. Ha hiányzott, haladéktalanul igazolnia kell. Hat nem egymás utáni vagy tíz egymás utáni óráról való igazolatlan hiányzás "rossz" magaviseleti jegyet von maga után. Ha valakinek már a heti óraszámával megegyező számú igazolatlan órája van, kizárja önmagát iskolánkból. Egy óráról a szaktanár, fél vagy egész napról az osztályfőnök, ennél hosszabb időről az igazgató engedheti el a diákot. A tanítás előtt fél órával köteles megjelenni az iskolában, ahová csak a szükséges iskolai felszerelést hozhatja magával. Tanórán kívül az iskolában tartózkodnia tilos. Idegen osztályba tanári megbízás nélkül nem léphet be, sőt be sem kopogtathat. Értesítőjét két hét elteltével aláíratva vissza kell adnia osztályfőnökének. Csak akkor kapja meg bizonyítványát, ha minden tartozását befizette. Pénzt - maguk között - csak igazgatói engedéllyel gyűjthetnek. Más tulajdonának szándékos vagy szándéktalan megsértése követ-

kezményeket von maga után. "25. A tanuló csak tisztességes háznál s éppen azért az igazgató utólagos helyben hagyása mellett fogadhat szállást, kosztot;... 26. A tanuló bármiféle nyilvános mulatozásban csak tanára engedelmével vehet részt. 27. A pénzt, időt, egészséget rabló helytelen foglalkozások mint kártyázás, pipázás, lövöldözés, szorosan tiltatik. Ide tartozik a nem gyermeknek való regényolvasás is. ... 28. A város utczáin sötéttel, bottal vagy egyéb szükségtelen kezebelivel járni, csoportosulni, lármázni, sarkányozni tilos. 29. Fürödni csak a hatóság által kijelölt helyen s csak a tanár által megszabott időben szabad. A mélyebb vizeken való csúszkálhatás szinte a tanár engedelmétől függ. ... 34. A város határából még szünet idején is csak az igazgató engedelmével távozhatni."¹²⁸

A magaviselet értékelésére az 1869. évi rendtartás még öt fokozatot írt elő: /lásd 105. oldal/ példás, dicséretes, jó, törvényszerű, nem törvényszerű; de az 1878. évi már csak hármat különböztetett meg: jó, szabályszerű, rossz. Ennek alapján értékelték a tanulókat 1883-ig, mikor is egy rendelet bevezetett egy negyedik fokozatot is, a "kevésbé szabályszerű"-t. Azokat kívánták vele osztályozni - az 1883. évi 2701. számú rendelet alapján -, "akik gyakoribb pajkosság és rendetlenség mellett a "szabályszerű" jelzést sehogyssem érdemelték ugyan meg, de a "rossz" érdemjeggyel, mivel e jegy már erkölcsi romlottságot jelez, helyesen nem sújthatók". A tárgyalt időszakban érvényben levő rendtartás

Mulasztás, magaviselet, fegyelmi büntetések

Év	Mulasztott órák száma		Tanulók száma		Magaviselet				Igazgatói megrovás	Tanári kari megrovás	Eltanácsolás	Kizárás
	Igazolt	Igazolatlan	Igazolatlanul mulasztó	Nem mulasztó	Jó	Szabályszerű	Kevésbé szabályszerű	Rossz				
1897/98	4 015	6			157	34	6	-	9	8	-	-
1898/99	5 038	15			175	70	-	-	-	6	-	-
1899/00	7 826	30			232	81	1	-	3	7	1	-
1900/01	8 468	30			260	84	4	-	-	-	-	-
1901/02	8 177	33			262	64	-	-	-	-	-	-
1902/03	8 112	20			257	61	1	-	2	4	1	-
1903/04	9 470	12			238	101	2	-	2	10	-	1
1904/05	9 730	37			267	48	3	-	5	3	-	-
1905/06	10 179	33			294	45	3	-	4	4	-	-
1906/07	11 895	17			274	47	3	-	-	4	-	-
1907/08	10 197	66	14	36	228	55	19	2	18	23	3	-
1908/09	10 976	16	6	54	259	51	2	-	-	6	-	-
1909/10	10 866	7	6	50	251	55	1	-	1	6	-	-
1910/11	9 817	15	3	40	262	36	5	-	-	-	-	-
1911/12	8 399	3	3	64	242	49	-	-	-	-	-	-
1912/13	5 808	4	3	74	255	38	1	-	-	-	-	-
1913/14	6 404	7	2	74	244	42	3	-	-	-	-	-
1914/15	5 453	2	2	79	243	38	-	-	-	-	-	-
1915/16	6 928	2	2	47	237	43	1	-	-	-	-	-
1916/17	6 562	25	12	65	295	57	-	-	-	-	-	-
1917/18	10 083	22	12	66	302	59	1	-	-	-	-	-
1918/19			13	52	301	85	5	-	-	-	-	-
1919/20			13	61	274	91	2	-	-	-	-	-
1920/21	12 296	21	12	57	318	67	2	-	-	-	-	-
1921/22	15 820	29	20	46	359	39	2	-	-	-	-	-
1922/23	12 952	13	11	83	346	72	1	-	-	-	-	-
1923/24	11 909	11	8	74	391	24	-	-	-	-	-	-

is ezt a négy fokozatot /jó: 1, szabályszerű: 2, kevésbé szabályszerű: 3, rossz: 4/ különböztette meg.

Aki ellen túl sok panasz merült fel, azzal szemben büntetést alkalmaztak. Ennek fokozatai a következők voltak - az iskolánkra vonatkozó rendtartás 26. §-a alapján: "1. megróvás négy szemközt vagy nyilvánosan az osztály előtt; ezt alkalmazhatja: a tanár, az osztályfő, az igazgató, a tanári testület; 2. elzárás a tanárok által, de az osztályfő tudtával egy órára; az osztályfő vagy az igazgató által két órára; de mindig kellő felügyelet és foglalkoztatás mellett. ... 3. Az iskolából való eltanácsolás, a tanári testülettel egyetértőleg az igazgató által, vagy az intézetből való nyilvános kizárás az iskolai fegyelmi szék által. ... A fentebb felsorolt büntetési fokozatok erkölcsi romlottság esetén mellőzhetők, és a kizárás rögtön alkalmazható... A kizárás súlyos erkölcsi beszámítás alá eső vétség esetén az ország összes középiskoláira kiterjedhet, ... a tanuló bizonyítványába a kizárás oka bejegyeztetik."

A táblázat alapján úgy tűnik, hogy iskolánk tanulói jórészt komolyan vették, betartották a fegyelmi szabályokat, hisz a negatív kategóriák /rossz, kizárás, igazolatlan, .../ alatt alacsony számok olvashatók. Ezt részletezve megállapítható, hogy igazolatlan mulasztás kevés volt. A tárgyalt időszakon belül /mármint azokban az években, melyeknek adataival rendelkezem/ mindössze öt évben haladta meg a 30 órát, hét évben viszont 10 alatt volt ez a szám.

Bár igazgatói ill. tanárkari megrovásra csaknem minden évben sor került, eltanácsolás ill. kizárás csak elvétve fordult elő. Többek között ezeknek a függvénye a magatartási jegy, mellyel kapcsolatban megállapítható, hogy az összlétszám jelentős hányadát /81,8 %/ minden évben "jó"-ra értékelték, "szabályszerű"-t jóval kevesebben kaptak, "kevésbé szabályszerű" vagy egyáltalán nem volt, vagy tiznél kevesebb volt az egész iskolában - egy év kivételével, mikor még két "rossz" is előfordult.

Az összképből két év /1903/04, 1907/08/ ugrik ki, mikor is úgy tűnik, hogy a fegyelem lazább volt, mint a többi évben. Az Értesítők tanúsága szerint azonban csupán néhány diák tévedt rossz útra, s abból adódtak a kiugró értékek. Az 1903/04-es tanévben két tanuló "meggondolatlanul, mások beteges képzelődésének engedve, elhagyta az iskolát, el a szülői házat s több napig idegen helyen bolyongott. Tévedésüket belátva, bocsánatkéréssel fordultak úgy a tanári karhoz, mint a főgimnáziumi bizottsághoz s mert előzőleg jó magaviseletűek voltak, mindkét helyen meghallgatásra találtak s visszafogadtuk őket az intézet kötelékébe. ... Megjegyzendő, hogy a IV. osztály nem igazolt óráinak nagy száma ebből a szökésből keletkezett. ... Sajnos, hogy egy esetben még kizáráshoz is, egy tanulóval szemben kellett folyamodnunk, aki korát meghaladó találékonysággal kisebb-nagyobb összegeket szerzett s különböző tiltott dolgokra csábította iskolatársait."¹²⁹ Az 1907/08-as tanévnek a II. felében kezdő-

dött a fegyelem romlása. Ezt észlelve a tantestület "a második időszakban 50 tanuló /csaknem kétszerese az előző időszakban figyelmeztetetteknek - a szerzőtől/ szüleit írásbelileg figyelmeztettük, hogy fiaik magaviselete kifogás alá esik s hogy a maguk részéről is komolyabb magatartásra buzdítsák és kényszerítsék őket".¹³⁰ Voltak azonban diákok, akiknek nem használt a szép szó, s nem hagyták abba a fegyelmi vétések elkövetését, mignem "Május elején tudomásunkra jutott, hogy több tanulónk a gondozók éberségének kijátszásával kocsmázik. A nyomban megindított kihallgatás után a tanári kar s illetőleg a fegyelmi szék három tanulót azonnal eltanácsolt, a többinek pedig magaviseleti jegyét leszállította."¹³¹

Mindennek ellenére a magaviselet a tárgyalt időszakban "egynehány esettől eltekintve kielégítőnek mondható".¹³² Ebből pedig levonható az a következtetés is, hogy a tanulók jelentős része minden bizonnyal azért vette komolyan a fegyelmi szabályokat, mert a tantestület is igen komolyan vette a nevelés kérdését. Számtalanszor találjuk szavakba foglalva vagy tettekkel igazolva ezt a tényt, amelyet az 1899/1900-as Értesítő pl. így fogalmaz meg: "Minden lelkiismeretes paedagógusnak az a meggyőződése, hogy a tanítás és nevelés annyira összetartozó fogalmak, hogy egyik a másik nélkül el sem képzelhető."¹³³ A következő két idézet is iskolánk korabeli pedagógusainak a nevelés terén kifejtett lelkiismeretességét, alaposságát kívánja szemléltetni annak bemutatásával, hogy a ma már

apróságnak tűnő problémákkal is olyan szinten foglalkoztak, hogy állásfoglalásuk bekerült az Értesítőbe is:

"Az összetartozás külső kifejezésére megengedtük a diákspka viselését."¹³⁴, "... s néhányan túl nagy kedvelői a színháznak, melynek látogatását különben elég szűk korlátok közé szorítottuk."¹³⁵

A háborús években is sikerült - mint a maga módján a táblázat is mutatta - megtartani a fegyelmet. A legkritikusabban erről a témáról az 1917/18-as év Értesítője ír, de végül az is megnyugvással zárja az összegzést: "Tanulóink magaviseletén meglátszott a háború destruktív hatása s az a körülmény, hogy 3 éven át 2-3 egymástól távol eső helyen kellett tanítanunk, órák közben folyton ide-oda vándorolnunk s így óráközi felügyeletet nem gyakorolhattunk. Különösen fájdalmasan érintett bennünket a VIII. osztály tanulóinak a felnőttek szolidaritását affektáló fegyelemsértése, mely 2 órától való távolmaradásra indította őket néhány tanuló kivételével. Minthogy komolyan megbánták tettüket, dorgáló karunk a szeretet intésének engedelmeskedett. Ez egy eseten kívül az egész éven át nem volt komolyabb fegyelemsértés. Intő, korholó, buzdító szavaink nem hangzottak el hiába."¹³⁶

Ha eltelt az előzőekben leírtakkal jellemezhető, nyolc dolgos, vidám ifjúévi év, akkor a diák számára az utolsó próbatétel, az érettségi következett.

Az erre vonatkozó utasítás kimondta, hogy az a tanuló érettségizhet, aki a nyolcadik osztályt legalább elégséges eredménnyel elvégezte, s ennek igazolására nyilvános középiskolától származó bizonyítvánnyal rendelkezik. A középiskolai törvény alapján mindenki ott érettségizhetett, ahol a nyolcadik osztályt végezte, ill. ahol a nyolcadik osztály anyagából vizsgázott. Az érettségi célját az utasítás 2. §-a a következőképpen határozta meg: "...célja: kipuhatolni, vajjon a vizsgálatra jelentkező tanuló bir-e az általános műveltség és tárgyismeret azon mértékével, mely tőle a középiskolai tanterv szerint megkövetelhető, s így az értelmi fejlettség oly fokán áll-e, minő a főiskolai tanulmányokra szükséges."

A vizsgabizottságot - a felekezeti középiskolákban - az egyes tantárgyakat nyolcadikban tanító tanárok, az igazgató és a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kiküldött kormányképviselő képezte, az elnök pedig az illetékes főhatóság által kirendelt személy volt.

Az érettségire jelentkezni kellett. A tantestület visszalépést javasolhatott, de a vizsgától senkit el nem tilthattak. Az érettségi írásbeli részét május második felében, a szóbelit júniusban tartották. Az ismétlő, javító ill. pótló érettségik szeptemberben és decemberben zajlottak a felekezeti főhatóság által meghatározott napon és az általa kijelölt iskolában.

A vizsgák alól senki sem volt felmenthető.

A gimnáziumban az 1904/05-ös tanévvel bezárólag öt tantárgyból kellett írásbeli vizsgát tenni - az utasítás 7. §-a alapján -: magyarból /"Értekezés magyar nyelven a középiskolai tananyag köréből vett valamely tárgyról, oly célból, hogy a tanulónak alapos nyelvtani ismeretei, helyes gondolkodása és gondolatainak írásban való szabatos kifejezése megítélhetők legyenek."/, németből /fordítás németre/, latinból /fordítás latinra, de az 1899. évi tantervben a latin nyelv tanításának célja megváltozott, s ez az érettségi tekintetében azt a következményt vonta maga után, hogy az 1902/03. évtől kezdve latinról magyarra történt a fordítás/, görögből /azoknak, akik a görög nyelvet tanulták: fordítás görögről magyarra; a görög nyelv helyett választható tárgyakból írásbeli vizsga nem volt/ s mennyiségtanból /"Oly algebrai és geometriai feladatok megfejtése, melyekből a tanulónak a számolásban való biztonságossága is kiderüljön"/.

A dolgozatokat egymást követő napokon irták öt-öt órában.

Az írásbeli vizsga alkalmával az igazgató a tanárokkal s a vizsgázókkal együtt bevonult egy terembe, felbontotta a feladatot tartalmazó borítékot, ezt a szaktanár felolvasta, a tanulók leírták, majd a felügyelő tanárokkal a kijelölt termekbe vonultak. Szótáron ill. logaritmustáblázaton kívül más segédeszköz nem volt használható. Aki mégis megtette, azt a felügyelő tanár a vizsga folytatásától eltiltotta, de ezután másik feladatot kaphatott.

A tilalom másodszori megszegőjét az azon időszaki vizsgáktól végleg eltiltotta az igazgató. A dolgozatokat a szaktanár javította, véleményezte, s "jeles", "jó", "elégséges" vagy "elégtelen" osztályzattal ellátta.

Szóbelire az mehetett, akinek minden írásbeli dolgozata legalább "elégséges"-re sikerült. Akinek a gimnáziumban a magyar vagy a latin dolgozata elégtelen lett, valamint aki bármely két tárgyból elégtelenre irta meg a dolgozatát, szóbelire nem volt bocsátható. Akinek német, görög vagy mennyiségtan dolgozatai közül egy elégtelen volt, mehetett szóbelizni, de ezekből a tárgyakból is kellett felelnie, ill. mennyiségtanból szigorított szóbelit kellett tennie. 1906-tól már csak magyarból, latinból és matematikából kellett írásbelizni.

Naponta 10-12 tanuló szóbelizett nyolc-kilenc óra alatt. A gimnáziumban a szóbeli vizsga tárgyai voltak: magyar nyelv és irodalom, latin nyelv és irodalom, Magyarország története, matematika /algebra és geometria/, fizika vagy görögpótló irodalom /az 1890. évi 30.820. számú és az 1894. évi 15.008. számú rendeletek alapján/.

Az egyes anyagrészek ismeretén kívül a köztük levő összefüggések meglátását, a logikus gondolkodást várták el a jelölttől a vizsgabizottság tagjai, akiken kívül - általában - a tantestület többi tagja is megjelent a vizsgán. Emiatt a tanítás a szóbeli vizsgák ideje alatt szünetelt.

A vizsgán a szaktanár kérdezett, de az elnök és a kormányképviselő is tehetett fel kérdést. A feleleteket is "jeles", "jó", "elégséges", "elégtelen" jeggyel minősítették.

Az érettségi végeredményét - a 26. § alapján - a következőképpen jegyezték be a bizonyítványba:

"A követelményeknek jelesen megfelelvén: érett

a követelményeknek jól megfelelvén: érett

a követelményeknek - megfelelvén: érett

a követelményeknek nem felelvén meg: nem érett".

Aki az utóbbi bejegyzést kapta, az - tudatlanságának mértékétől függően - két ill. három hónap múlva javító vagy egy év múlva ismétlő vizsgára jelentkezhetett. Jelesen az felélt meg, aki legfeljebb egy "jó", jól pedig, aki legfeljebb egy "elégséges" jegyet szerzett. Az eredményeket a bizottság elnöke hirdette ki, aki az ismétlésre utasított tanulónak a VIII. osztály ismétlését is ajánlhatta.

A gimnáziumi érettségi a főiskolákra való felvételre jogosított.

Iskolánkban a közel negyedszázad /24 év/ alatt több mint 800 - évente átlagban 34 - tanuló jelentkezett érettségi vizsgára. Közülük csaknem 700-an - éves átlagban 29-en - vizsgáztak eredményesen, vagyis az összejelentkező 85 %-a. Ennek 50 %-a "egyszerűen", 30 %-a "jól" s 20 %-a "jelesen" érett. 1906. előtt - mielőtt az érettségít megkönnyítették volna - a "jól" érettek százalékaránya épp ennyi volt, "jeles"-en viszont 4 %-kal keve-

sebben érettségiztek, mint a sokéves átlag. Ez viszont a reformon kívül több más tényező függvénye is lehetett; pl. az érettségire felkészítők rutinjának növekedése, a háborús évek liberalizmusa. Hét évben vette minden jelentkező sikeresen az akadályt, - de ebből négy háborús év volt, egy pedig az iskolánkban lezajló első érettségi éve.

Egyetlen tanuló volt a 24 év alatt, aki annyiszor próbálkozott sikertelenül, hogy többször már nem volt érettségire bocsátható.

Az érettségizettek jelentős része kívánt továbbtanulni. Hogy ezt hol tervezték, vagyis az élet mely területén kívánták megszerzett ismereteiket kamatoztatni, azt szemlélteti a következő táblázat /lásd 115. oldalon/.

Egy gimnázium életében mi is következhetne más ezután, mint az évváró említése. Az első érettségitől kezdődően volt, akinek ez csak egy tanévet, de volt, akinek középiskolai éveit zárta le. A rá vonatkozó utasításokat az Ág. H. Ev. Középiskolák Rendtartásának 61. §-a közölte a következőképpen: "Az iskolai évváró ünnepély idejét a fenntartó testület a tanári karral együtt állapítja meg; különben a fenntartó testület a határnap kitűzését reá bízhatja magára a tanári karra. Az évváró ünnepélyen oszthatók ki esetleg az ösztöndíjak és egyéb jutalmak. Közvetlenül utána következik a bizonyítványok s az évi Értesítők kiosztása. Az évváró ünnepély előtt a tanuló az intézetből súlyos ok s az igazgató engedélye nélkül nem távozhat el."

A bizonyítványosztás előtt tehát országszerte - rendszerint - jutalomosztásra került sor. Így volt ez iskolánkban is. Az anyagiakkal való jutalmazás azoknak az iskolánkat becsülő, önzetlen polgároknak a jóvoltából vált lehetővé, akik e célból tettek ösztöndij-alapítványok-at¹³⁷. Hogy az egyes években konkrétan kik részesültek ezen elismerésben, azt az iskola kormányzó-bizottsága határozta meg, de döntésüket segítette, hogy minden alapítványtevő írásba foglalta, milyen tanulói pozitívumokat kíván alapítványával jutalmazni. Ezeket csoportosítva megállapítható, hogy míg egyesek a magaviseletet ill. a tanulmányi előmenetelt helyezték előtérbe - javasoltak ösztöndíjat magyarból, történelemből, fizikából, énekből kiváló, sőt általában jeles tanuló számára -, addig mások - előmeneteltől függetlenül - az átlagosnál nagyobb szorgalmat kívánták jutalmazni. A szempontok között szerepelt még a származás is. Ez alatt értendő, hogy az illető diák mely vidékről származik /csabai ill. Gyoma-Szeghalom környéki/ ill., hogy milyen származású /kisbirtokos-, iparos család gyermeke, sőt olyan is előfordult, hogy konkrétan meg volt nevezve az a család, melynek leszármazottait pártfogolni kívánják/. Volt, aki az előbb említett szempontok mellett támogatottjának vallását /protestáns, evangélikus/, anyanyelvét /szlovák/ ill. évfolyamát /I., VI., V-VIII., érettségizett/ tartotta még fontosnak megjelölni. Az pedig szinte természetesnek tűnik, hogy többen a diák családjának anyagi helyzetét /szegénysorsú, vagyontalan/ is figyelembe vették, mikor a pat-

ronáltjukkal szembeni követelményeket összeállították. A fokozódó áldozatkészséget mutatja, hogy míg a főgimnáziummá válás évében mindössze tíz ösztöndíj-alapítvánnyal rendelkezett iskolánk, addig ez a szám a tárgyalt időszak végére ötven fölé emelkedett. Az alapítványok száma egy kivételével /1914/15/ minden évben szaporodott egy-kettővel. Az 1922/23-as tanév azonban különösen kedvező volt e tekintetben, ugyanis kilenc új alapítványból részesültek év végén a tanulók, szám szerint tizenöten. Ez viszont azt is szemlélteti, hogy egyazon évben egy alapítványból nem csak egy tanuló részesülhetett.

A következőkben álljon itt néhány példa, kik tettek ösztöndíj-alapítványt: a békéscsabai orvosok dr. Hajnal Albert emlékére, özv. Haan Lajosné férje emlékére, az 1910-ben érettségizettek 12 éves találkozásuk alkalmából.

Példaként adom néhány alapítólevél szövegét abból a célból, hogy szemléltesse azok formáját s sugározza szellemét:

"Alapító levél. Megboldogult férjem, Haan Lajos, csabai ág. evang. lelkész emlékét, kinek a helybeli evang. gymnasium sorsa mindig szívében feküdt s ki egyike volt azoknak, kiknek e gymnasium alapításában s eleinte küzdelmes fentartásában nagy részök volt, megörökíteni óhajtván, ezennel az ő nevére s emlékére a békés-csabai ág. hitv. evang. Rudolf-gymnasium részére 100, azaz száz o. ért. frt alapítványt teszek, mely mint: "Haan Lajos volt b-csabai evang. lelkész alapítványa" kezeltessek, ennek

kamata minden évben a gymnasium azon növendékének adandó ösztöndíjúl, ki a magyar nemzet történetéből, mint azon tudományból, mellyel boldogult férjem, hosszú életen keresztül nagy előszere-tettel foglalkozott, a legjobb előmenetelt tanusította. Az ösztöndíjra érdemes tanuló megválasztását a tek. tanári karra - mint arra legilletéke-sebbre - bízom. E csekélységgel is óhajtván előmozdítani a csabai Rudolf-gymnasium érdekét, kérve arra Isten áldását. Kérem a tek. Igazgató Tanácsot, fogadja ezen alapítványt szívesen. Békés-Csaba, 1898. június. Özv. Haan Lajosné."138

"Alapító levél. Alulirott 1912. március 6-án elhunyt felejtethetetlen Jenő fiamnak - mint egykori békéscsabai főgimnáziumi h. vallástanárnak emlékére "Koren Jenő ösztöndíj-alapítvány" címen ezennel 500 K-t, szóval ötszáz koronát adok át a békéscsabai ág. hitv. ev. Rudolf-főgimnáziumnak, azon rendeltetéssel, hogy annak kamatait a nevezett főgimnázium első osztályának egy ág. hitv. ev., első sorban békéscsabai vagyontalan szülők fedhetetlen viseletű és általános jeles osztályzatú fia, s csak ha ilyen nincs, akkor más ily viseletű tanuló ösztöndíjúl kapja. Ha valamely évben a főgimnázium első osztályában egy ily tanuló sem volna, akkor az ösztöndíj visszatartandó. Ha azonban a következő évek valamelyikében két vagy több jeles ág. hitv. ev. tanuló volna az első osztályban, akkor a rendes évi ösztöndíjon kívül a visszatartott is a folyó évvel egyenlő összegben kiadandó. Ezen ösztöndíjat a tanári kar aján-

latára a főgimnáziumi kormányzó-bizottság ítéli oda az illetőnek; aminél, ha a jutalmazandó teljesen megfelel a fent megjelölt kívánalmaknak, a bizottság ne legyen tekintettel arra, hogy az érdekelt talán az év folyamán már más segélyben /tandijelengedés stb./ részesült; ezen alapítványnál nem segélyről, hanem ösztöndíjról lévén szó. Kelt Békés-Csabán, 1912. márc. 8. Koren Pál lelkész." ¹³⁹

"Boldog emlékü Breznyik János, a selmeczbányai ág. h. ev. lyceum volt igazgatója, egyházunk nagynevű férfia, mint egykori tanára a b.-csabai akkoriban magán-gymnasiumnak, 1897. évi július hó 1-én kelt végrendeletének 4. pontjában következőleg intézkedett: "4. A nyolczvanas évek elején Körös szabályozási adó fejében 2000, azaz kétezer forintnál többet fizettem a csabai adóhivatalba, a befizetett többletek most tudomásom szerint az illetőknek meg fognak térítettni, mihez nekem is teljes jogom van. Ha csakugyan sikerül kieszközölnöm számomra a fent említett összeget, melynek nagysága a városi adókönyvek szerint könnyen felderithető, úgy én ez összeget a békés-csabai ev. gymnasiumnak "Breznyik János"-féle ösztöndíj alapítására szándékozom fordítani és pedig úgy, hogy a tőke kamatja az első négy évben a tőke nagyobbitására használtassék fel, a negyedik évben pedig az első érettségi vizsgálat alkalmával a kamat ösztöndíjul olyan evangélikus szegény tanulónak adassék, ki minden tantárgyból és minden osztályban kitűnőre, illetve jelesre vitte. Azontúl a tőke 3000, azaz háromezer forintra növeltessék s kamatai az említett célra fordittassanak". ¹⁴⁰

Az évzáró tényének említésével jelen esetben nem 1 vagy 8 tanév történetét, hanem iskolánk életének egy korszakát kívántam lezárni. Egy korszakét, mely több vonatkozásban a kezdetet jelentette, de véget semmiképp. A sok munkával, lelkesedéssel megteremtett tárgyi és személyi feltételek 1924. után is a középfokú oktatás szolgálatában álltak. Az elnevezés azonban megváltozott /Rudolf Reálgimnázium lett/, s ez tudatja legszembeütőbbben, hogy a régi alapokon új oktatási forma kezdett kibontakozni.

Csaknem 60 év telt el azóta. Újabb és újabb reformok követték s követik egymást, - apróbb megtorpanásoktól eltekintve - egyre korszerűbb és korszerűbb feltételek mellett folyt és folyik ma is az időnként változó tananyag oktatása a század végén épült, kétemeletes, eklektikus stílusú iskolaépület falai között. Jelentős felújítására kétszer került sor: a 100 éves jubileumra /1955-ben/ ill. a 125 évest megelőzően 1971-ben /belső felújítás/ és 1976-ban /külső tatarozás/.

Az iskola azonban többször kinőtte ezt az otthonát. Ez abból fakad, hogy eleinte más oktatási intézményeknek kellett átadnia termeinek egy részét, majd egyesült a leánygimnáziummal /1957/, s ezekkel párhuzamosan egyre nőtt a beiratkozott tanulók létszáma. Ennek következtében a város különböző pontjain kellett termeket bérelni, idővel be kellett vezetni a délutáni tanítást, s "vándorosztályokat" kellett kinevezni. A gondok enyhítése végett az anyaiskolából kétszer kivált, önállósult egy-egy iskola /1966-ban a Kemény Gábor Szakközépiskola, eredménye: a 36 osztályból 23 maradt; 1979-ben a Kner Imre Nyomdaipari Szakközépiskola, eredménye: 24 osztályból 16 maradt/, de a probléma még így sem oldódott meg, hisz az épület egy nyolcosztályos gimnázium befogadására készült.

Az iskola korszerű felszereltségére mindig nagy gondot fordítottak. Amint tehették, laboratóriumokat alakítottak ki, s korszerű szemléltetőeszközökkel látták el a szertára-

kat. De a szándék, sőt még az anyagiak sem oldanak meg mindent, hisz még az utóbbi tíz esztendőben eszközvásárlásra évenként jóval több mint 100.000 Ft-ot fordíthattunk; addig a biológiai előadó és labor valamint a nyelvi laboratórium kialakítása - helyszüke miatt - a mai napig nem történhetett meg.

Ki is volt használva minden évben a meglévő felszerelés. Az 1920-as években több mint 400, az 1930-as években pedig már több mint 500 tanuló vette őket igénybe. Az 1940-es években - még mindig a gazdasági válság kihatása miatt - a tanulólétszám 300 körülire csökkent, de a felszabadulás után közvetlenül újra 400 felett járt. Bár 1950-ban - az akkor már csak négyosztályos gimnáziumban - a létszám a 300-at sem érte el, 1960-ban már 837-en iratkoztak be, s öt év múlva elérte a tanulólétszám - 1361 fővel - az eddigi maximumot. 1966-ban - az önálló iskola kiválása folytán - természetesen csökkenés mutatkozott, de 1970-ben már ismét jóval meghaladta az intézmény létszáma a 900 főt. Az 1979-es újbóli iskolaönállósodás következménye, hogy a tavalyi tanévnyitón mindössze 555 diák jelent meg.

1924 után tulajdonképpen két nagy fejezete van - a többi azonos jellegű intézményéhez hasonlóan - iskolánk történetének. Az első 1948-ig tart; a második az államosítással kezdődik s napjainkban is tart. Az elsőn belül meg kell említeni, hogy először mint Rudolf Reálgimnázium; majd mint Békéscsabai Evangélikus Gimnázium működött. 1948-ban az iskola a Békéscsabai Állami Fiúgimnázium nevet

kapta. Majd - miután 1950-ben felvette Rózsa Ferenc nevét - 1963-ban Békéscsabai Rózsa Ferenc Gimnázium és Kereskedelmi Szakközépiskola lett. 1964-ben a "Kereskedelmi" jelző elmaradt, s csak Szakközépiskola címszó ahtt szerepelt a kereskedelmi és a nyomdaipari profil. 1971-ben a "Kereskedelmi" ágazat megszűnt, s az iskola nevébe a "Nyomdaipari" szó került. 1979-ben nyerte el mai nevét: Rózsa Ferenc Gimnázium.

Az elnevezés - mint forma - önmagánál sokkal többet takar: a mögötte rejlő tartalmat. Mutatja, hogyan változott az iskola tanulóifjúságának összetétele /fiúgimnáziumból koedukált iskola lett/, hogyan módosult az iskola profilja. Nem lehet azonban mindent, még a legfontosabbakat sem mind meg tudni belőle. Rejtve marad az elől, aki csak a nevet hallja, hogy működtek benne humán és reál, valamint tagozatos /orosz, angol, kémia-fizika/ osztályok, folyt 5 + 1-es és 4 + 2-es oktatás, s hogy 1974-től részt vettünk a fakultatív tantárgycsoportos oktatás kísérletében. Lényegében ezzel a munkával segíteni igyekeztünk az új oktatási forma 1979/80-tól történő általános bevezetését.

S aki mindezt igyekszik megvalósítani: az a mindenkori tantestület. Létszámának alakulása mindig követte a tanulólétszámtól függő igényeket. Ez nem volt nehéz, mert mindig volt jelentkező - nem is egy - a betöltendő álláshelyre. Elhelyezésük, összefogásuk azonban majdnem akkora feladatot jelentett, mint a diákoké, hisz például az 1964/65-ös tan-

évben 50 tanárt, 27 óraadót, 22 szakelőadót, 11 szakközépiskolai nevelőt foglalkoztatott az iskola, és a gyakorlatok irányításában sok üzemi szakmunkás is részt vett. S akik mindezzel megbirkóztak, azok az igazgatók voltak /120 év alatt 12/. Közülük is leginkább említésre méltó dr. Rell Lajos, aki 20 évig /1916-1936/ állt az iskola élén. Ez igen magas szám még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy az iskola történetének korábbi időszakában sok tanár töltött hosszú éveket az intézményben. Még az államosítás után is 14 volt az ebben az iskolában eltöltött évek számának az átlagértéke. Az ezt követő években azonban a tanulólétszám nagyarányú felfutása, az új tanárgeneráció tömeges belépése, a kádermozgások és -cserék alapján megváltoztatták ezt a jellemzőt. Az átlagérték 7 alá süllyedt, s csak az 1960-as évek végére emelkedett tízre. Bár az 1970-es évek elejének nagyobb fluktuációja hatására a tanárok iskolánkban eltöltött éveinek átlaga csökkent, az 1978/79-es tanévben már megközelítette a 9-et, - s még ez is ideális érték. Ezen számérték mögött jobbra női tanárók állnak. Ugyanis, ha megkésve és viszonylag lassan is, de iskolánk tantestületét is elérte az "elnőiesedés". A legutóbb említett tanévben 66 %-ban képviseltettük magunkat, pedig az 1970-es évek elején és az 1960-as években még 50 %-os sem volt, s 1952-ben még csak 11 %-os volt ez az arány. Az államosítás évében pedig mindössze egy nő tagja volt a tantestületnek.

Igy látta 125 éves iskolája - melynek megközelítőleg 225 tanára és 7500 diákja volt a mai napig - történetét az intézmény körülbelül 5000.-ként felvett diákja, s éppen 200.-ként alkalmazott tanára.

Jegyzetek

1. Breznyik J. = A szabadságharcban való aktív részvételéért az önkényuralom idején eltiltották a nyilvános tanári gyakorlattól. 1855-ben a szarvasi főgimnáziumba hívták, az esperesség az eltiltás feloldása érdekében elment egészen a császári udvarig, de "mind hiába sohasem foglalhatta el a kiváló férfiu a szarvasi főgimnáziumnál a részére felajánlott tanszéket" /Benka Gyula: A szarvasi főgimnázium története. Gyoma 1895./ - 1858-ban a selmecbányai főgimnáziumba került, melynek később az igazgatója lett.
2. Mokry S. = 1832. május 8. Monostorszeg - 1909. június 10. Budapest. 1862. október 29-én a presbitérium igazgatói megbízást adott neki, és a következő évben a város nevelésügyének előmozdítása érdekében felkérte egy részletes tervezet kidolgozására. Ő eleget is tett a kérésnek, ám a megvalósítás érdekében ebben az iskolában már nem tehetett semmit. 1864-ben nem választották meg a tanári állásra. Mindennek ellenére nagyonát egy Békéscsabán létesítendő egyetem alapítására hagyományozta. /Dr. Lelley János: Az első hazai búzanemesítő Mokry Sámuel. Élet és Tudomány 1969. 1422-1425. oldal./
3. Styaszny S. = Iskolánkban tanított 1858. - 1871 között. Meghalt 1871. május 1-én.

4. Az Iskolai Bizottmányt a presbitérium 3 évre választotta, az elnöki tisztelet évenként váltva egymást a két helybeli evangélikus lelkész töltötte be. Általában 7-14 fő választott tagon kívül hivatalból volt tagja az egyház gondnoka mint pénztáros, a tantestület egy tagja mint jegyző és az iskola igazgatója.
- "A bizottmány feladata: megválasztani az igazgatót, szemlére vinni az igazgató és a többi tanárok eljárását; figyelemmel kísérni az ifjúság erkölcsi és szellemi fejlődését; kitűzni a szigorlatok és a közvizsga idejét, főlebbvitelileg véglegesen itélni a kitiltás eseteiben, kiosztani a jutalmat, intézkedni a gymnasialis bevételek és kiadások dolgában, értesíteni a presbitériumot az algymnasium összes beléletéről. - Üléseit a gymnasialis szertárban s annyiszor tartja, ahányszor azt a szükség magával hozza."
- /1865/66. tanévi értesítő 7. oldal./ Idővel ez jelentős változáson ment keresztül, de az iskolai életet irányító és gazdálkodó jellege végig megmaradt.
5. Horváth J. = 1823. december 22. Bezi - 1901. december 4. Békéscsaba. Mindenkör sikeresen szállt szembe az iskolát megszüntetni akaró ellenséges véleményekkel; meg tudta győzni az ellenfél táborát atekintetben; hogy városunk fejlődésében szükség van algimnáziumra. Tanári képesítése nem volt - a győri Jogakadémián végzett -, de pedagógiai rátermettségét bizonyítja, hogy az 1886. március 27-én kelt miniszteri leirat

felmentette a kötelező tanári vizsga alól, és engedélyt adott neki a magyar és a latin nyelv tanítására. Iskolatörténete az egyetlen olyan hiteles forrásanyag, amely a békéscsabai gimnáziumi oktatás kezdeti időszakával részletesen foglalkozik.

6. 1869/70-es Értesítő, 11.
7. Bukovszky J. = 1859. október 8. Radvány - 1917. Békéscsaba. Egy évi nevelősködés után fogadta el iskolánk meghívását. Itt először /1884/85./ helyettes, majd 1885. szeptember 1-től rendes tanári kinevezést nyert. 1895-től 1916-ig volt az igazgatója az iskolának. Tanári pályája kezdetén szemtanúja és részese volt az algimnázium fennmaradása és fejlesztése érdekében vívott harcnak. Abba, hogy az iskola a századfordulóra főgimnáziummá válhatott, a legdöntőbb szerep már az övé. Igen sokat dolgozott az iskolában és az iskola falain kívül is. A mai gimnáziumi épület építési költségeinek közel 50 %-át /mintegy százezer forintot/ a város társadalmának segítségével, közadakozás formájában gyűjtötte össze, alig több mint két év alatt.
8. szerződés = Ha valamely iskolafenntartó a maga erejéből nem volt képes az iskolát fenntartani vagy továbbfejlesztetni, pedig ehhez országos érdek fűződött, akkor a vallás- és közoktatásügyi miniszter a törvényhozás hozzájárulásával segíyezhetette az adott iskolát. Ennek feltételeiről az iskolafenntartóval szerződést kötött. Iskolánk esetében a közoktatásügyi

kormányzat sokáig elzárkózott az államsegély megadásától. De azáltal, hogy Zsilinszky Mihály - városunk szülötte - lett a vallás- és közoktatásügyi államtitkár, hamarosan elintéződött a névadás. S e név segített, felengedett a kormány, megkötöttetett a szerződés, s ezáltal elgördült az utolsó akadály is iskolánk fejlődése előtt.

9. új szabályrendelet = a régi benne foglaltatott a b.-csabai ág. hitv. evangélikus egyház szabályrendelétében, annak negyedik részében, F. fejezetében, s 1896 tavaszán jelent meg
10. 1909/10-es Értesítő, 131.
11. 1909/10-es Értesítő, 131.
12. 1909/10-es Értesítő, 134.
13. 1909/10-es Értesítő, 134.
14. 1909/10-es Értesítő, 134.
15. A magyarországi középiskolák rendje. Összeáll.: Pirchala Imre. Bp. 1905. I. 1.
16. Pirchala Imre: i. m. II. 20.
17. Pirchala Imre: i. m. I. 143.
18. Pirchala Imre: i. m. II. 315.
19. 1883. évi XXX. törvénycikk 29. §
20. 1883. évi XXX. törvénycikk 30. §
21. 1883. évi XXX. törvénycikk 30. §
22. Pirchala Imre: i. m. II. 455.
23. A magyarországi ág. hitv. evangélikus egyház középiskoláinak rendtartása. 1903. 10. §

24. A magyarországi ág. hitv. evangélikus egyház középiskoláinak rendtartása. 1903. 9. §
25. A magyarországi ág. hitv. evangélikus egyház középiskoláinak rendtartása. 1903. 9. §
26. A magyarországi ág. hitv. evangélikus egyház középiskoláinak rendtartása. 1903. 13. §
27. fegyelmi szabályzat = A jelzett egyház által fenn-tartott gimnáziumok tanárainak fegyelmi ügyei az egyházi törvénykezés körébe tartoztak, melyet az 1891. és 1892. évi zsinaton megállapított egyházi alkotmány szabályozott. A szabályzat megtalálható "A magyarországi ágost. hitv. ev. keresztyén egyház alkotmányá"-ban /Bp. 1892./.
28. 1898/99-es Értesítő; 50.
29. 1899/1900-as Értesítő; 12.
30. 1899/1900-as Értesítő; 17-18.
31. Az "Aurora" művészeti és irodalmi kör Békéscsabán. Békés; 1913. március 8.
32. egy 1887. évi rendelet = 25.873. szám alatt kelt rendelet
33. Rendtartás = jelen esetben a miniszteri rendtartásról van szó; hisz e kérdésben az Ág. H. Ev. Középiskolák Rendtartása ezzel megegyezően intézkedik
34. egy 1886. évi rendelet = 33.259. szám alatt kelt rendelet
35. lányok csak magántanulók lehettek = az Ág. H. Ev. Középiskolák Rendtartása 38. §

36. 1912/13-as Értesítő, 42.
37. 1912/13-as Értesítő, 43.
38. 1915/16-os Értesítő, 14.
39. 1916/17-es Értesítő, 15.
40. Békés megyei Levéltár VIII. 55/51.
41. Dr. Tóth József: Békéscsaba földrajza, Békéscsaba 1976.
42. Szekeres Béla: Adalékok Békéscsaba gyárparának történetéhez. = Tanulmányok Békéscsaba történetéből. Összeáll.: Kristó Gyula és Székely Lajos. Bcs. 1970. 198.
43. egy 1903. évi rendelet = 43.542. szám alatt kelt rendelet
44. két félévre való felosztás = 50. §
45. 1909/10-es Értesítő, 28-29.
46. 1911/12-es Értesítő, 28.
47. 1920/21-es Értesítő, 4.
48. A Rudolf-gimnázium a vértanúk ünnepén. Békésmegyei Közlöny, 1901. október 10.
49. A Rudolf-gimnázium a vértanúk ünnepén. Békésmegyei Közlöny, 1901. október 10.
50. Ifjúsági Rákóczi-ünnep. A csabai Rudolf-főgimnázium ünnepe. Békésmegyei Közlöny, 1903. október 4.
51. Ifjúsági Rákóczi-ünnep. A csabai Rudolf-főgimnázium ünnepe. Békésmegyei Közlöny, 1903. október 4.
52. Tanügy. Békés, 1900. november 4.
53. Márczius tizenötödike. Csabán. Békés, 1900. március 18.
54. Márczius 15. Békésmegyei Közlöny, 1906. március 11.

55. A Rudolf-főgimnázium ünnepe. A tornakör zászlóavatása. Békésmegyei Közlöny, 1903. május 10.
56. A Rudolf-főgimnázium ünnepe. A tornakör zászlóavatása. Békésmegyei Közlöny, 1903. május 10.
57. Hírek. Békés, 1898. július 31.
58. Mulatságok. Diákok hangversenye. Békésmegyei Közlöny, 1906. május 1.
59. Hírek. Békés, 1905. március 12.
60. Majális. Békésmegyei Közlöny, 1898. május 5.
61. Hírek. Békés, 1898. május 8.
62. Hírek. Békés, 1898. május 8.
63. Gimnázisták nyári mulatsága. Békésmegyei Közlöny, 1903. május 14.
64. Gimnáziumi mulatságok. Békésmegyei Közlöny, 1903. július 4.
65. Csabai érettek búcsúlakomája. Békésmegyei Közlöny, 1904. június 29.
66. Matura bankett és bál. Békésmegyei Közlöny, 1903. június 25.
67. 1914/15-ös Értesítő, 96.
68. Weszely Ödön: Grammatika és pedagogia = Magyar Pedagogia Budapest XIV. évf. 1905. 339.
69. Ravasz Árpád: A magyar nyelv tanítása a középiskolák alsóbb osztályaiban = Magyar Pedagogia Budapest XIII. évf. 1904. 378.
70. ezen cél = az 1899. évi tanterv megfogalmazásában

71. 1899/1900-as Értesítő, 28.
72. A gimnáziumi tanítás terve s a reá vonatkozó utasítások. /a későbbiekben: Tanterv és utasítás/ Bp. 1903. 36.
73. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 28.
74. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 28.
75. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 41.
76. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 46.
77. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 35.
78. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 49.
79. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 33.
80. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 44.
81. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 47.
82. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 30.
83. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 31.
- 83/a Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 48.
84. Weszely Ödön: Az irodalomtörténet tanításának módसरéről = Magyar Pedagogia Budapest XII. évf. 1903. 75.
85. Palágyi Lajos: Hogyan tanítsuk az irodalomtörténetet = Magyar Pedagogia Budapest XVII. évf. 1908. 333.
86. Dr. Miklós Elemér: Az irodalomtörténet tanítása a középiskolában = Magyar Pedagogia Budapest XVII. évf. 1908. 193.
87. Weszely Ödön: i. m. 79.
88. Palágyi Lajos: i. m. 334.
89. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 51.

90. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 52.
91. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 30.
92. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 49.
93. Tanterv és utasítás. Bp. 1903. 27.
94. Barcsa János: A magyar írásbeli dolgozatokról = Magyar
Pedagogia XII. évf. 1903. 293.
95. Barcsa János: i. m. 291.
96. Barcsa János: i. m. 298.
97. Fürst Aladár: Egy osztály magyar dolgozatai = Magyar
Pedagogia XXII. évf. 1913. 471.
98. Barcsa János: i. m. 295.
99. Toncs Gusztáv: A magyar dolgozatok javítása = Magyar
Pedagogia XVI. évf. 1907. 480.
100. Barcsa János: i. m. 294.
101. Pruzsinszky János: A magyar iskolai helyesírás szabá-
lyai = Magyar Pedagogia Budapest XII. évf. 1903. 230.
102. Komár Pálné: A hazai irodalomtanítás alakulásának
vázlatos története a múlt század 60-as éveitől
1945-ig = Tantárgytörténeti tanulmányok I. Budapest
1960. 49.
103. 1914/15-ös Értesítő, 16.
104. 1912/13-as Értesítő, 45.
105. 1905/06-os Értesítő, 137.
106. 1912/13-as Értesítő, 137.
107. 1912/13-as Értesítő, 138.
108. 1920/21-es Értesítő, 16.
109. 1909/10-es Értesítő, 79.

110. 1912/13-as Értesítő, 45.
111. 1909/10-es Értesítő, 112.
112. 1914/15-ös Értesítő, 77.
113. 1922/23-as Értesítő, 3.
114. 1922/23-as Értesítő, 4.
115. Dr. Szalay Gyula: A Vörösmarty Önképzőkör /Budai Önképző Egylet/ története 1862-1939. Budapest 1939.
116. 1912/13-as Értesítő, 48/a
117. 1913/14-es Értesítő, 31.
118. 1917/18-as Értesítő, 4.
119. 1901/02-es Értesítő, 24.
120. 1909/10-es Értesítő, 38.
121. Kérelem a t. szülőkhöz. Békésmegyei Közlöny, 1908. december 6.
122. 1921/22-es Értesítő, 5.
123. 1921/22-es Értesítő, 5.
124. 1904/05-ös Értesítő, 12.
125. 1906/07-es Értesítő, 11.
126. 1907/08-as Értesítő, 15.
127. Magyar Pedagógiai Lexikon. Bp. 1933. "Fegyelem"
128. 1883/84-es Értesítő, 15.
129. 1903/04-es Értesítő, 8.
130. 1907/08-as Értesítő, 10.
131. 1907/08-as Értesítő, 10.
132. 1899/1900-as Értesítő, 15.
133. 1899/1900-as Értesítő, 14.
134. 1916/17-es Értesítő, 14.

135. 1911/12-es Értesítő, 27.
136. 1917/18-as Értesítő, 7.
137. ösztöndíj-alapítvány = a Magyar Pedagógiai Lexikon /1933/ szerint olyan iskolai alapítvány, amelynek kamatait a tanuló folytatólag megkapja tanulmányai befejezéséig; iskolánkban - a tárgyalt időszakban - a kamatokat évente általában más-más tanulónak adományozták, így viszont az alapítvány neve a lexikon szerint "jutalomdíj-alapítvány"
138. 1897/98-as Értesítő, 77.
139. 1911/12-es Értesítő, 107.
140. 1897/98-as Értesítő, 76.

Felhasznált irodalom

Az iskolai irattár anyaga a jelzett időben, e témakörben

A Békés megyei Levéltár anyaga a jelzett időben, e témakörben

A békéscsabai Evangélikus Levéltár anyaga a jelzett időben, e témakörben

Az iskolának a jelzett időszakban megjelent Értesítői

A Békésmegyei Közlönynek a jelzett időszakban megjelent számai

A Békés című hetilapnak a jelzett időszakban megjelent számai

A Magyar Pedagogia című folyóiratnak a jelzett időszakban megjelent számai

Az Élet és Tudomány című hetilap 1969. évi 30. száma

Magyar Pedagógiai Lexikon. Budapest, 1933.

Pedagógiai Lexikon I-IV. kötet. Budapest

A magyarországi ág. hitv. evangélikus egyház középiskoláinak rendtartása. Budapest, 1903.

A magyarországi középiskolák rendje. Összeáll.: Pirchala Imre. Budapest, 1905.

A gimnáziumi tanítás terve s a reá vonatkozó utasítások. Budapest, 1903.

Benka Gyula: A szarvasi főgimnázium története. Gyoma,
1895.

Jóboru Magda: A köznevelés a Horthy-korszakban. Budapest,
1972.

Klamarik János: A magyarországi középiskolák újabb szervezete. Budapest, 1893.

Köte Sándor: A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején. Budapest,
1963.

Köte Sándor: Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában /1849-1918/. Budapest, 1975.

Ravasz, Felkai, Bellér, Simon: A magyar nevelés története a feudalizmus és kapitalizmus korában. Budapest, 1961.

Dr. Szalay Gyula: A Vörösmarty Önképzőkör /Budai Önképző Egylet/ története 1862-1939. Budapest, 1939.

Wekerle László: Tanügyünk korszerűsítése. Budapest, 1898.

Kármán Mór: Válogatott pedagógiai művei. Budapest, 1969.

Magyarország közoktatásügye az 1915-1918. években.

Budapest, 1924.

Neveléspolitikai dokumentumok az ellenforradalmi rendszer időszakából /1919-1931/. Budapest, 1959.

Neveléstörténeti tanulmányok. Szerk.: Köte Sándor.

Budapest, 1970.

Tantárgytörténeti tanulmányok. I-II. kötet. Budapest, 1960.

Tanulmányok a magyar nevelés történetéből 1849-1944.

Budapest, 1957.

Tanügyi reformeszmék /Szalay Károly/. Budapest, 1904.

Békéscsaba. Főszerk.: Dr. Korniss Géza. Békéscsaba, 1930.

Tanulmányok Békéscsaba történetéből. Összeáll.: Kristó

Gyula és Székely Lajos. Békéscsaba, 1970.

Sebő László: Békéscsaba közoktatásának története.

Békéscsaba, 1974.

Dr. Tóth József: Békéscsaba földrajza. Békéscsaba, 1976.

Üdvözlét Békéscsabáról

Békéscsabai
Rudolf főgimnázium

Az 1899 szeptemberére elkészült főgimnáziumi épület

/Zvarinyi Lajos gimnáziumi rajztanár felvétele 1906-ból./